

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

COĞRAFYA VE İNANÇ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA EZİDİLER

Yüksek Lisans Tezi

MAZLUM ÇAPAN

İstanbul, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

COĞRAFYA VE İNANÇ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA EZİDİLER

Yüksek Lisans Tezi

MAZLUM ÇAPAN

Danışman: Öğr. Gov. Dr. Mutay DEN BUTTER

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 508416025 no'lu Mazlum ÇAPAN'ın hazırladığı "*Coğrafya Ve İnanç İlişkisi Bağlamında Ezidiler*" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 27.06.2019 tarihinde saat 14:00'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin kabulü.....'ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Öğr. Gör. Dr. Mutay DEN BUTTER	Başarılı	
Doç. Dr. Armağan Emre ÇAKIR	Başarılı	
Prof. Dr. Firdevs GÜMÜŞOĞLU	Başarılı	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 04/07/2019 tarih ve 2019/16-14 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖZET

Ortadoğu coğrafyasının en kadim inançlarından biri olan Ezidilik, geçmişten günümüze üç büyük semavi dinin tüm baskılarına ve 21. yüzyılda sermaye grupları ile ileri kapitalizmin globalleşme başlığı altında azınlık gruplara uygulamış olduğu standartlaştırma çabalarına rağmen yok olmamıştır. Günümüze kadar ulaşmasında; kast sistemi, dışa kapalı bir inanç olma, toplumsal kenetlenme, aidiyet duygusu, ekonomik bağımsızlık gibi beşeri faktörlerin yanında, buldukları coğrafyanın dağlık ve engebeli olması itibarıyla onları dış saldırılara karşı koruması gibi fiziki faktörler etkili olmuştur. Bu saptamalar alan çalışması ile de desteklenmiştir.

Melek Tavus inancı, kast sistemi, reenkarnasyon inancı, ateşin ve güneşin kutsal sayılması gibi özelliklerinin yanında yasakları, ritüelleri ve giyim kuşam kurallarıyla da dikkat çeken bu inancın kökenlerine dair değişik görüşler vardır. Genellikle İslam araştırmacıları tarafından belli teolojik özellikleri üzerinde durularak diğer semavi dinlerle ilişkilendirilmeye çalışıldıkları ve bunu yaparken de farklılıklarını göz ardı ettikleri Ezidilik inancının, aslında tarih öncesi Babil ve Sümer inançlarıyla da benzerlik taşıdığı görülmüştür. Diğer görüşler üzerinde de durulmakla beraber özellikle 5000 yıllık bir tarihi olduğu ve kökeninin Alevilik ve Yarsanilik ile beraber tarihteki Yezdanilik inancına dayandığı görüş üzerinde durulmuştur.

Ezidiler tarihte sadece Mezopotamya’da yayılış gösteren dini bir topluluk iken gerek siyasi gerek ekonomik gerekse çevre toplumları arasında ‘şeytana tapanlar, kâfirler’ gibi algılar yüzünden son örneği IŞİD tarafından gerçekleştirilen katliamlara uğramaları gibi nedenlerle özellikle 20.yy’da göç etmiş veya göç ettirilmişlerdir. Günümüzde Avrupa ülkeleri ile Rusya, Ermenistan, Gürcistan ve İran, gibi çeşitli ülkelere de dağınık bir şekilde yayılmışlardır. Tahmini bir rakam da olsa dünya genelinde yaklaşık 700.000 – 800.000 Ezidi nüfusu yaşamaktadır.

Anayurtlarından kopup farklı ülkelerde yaşamaya başlayan Ezidiler hem sosyolojik hem dini algı bakımından pek çok değişim yaşamışlardır. Maruz kaldıkları tüm baskılara rağmen günümüze kadar ulaşmayı başaran Ezidilerin Avrupa’da modern yaşamla tanıştıktan sonra geçirdikleri değişim dikkat çekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ezidilik, Yezidilik, Yezidiler, Kürtler, Sosyal Değişim.

ABSTRACT

Yazidism, one of the most ancient beliefs of the Middle East, has survived until today by defying all the pressures from the three monotheistic religions and the standardization efforts imposed on minorities by investment groups and capitalism under the name of globalization in the 21st century. Social factors such as a caste system, being a self-enclosed belief, social cohesion, a sense of belonging, and economic independence, and physical factors such as their mountainous and rough habitat, have proved effective in protecting them from external attacks. These findings are supported by field work.

There are different views regarding the origins of this belief that is characterized by Melek Tavas, a caste system, reincarnation, the sanctity of the sun and fire, along with features such as its bans, rituals and clothes. Generally Islamic researchers have tried to link Yazidism to other monotheistic religions by emphasizing some of its theological features, however they have ignored the differences of this belief. Yazidism carries traits that are similar to beliefs of the Sumerians and Babylonians. Other views have also been discussed, particularly the view that it is based on the 5000-year-old Yazdanism, that shares origins with Alevism and Yarsanism.

While Yazidis historically only inhabiting Mesopotamia, they have migrated or forced to migrate especially in the 20th century, due to perceptions among the political, economic, and surrounding societies, that labelled them as devil worshippers or infidels, the most recent examples being the massacres carried out by ISIS. Currently, the Yazidis are scattered throughout Europe as well as Russia, Armenia, Georgia, and Iran. There are around 700.000-800.000 Yazidis worldwide.

The Yazidis, who have been detached from their motherland and started living in other countries, have gone through changes in terms of both religion and sociology. Despite the pressures that Yazidis have experienced up to today, they have drawn attention through the modern European lifestyle that they have come across.

Keywords: *Yazidism, Yazidis, Yezidis, Kurds, Social Change.*

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim süresince akademik olarak gelişmemde büyük pay sahibi olan, tez konum daha fikir aşamasındayken çalışmayı benimseyip desteğini esirgemeyen ve gerek yazım öncesi gerekse yazım aşamasında her zaman beni destekleyen saygıdeğer hocam Öğr. Göv. Dr. Mutay DEN BUTTER'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman yanımda olan kıymetli aileme ve destek olan tüm arkadaşlarıma en içten duygularıyla teşekkür ederim. Ayrıca alan çalışması süresince yardımlarını esirgemeyen Berivan Saruhan'a ve görüşme taleplerini geri çevirmeyip konuşmayı kabul eden tüm katılımcılara minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Yaptıkları değerlendirmelerle çalışmaya katkı sunan ve bilgilerini paylaşan Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu Azad Barış'a, Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni'ye, araştırmacı Güley Bor'a ve çalışmada faydalanılan bazı eserlere erişimimi sağlayan Mardin Artuklu Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Shahab Vali'ye çok teşekkür eder, çalışmanın tüm ilgililere yararlı olmasını dilerim.

İstanbul, 2019

Mazlum ÇAPAN

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ	vi
EK	x
KISALTMALAR	xi
Giriş	1
A)Araştırmanın Amacı, Hipotezi ve Önemi	4
B)Araştırmanın Yöntemi	5

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL GELİŞİMİ

1. Ezidiliğin Tanımı ve Etimolojisi	9
2. Ezidilik İnançının Kökeni	14
3. Ezidilik İnançının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi	19
3.1. Şeyh Adi ve Adeviyye Tarikatı	20
3.2 Şeyh Adi Sonrası ve Adeviyye Tarikatının Kurumsallaşması	23
4. Ezidiliğin Diğer İnançlarla İlişkisi.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYO EKONOMİK VE SOSYO KÜLTÜREL AÇIDAN EZİDİLİK

1. Sosyolojik Açıdan Ezidilere Bir Bakış.....	33
1.1 Toplumsal Hiyerarşi / Kast Sistemi.....	33
1.2. Dini Hiyerarşi	36
1.2.1. Mir	36
1.2.2. Baba Şeyh	36
1.2.3. Pêşîmam.....	36

1.2.4. Baba Gavan.....	37
1.2.5. Baba Çawiş	37
1.2.6. Qewal	37
1.2.7. Feqîr	37
1.2.8. Koçek	37
1.3. Toplumsal Örgütlenme / Aşiret Sistemi	37
1.4. Ezidilerde Kadının Yeri.....	39
1.5. Ritüeller ve Bazı İnançlar	39
1.5.1. Vaftiz	40
1.5.2. Saç Kesme / Bisk Töreni	41
1.5.3. Sünnet ve Kirvelik	41
1.5.4. Ahiret Kardeşliği.....	41
1.5.5. Evlilik.....	42
1.5.6. Ölüm Ritüeli ve Mezarlık Uygulamaları	43
1.6. Yasaklar ve Tabular.....	45
2. Ekonomik Açıdan Ezidilere Bir Bakış	47
3. Çevredeki Toplulukların Ezidilik Algısı ve Ezidilerle Etkileşimleri	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUTSANAN TOPRAKLARDAN “KİMLİKSİZ” MEKÂNLARA

1. Ezidilerin Coğrafi Dağılışı ve Ezidi Demografisi.....	54
2. Geçmişten Günümüze Ezidi Göçleri	57
3. Ezidi Göçlerinin Sonuçlarından Biri: Diaspora Ezidileri	60
3.1. Kafkasya’da Ezidiler ve Göç Serüveni.....	62
3.2. Avrupa’da Ezidiler ve Uyum Süreçleri	65
3.3. Diaspora Ezidi Demografisinin Ezidilerin Sosyal Değişimine Etkileri	69
3.4. Diasporada Ezidi Kadını.....	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ ORTADOĞU'SUNDA EZİDİLİK VE EZİDİLER

1. Bir Devlet Politikası Olarak Ezidilik.....	80
1.1. Türkiye Politikaları.....	80
1.2. Irak Politikaları.....	83
1.3. 2003 Sonrası ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi	86
1.4. Suriye Politikaları	88
2. Ezidilerin Devletlerden Talepleri.....	89
3. Ortadoğu'nun Yeniden İnşasında IŞİD ve Ezidiler.....	91

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ	96
EK	102
KAYNAKÇA	115

EK

Şekil 1 Laleş vadisinde sürekli yanan ateş.	102
Şekil 2 Yeniden doğuşu temsil eden çiçek. Laleş	102
Şekil 3 Yeniden doğuşu temsil eden çiçek. Laleş	103
Şekil 4 Laleş	103
Şekil 5 Şeyh Adi'nin mezarına giden zift ile kaplı koridor. Laleş	104
Şekil 6 Şeyh Adi'nin Mezarı. Laleş.....	104
Şekil 7 Şeyh Adi'nin mezarının bulunduğu yapının girişi ve siyah yılan motifi.	105
Şekil 8 Yılan figürü. Duhok Ezidi Kültür Merkezi	106
Şekil 9 Güneş figürü. Laleş	106
Şekil 10 Güneş figürü. Laleş	107
Şekil 11 Baba Çavuş. Laleş	108
Şekil 12 Ezidi çocukları ve giyimleri. Laleş.....	108
Şekil 13 Ezidi kadını. Laleş.....	109
Şekil 14 Ezidi kadınları ve giyimleri. Laleş	110
Şekil 15 Ezidi Mezarları ve Melek Tavus figürü. Yeni Güven Köyü/Midyat/Mardin.	111
Şekil 16 Ezidi Mezarları. Yeni Güven Köyü/Midyat/Mardin	112
Şekil 17 Ezidi Mezar taşı ve Güneş figürü. Yeni Güven Köyü/Midyat/Mardin	112
Şekil 18 Çocuklar için hazırlanmış dini kitaplar. Duhok Ezidi Kültür Merkezi	113
Şekil 19 Dilek tutulup düğüm atılan bezler. Laleş	113
Şekil 20 Dilek tutulup iki elin birleştirilmeye çalışıldığı sütun. Laleş	114
Şekil 21 Dini liderlerin hayatı hakkında bilgiler veren yazılar. Laleş.....	114

KISALTMALAR

ABD Amerika Birleşik Devletleri

Bkz. Bakınız

Çev. Çeviren

İŞİD Irak Şam İslam Devleti

KDP Kürdistan Demokrat Partisi

s. Sayfa

Sa. Sayı

ss. Sayfa Sayısı

yy. Yüzyıl

GİRİŞ

Mezopotamya'nın en kadim inançlarından biri olan Ezidilik, çevresindeki diğer inançlardan farklılığı ve çeşitli dini kuralları ile dikkat çekmektedir. Tek tanrılı bir inanç sistemi olan Ezidilikte Tanrı'nın evreni yarattıktan sonra yönetme yetkisini Melek Tavus'a devrettiği inancı vardır. Dolayısıyla bu inancın sembolü haline gelen Melek Tavus'un bu inançtaki önemi büyüktür. Melek Tavus'la beraber, peygamber olmasa da bir düzenleyici veya şekillendirici olarak değerlendirilebilecek Şeyh Adi de bu inanç için önemli bir karakterdir¹ Tanrı'nın yeryüzündeki aydınlığı, ışığı olduğu inancıyla güneşin de bu inançta büyük yeri vardır. Güneş Tanrı'nın sembolüdür ve Ezidiler yüzleri güneşe dönük olacak şekilde günde iki veya üç kere ibadet etmektedirler.² Aynı zamanda ateş, hava, su, toprak gibi temel elementler başta olmak üzere doğaya da bir kutsaliyet atfedilir.³

Toplumun belirli tabakalara ayıran kast sistemi bu inancın en dikkat çeken özelliklerinden bir tanesidir. Tabakalar arası sınırların çok keskin hatlarla çizildiği ve kastlar arası geçişin hiçbir şekilde mümkün olmadığı bir inançtır. Kapalı bir inanç sistemi olan Ezidilik ne başka inançtan olan insanlarla ne de kendi içinde kastlar arası evlilik mümkün değildir. Sonradan Ezidi olmak gibi bir durum da söz konusu değildir. Ezidi olabilmek için hem annenin hem de babanın Ezidi olduğu ve aynı kasttan olduğu bir aileden gelmek gerekmektedir.⁴

Bunun yanında Ezidiliğin temelini oluşturan bir diğer özellik de reenkarnasyon inancıdır. Ruhların göçü olarak ifade edilen bu inanç esasen Ezidilikte devamlılığı sağlamaktadır. Bir döngü halinde gerçekleşen bu olay ölümden yaşama ve yaşamdan tekrar ölüme dönmektedir. Bu nedenle Ezidiler ölüm lafını pek kullanmazlar ve onun yerine elbise veya beden değiştirmek anlamına gelen 'Kiras Guherandin' ismini tercih etmekte.⁵

---

¹ Yaşar Kaplan, **Günümüz Yezidiliği**, Nûbihar, 1.Baskı, İstanbul, 2013, s.79

² 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/İrak) S. İ. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

³ Amed Gökçen, **Ezidiler: Kara Kitap Kara Talih**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2014, s.35

⁴ Xanna Omerxali, **Êzidiyatî Civak Sembol** Ritüel, 1.Baskı, İstanbul: Avesta, 2007, s.35

⁵ Gökçen, s.143

Ezidilik inancının kökenine ilişkin farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Tarihleri, bazıları yabancı araştırmacılar olmak üzere çoğunlukla Müslüman araştırmacılar tarafından 12.yüzyılda Şeyh Adi ile başlatılmaktadır ve bu araştırmacılar Ezidileri köken olarak da ilk Emevi halifesinin oğlu Yezid bin Muaviye ile ilişkilendirmektedirler.⁶ Ancak bu görüş Ezidiler tarafından sert bir şekilde reddedilmektedir.⁷ Diğer bir görüş de Ezidiliği tarih öncesi inançlarla ilişkilendirmekte ve kökenini Babil, Sümer inançlarına kadar dayandırmaktadır. Bu görüşte Ezidiliğin 5000 yıllık bir tarihi olduğu ve kökeninin de Alevilik ve Yarsanilik ile beraber Yezdanilik'e dayandığı savunulmaktadır.⁸ Bunun yanında Ezidiliği Zerdüştlük'le ilişkilendiren ve çoğunlukla Almanya'daki Ezidiler tarafından yapılan birçok çalışma vardır.⁹

Ezidilerin Yezid bin Muaviye görüşüne şiddetle karşı olmaları 'Yezidi' sözcüğüne de antisempati duymalarına neden olmaktadır. Ezidiler çoğunlukla dini kimlikleriyle ön plana çıksalar da Kürt ırkına mensupturlar ve Kürtçe'nin dört lehçesinden en çok konuşulana olan Kurmanci lehçesi ile konuşmaktalar.¹⁰ Kürtçe dilinde "Ez-da" "Beni yaratan, beni veren" anlamlarına gelmektedir. "Ezdayi" "Beni yaratmış ya da beni yaratmış olan" anlamlarına gelmektedir. Ezidi toplumu Ezidiliği "Ezdiyati" veya "Ezdîti" olarak adlandırmaktadır. Yani "Ezidi" bu dine mensup kişilere verilen isimken, Ezdiyati inanca verilen isimdir. Yabancı literatüre "Yazidi" olarak geçen sözcük Türkçe'ye de hem "Ezidi" hem de "Yezidi" olarak geçmiştir. Bu çalışmada her iki kullanımla da karşılaşmak mümkün olmakla beraber Ezidi toplumunun kendilerini "Ezdi" olarak adlandırmaları ve Türkçe literatüründeki iki tanımlamadan biri olan "Ezidi" sözcüğünün buna daha yakın olması "Ezidi" sözcüğünün tercihen daha ağırlıklı olarak kullanılmasının başlıca nedenlerindendir.

Ezidilik, çoğunlukla dini kitaplarında geçmese de çeşitli yasaklarla örülmüş bir inançtır. Diğer dinlerde de bulunan Tanrıya, meleklerle, kutsal mekânlara ve diğer

---

⁶ Sabiha Banu Yalkut, **Melek Tavus'un Halkı Yezidiler**, Siyah Beyaz Metis Güncel, 2001, s.12

⁷ Metin Bozan, Yezidilik (Ezidilik), **Ortadoğu Analiz**, Mart-Nisan Cilt:7, Sayı:67, s.75

⁸ Mehrdad R. İzady, (2013), **Kürtler-Bir El Kitabı**, Cemal Atilla (çev.), 4.Baskı, İstanbul: Doz Yayıncılık, 2013, s.253

⁹ Laliş, Dengê Yekîtiya Êzdiyan An der Koppel, Almanya/Deutschland, Ağustos 1997, Sa:5, s.8

¹⁰ Roger Lescot, **Yezidiler Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri**, Ayşe Meral (çev.) Avesta, 3. Baskı, İstanbul, 2014, s.9

kutsallık atfedilen unsurlara kötü söz söylemek gibi yasakların dışında ateşe tükürmek, marul yemek, mavi giymek ve balık yemek gibi çeşitli tabular ve yasaklar vardır. Bunlar tüm Ezidiler tarafından uyulan kurallar olmasa da genellikle kaçınılan davranışlardır.¹¹ Farklı ülkelerde bulunan ve dolayısıyla sosyolojik farklı ortamlarda yaşayan Ezidilerin günümüzde birbirleriyle ortak bir kültüre sahip olduklarını söylemek yanlış olacaktır. Yaşadıkları ülkelere göre değişen algılar ve yaşam biçimleri çalışmanın içinde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Ekonomik anlamda tarih boyunca kendisine yetebilen bir toplum profili çizen Ezidiler genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır.¹² Ancak bu alanda ilerleyip bunu ticarete dökememişlerdir. Çünkü Müslüman komşuları başta olmak üzere diğer kurumsal dini grup üyeleri onların ürünlerini haram olarak nitelendirmişlerdir ve tüketmeyi reddetmişlerdir. Günümüzde farklı coğrafyalarda yaşadıkları için ekonomik uğraşları da değişmiştir.

Ezidiler tarihte sadece Mezopotamya’da (Irak, Türkiye, Suriye) yayılış gösteren bir halk iken günümüzde Avrupa, İran, Gürcistan ve Rusya gibi çeşitli bölgelere de dağınık bir şekilde yayılmışlardır. Tahmini bir rakam da olsa dünya genelinde yaklaşık 700.000 – 800.000 Ezidinin yaşadığı düşünülmektedir. Bu sayının da büyük çoğunluğu Irak’ta Şengal ve Şeyhan kentlerinde ve bu kentlere yakın bölgelerde yaşamaktadır.¹³ Ancak 2014 yılında yaşanan IŞİD saldırıları demografik yapıyı derinden etkilemiştir. Bu konu tezde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Ezidiler tarihte birçok kez gerek siyasi gerekse ekonomik nedenlerle göç etmiş veya göç ettirilmiştirlerdir. Geçmişten günümüze yapılan göçlerin hemen hepsinin temelinde inançlarının buldukları coğrafyadaki diğer inançlardan farklı olması yatmaktadır. Farklı tarihlerde gerçekleşen göç dalgalarıyla Ermenistan, Rusya ve Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine yayılmışlardır.¹⁴ Bu göçler neticesinde

---

¹¹ Gökçen, ss.143-144

¹² 17.04.2019 tarihinde Laleş’te (Duhok/Irak) E. M. ile yapılan görüşmeden alıntıdır.

¹³ Omerxali, s.15

¹⁴ Kaplan, s.143

Ezidi toplumunda gerçekleşen sosyolojik değişim inanç algısı çalışmanın hipotezine uygun olarak ele alınmıştır.

Bunun yanında Ortadoğu'da mevcut yasaların Ezidileri korumaya yönelik herhangi bir güvence vermemesi, halk arasında 'şeytana tapanlar, kâfirler gibi algıların var olması ve bu algılardan hareketle çıkarılan fetvaların kurandaki bazı maddelerle çok kolay temellendirilebilmesi gibi faktörler Ezidilerin bu coğrafyada sürekli zulme ve katliamlara maruz kalmasına neden olmaktadır. Bu katliamların temel nedenleri; Suriye, Irak ve Türkiye'deki geçmişten günümüze sürdürülen devlet politikaları; Ezidilerin bu devletleri algılayışı ve bu devletlerden talepleri çalışma içinde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

A) Araştırmanın Amacı, Hipotezi ve Önemi

Sayısal olarak yaşadıkları coğrafyada azınlık durumunda olan Ezidiler tarihin hiçbir döneminde azınlık statüsüne ve hiçbir zaman Ortadoğuda yaşayan Hristiyanlar ile Yahudiler gibi geniş haklara sahip olamamışlardır.¹⁵ Tarihin en eski dönemlerinden beri çevredeki diğer inançlar ve milletlerle bir arada yaşayan ama aynı zamanda diğer toplumlardan izole bir yaşam sürdüren Ezidiler geçmişten günümüze tüm dışlanma ve asimilasyon politikalarına rağmen kendilerini diğer inançlardan ve milletlerden ayıran bazı temel farklılıklarını koruyarak gelmişlerdir. Bunu nasıl korudukları üzerinde durmak tezin ana amacını oluşturmaktadır ve bu konu çalışma boyunca ele alınmıştır.

Dolayısıyla Ezidilik inancının ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar gelen süreçte üç büyük semavi dinin tüm baskılarına ve 21. yüzyılda sermaye grupları ile ileri kapitalizmin globalleşme başlığı altında azınlık gruplara uygulamış olduğu standartlaştırma çabalarına rağmen yok olmaması ve Ortadoğu'nun en eski halklarından olan Ezidilerin ısrarla ve inatla ayakta kaldıkları ve inançlarını sürdürdükleri yönündeki gözlemimi inanç coğrafya ilişkisi ve Ezidilik üzerinden ele almaya çalışmak tezin ana hipotezini oluşturmaktadır.

---

¹⁵ Philip G. Kreyenbroek, **Avrupa'da Yezidilik**, Hikmet İlhan (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Avesta, 2011, s.41.

Ezidiler buldukları coğrafyada çevrelerindeki diğler inançlarla özellikle İslam araştırmacıları tarafından sürekli İslamiyet'le benzerliklerine vurgu yapılarak ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmalar, Ezidiliğın daha çok teolojisi üzerinde durmuştur. Diğler yandan da bu inancın sosyolojik ve tarihsel gelişimi ile çevresindeki diğler inançlardan farklılığı göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma esas olarak Ezidiliğın temel özellikleri üzerinde durarak Ezidilerin diğler inançlarla ilişkileri ve farklılıkları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Farklı coğrafyalarda ve tarih boyunca farklı siyasi oluşumlar içinde bulunan Ezidilerin tamamen birbirleriyle ortak bir kültüre ve ritüellere sahip olduklarını söylemek de yanlış olacaktır. Yaşadıkları ülkelere göre değışen bu ritüeller ve algıların ortaya çıkarılması çalışmanın başlıca amaçlarındandır.

B)Araştırmanın Yöntemi

Günümüzde etniklik-etnisite konusunda yapılan çalışmalarda görece bir artış görölmektedir. Bu artışın niteliksel boyutları tartışılabilir. Araştırmacıları son dönemlerde bu çalışmalara yönelten ana nedenler arasında toplumsal bir varlık olan insanın, insanlığın soyuna ilişkin somut verilere ulaşma kaygısı olabilir. Burada tezin ana konusunu oluşturan Ezidiler dini bir grubu oluşturmaktadırlar. Ancak tarihten günümüze dini kimliklerinin farklılığından dolayı izole bir hayat sürdürmüşlerdir ve bu dini kimlik kısmen etno-dini bir kimliğe dönüşmüştür. Dolayısıyla Ezidilerin sosyolojik açıdan etniklik kavramının en önemli kuramcılarında biri olan Fredrik Barth'ın etniklik kuramıyla tanımlanabilecekleri düşünölmektedir. Barth etnik grubu; "aşağıda sıralanan dört özelliğı içinde barındıran toplumsal bir kategori olarak tanımlamaktadır:

1. Biyolojik olarak kendi varlığını sürdürebilen;
2. Açık bir biçim ortak bazı temel kültürel değıerlere sahip olan;
3. Karşılıklı etkileşim ve iletişimin olduğı bir alan yaratan;

4. Kendisi ve diğer etnik gruplara ait bireyler tarafından bir etnik gruba aidiyetle tanımlanan insanlardan oluşan toplumsal kategorilere etnik grup adı verilir.”¹⁶

Bu sosyolojik tanıma ek olarak tarihte de var olan ama özellikle Rönesans’tan sonra önem kazanan ve 19. ile 20. yüzyıllarda Karl Ritter, Friedrich Ratzel gibi coğrafyacılar tarafından pek çok çalışmada konu edinilmiş coğrafyacı görüşüne göre; “Bir toplumun karakteri, örgütü, toplumsal oluşumu, davranışı, tarih kaderiyle; coğrafya çevresi arasında çok sıkı bir ilişki vardır.”¹⁷

Coğrafyanın toplumların yaşayış biçimleri ve kültürleri üzerindeki etkisi tarihten günümüze işlenen bir konu olmuştur. 2500 yıl önce ünlü tarihçi Herodot da “Mısır Nil’in armağanıdır” diyerek aslında bu görüşün temellerini atmıştır. Mukaddime adlı eserinde “Coğrafya kaderdir” diyerek bu akıma katılmıştır. Dünyayı yedi iklim kuşağına bölen İbn-i Haldun bu kuşakların orada yaşayan insanları ve kültürlerini nasıl etkilediğine vurgu yapmıştır.¹⁸

Bu çalışmada Ortadoğu’nun kadim inançlarından olan Ezidiliğin ve Ezidilerin doğdukları topraklardan başka ülkelere göç etmeleriyle yaşadıkları toplumsal çözümler ve sosyal değişimler işlenmiştir. Dolayısıyla Ezidilerin yukardaki hem sosyolojik hem de coğrafi betimlemeyle örtüşüp örtüşmediklerinin gözlemlenmesinin yanı sıra I.Bölüm’de Ezidilerin kökenleri, tarihsel geçmişleri ve diğer inançlarla ilişkisi incelenmiştir. II.Bölüm’de Ezidilerin özellikle toplumsal hiyerarşileri olmak üzere sosyoekonomik yapıları incelenerek çeşitli tabuları ve ritüelleri hakkında da bilgiler verilmiştir. Ayrıca diğer toplumların Ezidilik algısı da bu bölümde ele alınmıştır. III.Bölüm’de çeşitli sebeplere göç eden Ezidilerin göç serüvenleri ve yerleştikleri yeni ülkelerdeki değişimleri üzerinde durulmakla beraber bu ülkelerde kültürlerini korumak için uyguladıkları yöntemler hakkında bilgiler verilmiştir. IV.Bölüm’de son yıllarda Ortadoğu’yu kasıp

---

¹⁶ Fredrik Barth, Çev. Ayhan Kaya – Seda Gürkan, **Etnik Gruplar Ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu**, 2001, s.13. Aktaran; Mutay Öztemiz, **II. Abdülhamit’ten Günümüze Sosyolojik, Siyasal Ve Hukuki Açından Süryaniler**, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji Ve Metodoloji Programı, Doktora Tezi, 2007, s.26

¹⁷ Nurettin Şazi Kösemihal, **Sosyoloji Tarihi**, 3.Baskı, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1975, s.47-48.

¹⁸ M. Yavuz Alptekin, Sosyoloji’de Coğrafyacı Yaklaşım Ve Trabzon’da Toplumsal Karakterin Ekolojik Yorumu, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Sayı 15, Güz 2013, s.80

kavurarak dünya gündemini meşgul eden IŞİD'in Ezidilere uyguladığı katliam ele alınmıştır. Ayrıca Ezidilerin ortadoğuda yaşadığı devletlerin Ezidilere karşı politikaları ve Ezidilerin bu devletlerden beklentileri üzerinde durulmuştur. Sonuç bölümünde de konunun genel değerlendirilmesi ve çalışmadan elde edile bulgular üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmada, teori ve tarih kısmında literatür taraması yapılmış ve nicel yöntem kullanılmıştır. Çalışmanın esas yöntemi ise; sosyolojik açıdan bir toplumun tüm öğeleriyle anlaşılması ve çözümlenmesi için elde edilen tüm verilerin bir araya getirilmesi gerekmektedir, tüm verilerin bir araya getirilmesinin ve yerinde teyit edilmesinin de ancak nitel yöntemle mümkün olacağı düşünülmektedir.

Toplumun özellikleri, bu özelliklerin farklı sosyal alanlardaki etkileşimleri ve geçirdiği değişimleri nicel verilere dayanarak anlamaya çalışmak pek olanaklı olmadığından nitel veriye dolayısıyla da nitel yönetime ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁹ “Nitel yöntemi kullanan araştırma, tek yanlılığı değil, çok yanlılığı; yöntemin sabitliğini değil olguya dayalı olduğunu anlatmaktadır. Nicel araştırmaların insana dair pek çok ayrıntıyı göz ardı ettiği düşüncesi, sosyal bilimcileri, nitel araştırmalara yöneltmiştir.²⁰ Çünkü nitel yöntemle toplumların ve bireylerin niyetlerini, fikirlerini, isteklerini, davranışlarını ve deneyimlerini anlamada ve bunları aktarmakta daha başarılı bir yöntemdir.²¹

Dolayısıyla alan çalışması olarak yürütülmüş bu çalışma nitel yönetime dayanmaktadır. Araştırma kapsamında Nisan 2019'da Irak'ın Duhok vilayetinde bulunan ve Ezidiler için kutsal kabul edilen Laleş'e gidilmiştir. Ezidilerin yeni yılı kutladıkları ve her yıl nisan ayının 13'ünden sonraki ilk Çarşamba kutlanan “Çarşema Sor” bayramı deneyimlenmiş ve burada hem dini sınıfa mensup insanlarla hem de halktan kişilerle yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile gerçekleştirilen bu mülakatlar ayrıca IŞİD zulmünden kaçıp Irak'ın Duhok'a bağlı Şeyhan kasabasındaki kamplarda yaşayan

---

¹⁹ Belkıs Kümbetoğlu, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, 3. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2012, s. 43.

²⁰ Öztemiz, 2007, s.30

²¹ Kümbetoğlu, s.43

Ezidilerle de yapılmıştır. Türkiye’de Mardin ilinin Midyat iline bağlı Yeni Güven (Qesra Bacinê) köyünde Ezidilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Avrupa ve Rusya’dan da farklı yaş gruplarından Ezidilerle iletişim araçlarıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm bu görüşmeler kayıt altına alınmış olup gerçek isimler yerine kodlamalar yapılarak tezde kullanılmıştır. Alan çalışmasında çekilen fotoğraflar çalışmada ek olarak sunulmuştur. Ezidilerin yaşadıkları coğrafyanın fiziki yapısı ve bu coğrafyadaki nüfus dağılışı haritalarla desteklenmek istense de istenilen kesin verilere ve detaylı haritalara ulaşamamıştır.

Bunların dışında daha önce Ezidileri çalışmış olan Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni; Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu Azad Barış, araştırmacı Güley Bor ve Mardin Artuklu Üniversitesi öğretim üyesi Shahab Vali ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL GELİŞİMİ

1. Ezidiliğin Tanımı ve Etimolojisi

Ezidilik Mezopotamya'nın en eski inançlarından²² çoğunlukla sözlü kültüre dayanan bu inanç günümüze kadar kısmen de olsa yazıya geçirilmiştir. Ezidi toplumunda Tanrıya ve meleklerle inanç vardır. Bu inanca göre Melek Tavus meleklerin başı ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisidir.

Ezidilik inancında bir yaratıcıya inanç vardır ve buradaki Xwedê (tanrı, allah) kavramı semavi dinlerdeki yaratıcıya benzerlik gösterse de bazı yönleriyle ayrılmaktadır. Ezidi inancında Tanrı evreni yaratmıştır ancak yönetme ve müdahale etme yetkisini kendisinin yeryüzündeki temsilcisi olan Melek Tavusa devretmiştir.

Ezidilikte her birisinin ayrı görevleri olan yedi melek vardır, bunlar; Azazil (Melek Tavus), Derdayil, Mikail, İsrail, Cebrail, Şemkayil ve Azrail'dir. Melek Tavus yedi melek içinde en önemli olanıdır ve meleklerin lideridir. O, Tanrının yeryüzündeki temsilcisidir. Tanrı Âdem'i yarattıktan sonra meleklerinden ona secde etmelerini emreder ancak Azail Tanrıya "Benden başkasına secde etmeyin diye emretmişsiniz ve bu yüzden bir fani olan Âdeme secde etmeyi doğru bulmuyorum, secdeye layık tek varlık sensin" diyerek karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Tanrı Azazil'i tebrik etmiştir ve ona Melek Tavus adını vererek meleklerin başı ilan etmiştir.²³

Ezidilik inancında Güneşin önemli bir yeri vardır. Sabah ve akşam olmak üzere günde iki kere güneşe dönüp ibadet ederler. Aydınlığı ve ateşi kutsamak bu inançta önemli bir yer tutar. Melek Tavus da bu aydınlığın sembolüdür.²⁴ Bilindiği üzere Zerdüştlükte ateş kutsaldır ve Tanrı'nın ruhu veya oğlu olarak kabul edilmektedir.²⁵

---

²² George Habib, **el-Yezidiye Bakaya Dinun Kadim**, Matbaa'atü'l-Maarif, Bağdad, 1978, s.5 Aktaran: Adnan Zeyan Ferhan, **Êzîdîlik ve Êzîdî Toplumunu, Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri**, Şırnak Üniversitesi Yayınları-2, 1.Baskı, İstanbul, 2011

²³ Yaşar Kaplan, **Günümüz Yezidiliği**, Nûbihar, 1.Baskı, İstanbul, 2013, s.79

²⁴ Taufiq Wahby, **The remnants of Mithraism**, London, 1962, s.17

²⁵ Ethem Xemgin, **Kürdistan'da Dini İnançlar Ve Etkileri (İslamiyet Öncesi)**, 1.Baskı, İstanbul: Melsa Yayınları, 1992, s.116.

Ezidilikte tıpkı Zerdüştlükte olduğu gibi Ateş kutsaldır ve ateşe kötü söz söylemek veya tükürmek gibi eylemlerde bulunmak yasak ve günahdır.²⁶ (bkz. Şekil 1)

“Wê kim ro hiltê ye   Gün doğmak üzere

Menga zere pê ye   Sarı ışığı üzerindedir

Şêşims dîvanbegê xwedê ye”²⁷   Şeyhşims (Güneş) Tanrı'nın divanının lideridir.

Ezidilik dininde de diğer birçok inanç gibi kurallar, mitler, ritüeller, yasaklar, önemli yer tutar. İki kutsal kitapları vardır bunlardan biri Mishefa Reş diğeri Kitab-ı Cilve'dir. Ezidilik inancındaki Tanrının emirlerini içeren ve Arapça olarak yazılan Kitab-ı Cilve'nin Şeyh Adi tarafından, daha ayrıntılı bilgiler içeren ve Türkçe karşılığı 'kara kitap' olan 13. yüzyıl tarihli Mishefa Reş'in de Şeyh Adi'nin ikinci kuşak yeğeni Şeyh Hasan tarafından yazıldığına veya kitap haline getirildiğine inanılmaktadır.²⁸ Ancak bu bilgiler kesinlik içermemektedir bazı kaynaklarda tam tersi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kitapların süreç içerisinde tamamlandığı ve tek bir kişi tarafından yazılmadığı tahmin edilmektedir.

Ezidiler her yıl Nisan ayının ilk çarşambasında “Çarşema Sor” (kızıl Çarşamba) dedikleri bir bayramı kutlarlar. O günün anlamı onlara göre Melek Tavus'un tamamı su olan dünyada suya maya çalarak toprakların oluşmasını sağladığı gündür.²⁹ Bu nedenle her yıl Laleş'te binlerce Ezidinin katılımıyla yeni yılın başlangıcı olarak çeşitli ritüellerle kutlanan bir bayram haline gelmiştir. Bu bayram yeniden yeşerme ve canlanma gibi anlamlarda taşır. Bu nedenle Ezidiler çiçekleri toprak yardımıyla Laleş tapınağının duvarlarına yapıştırmaktadır. (bkz. Şekil 2, Şekil, 3)

Bunun yanında Ezidiliğin temelini oluşturan bir diğer özellik de reenkarnasyon inancıdır. Ruhların göçü olarak ifade edilen bu inanç esasen Ezidilikte devamlılığı

---

²⁶ Amed Gökçen, **Ezidiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2014, s.35

²⁷ Kemal Tolun, **Nasandina Kevneşopiyên Êzddiyatiyê**, 1.Baskı, İstanbul: Peri Yayınları, 2006, s.56

²⁸ İzady, (2013), s.276

²⁹ Çakır Ceyhan Suvri, Elif Kanca, Ezidi Bayramı “Çarşema Sor”un Toplumsal Geçiş Ritüeli Olarak Analizi, Uluslar Arası Midyat Sempozyumu (7-9 Ekim 2011), Sempozyum Bildirileri, 1.Baskı, Mardin, 2012, s.676.

sağlamaktadır. Bir döngü halinde gerçekleşen bu olay ölümden yaşama ve yaşamdan tekrar ölüme dönmektedir. Bu nedenle Ezidiler ölüm lafını pek kullanmazlar ve onun yerine elbise veya beden değiştirmek anlamına gelen ‘Kiras Guherandin’ ismini tercih etmekte. ³⁰ Nitekim Laleş’teki saha çalışmasında da katılımcılardan biri Şeyh Adi için ölüm kelimesini kullanmamıza tepki göstermiştir ve kendilerinin onun ölmediğine Ezidilikteki reenkarnasyon inancına göre bir gün tekrar geri döneceğine inandıklarını ifade etmiştir. ³¹ Ezidilikte diğer inançlarda olduğu gibi bu dünya ve öbür dünya arasında keskin bir çizgi yoktur. Onların inançlarına göre insanlar yeryüzünde yaptıkları eylemlere göre bir sonraki hayatlarında iyi veya kötü bir bedende görünebilirler. Eğer kötü amellerde bulunmuşlarsa bir sonraki hayatlarında kötü bir canlının bedeninde uyanabilirler. ³²

Ezidilik dinini yaymak kesinlikle yasaktır. ³³ Ezidiliğin iki kutsal kitabından biri olan Kitab-ı Cilve’de dini metinlerin yabancılara aktarılması yasaklanmıştır. ³⁴ Bu nedenle kapalı bir inanç yapısı göstermektedir. Sonradan Ezidi olmak gibi bir durum söz konusu değildir. Ezidi olabilmek için Ezidi bir ailede doğmuş olmak gerekir. Ezidilikte Ezidi olmayan biriyle evlenmek dinen yasak olduğundan doğal olarak hem anne hem de baba Ezidi olmak zorundadır. Ezidilikte Ezidi olmayan biriyle evlilik gerçekleştiğinde dinden çıkarılma hatta öldürülme gibi sonuçlar görülebilmektedir. Aynı zamanda kastlar dışı evlilik de mümkün değildir. Her Ezidi kendi kastından biriyle evlenmek zorundadır. Bunun amacı Şeyh ve Pir soyundan gelenlerin kanlarının diğer kasttaki insanların kanlarıyla karışmasını engellemektir.

Ezidilikte Şeyhler, Pirlar ve Müritler olmak üzere üç temel kast vardır. ³⁵ Şeyhler ve Pirlar en tepedeki kastlardır ve ruhban sınıfını oluştururlar. Şeyhlerin ve Pirların Şeyh Adi döneminde yaşayan iki farklı grubun soyundan geldiklerine inanılır. ³⁶ Her Ezidinin bağlı olduğu bir Şeyhi ve Piri vardır. Müritler ise ruhban sınıfından değildir. Daha

---

³⁰ Gökçen, s.143

³¹ 17.04.2019 tarihinde Laleş’te (Duhok/Irak) S. İ. ile yapılan görüşmeden alıntıdır.

³² Sabiha Banu Yalkut, **Melek Tavus’un Halkı Yezidiler**, Siyah Beyaz Metis Güncel, 2001, s.53

³³ Yalkut, s.59

³⁴ Mehmet Raif Söylemez, **Yezidi İnançında Melek-i Tavus**, Avesta, İstanbul, 2015, s.11

³⁵ Omerxali, s.35

³⁶ Kreyenbroek, (2011), s.17

sonra değinilecek olan Şeyh ve Pir sınıflarının içinde de bazı dini kastlar vardır ancak bunlar arasındaki sınır üç temel kast arasındaki sınırlar kadar çetin değildir. Bu anlamda Ezidi toplumunun ruhban sınıfını oluşturan Şeyler ve Pirlar ile Müritler olmak üzere ikiye bölünmüş durumdadır.³⁷ Üç önemli kast arasında sınıfsal geçiş mümkün değildir.

Yezidilik veya diğer bir yaygın kullanım şekli ile Ezidilik isminin ne anlama geldiği ve doğru kullanımının nasıl olduğuna dair genel bir kanı söz konusu değildir. Ezidiler üzerine yapılan çalışmalarda da kullanımının farklılık gösterdiği bazen birbirinin aksi olduğu dahi görülmektedir.

Laleş'te yapılan görüşmede “Kendinizi nasıl tanımlarsınız” sorusuna katılımcı Kürtçe dilinde şu şekilde cevap vermiştir; “Em Kurmanc in, em Êzidi ne, zimanê me Kurmancî ye” (Biz Kürdüz, biz Ezidiyiz, dilimiz Kürtçe'dir).³⁸ Ezidiler Kürt ırkına mensupturlar ve Kürtçe'nin dört lehçesinden en çok konuşulana olan Kurmanci lehçesi ile konuşmaktalar.³⁹ Ancak burada tartışılması gereken önemli konulardan biri de Ezidilerin dini kimlikle mi yoksa etnik kimlikle tanımlandığıdır. Günümüz dünya ve Avrupa medyasında daha çok dini özellikleriyle ön plana çıktıkları görülmektedir. Ezidiler İbadetlerine anlamı merhametli Yezdan'ın adıyla olan “Bi Yezdanê dılovan” cümlesiyle başlarlar. Kürtçe dilinde “Ez-da” “Beni yaratan, beni veren” anlamlarına gelmektedir. “Ezdayi” “Beni yaratmış ya da beni yaratmış olan” anlamlarına gelmektedir. Ezidiliği de “Ezdiyati” veya “Ezditi” olarak adlandırırılar. Yani Ezidi bu dine mensup kişilere verilen isimken, Ezdiyati inanca verilen isimdir. Sahada birebir görüşülen kişilerce verilen cevaplar bu yöndedir.

Bunun yanında diğer görüşlere de yer verecek olursak; bunlardan birincisi ‘İslami görüş’ diyebileceğimiz çoğunlukla İslam araştırmacılarının savunduğu görüşdür. Bu görüşte çoğunlukla Yezidi ismi kullanılır ve Ezidiler ilk Emevi halifesinin oğlu Yezid ile ilişkilendirilir. Bu görüşe göre Abbasi hanedanlığı iktidarı ele geçince Yezid bin Muaviye ve bazı taraftarları pasifizmi seçerek kent merkezlerinden uzaktaki dağlık

---

³⁷ Mehmet Özcan, **Güneşin Çocukları Ezidiler**, 1.Baskı, Diyarbakır: Aram Yayınları, 2015, s.63

³⁸ 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/Irak) İ. L. ile yapılan görüşmeden alıntıdır.

³⁹ Lescot, s.9

bölgelere yerleşmişlerdir. Zamanla İslam'dan uzaklaşan bu kişiler Yezid bin Muaviye'nin fikirlerini benimsemiş ve Yezidi ismini almışlardır ancak Ezidi toplumu bu görüşü kesinlikle reddetmektedir.⁴⁰ Almanya'da Ezidiler tarafından çıkarılan Laliş dergisinde de yine bu görüşün reddedildiği görülmektedir.⁴¹ Ayrıca Ezidileri Haricilerin bir kolu olarak gösterip Yezid Bin Unays'a bağlayan ve Ezidi isminin de buradan geldiğini savunan bir başka görüş de vardır. Ancak bu görüş, günümüz Ezidileri ile herhangi bir ilişkisi olmayıp tamamen bir isim benzerliğinden kaynaklanmaktadır.⁴² Ayrıca Ezidi literatüründe de bu isme dair herhangi bir bilgi yoktur. B. Nikitin'e göre de Ezidilik İslami bir inanç değildir ve İslamiyet ile bazı ortak ritüeller dışında herhangi bir benzerliği yoktur ve köken olarak da birbirlerinden farklı inançlardır.⁴³

Diğer bir görüş de Ezidilerin, İran'ın Zerdüştler için önemli bir merkezi olan Yezd şehrinde geldiği yönündedir. Yzedi yani "Yezd'den olan" şeklinde temellendirilmeye çalışılmıştır.⁴⁴ İran'ın iç kesimlerinde bulunan Yezd şehrinin Zerdüşt'ün doğup büyüdüğü şehir olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Zerdüştlükte iyiliği temsil eden tanrı Yezdan'ın ismi bu şehre verilmiştir. Ezidilerin de bu şehirden gelmiş olabileceği ve isimlerinin de Yezdi, Yezidi ve Ezidi olarak evrildiği düşünülmektedir.⁴⁵

Bir başka görüşe göre de Ezidi ismi Avesta dilinde melek anlamına gelen "Yazata veya Yezad" sözcüğünden türemiş ve Ezidilikte bu sözcük meleğe tapanlar halini almıştır.⁴⁶ Günümüz Farsçasına da Yezdan olarak geçen bu kelime Tanrı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Ezidi veya Yezidi ismi de Meleklerle veya Tanrıya tapan anlamına gelmektedir.

---

⁴⁰ Metin Bozan, Yezidilik (Êzidilik), *Ortadoğu Analiz*, Mart-Nisan Cilt:7, Sayı:67, s.75

⁴¹ **Laliş**, Dengê Yekîtiya Êzdiyan An der Koppel, Almanya/Deutschland, Ağustos 1997, Sa:5, s.7

⁴² Kaplan, s.28

⁴³ B. Nikitin, *Les Kurdes; Etude Sociologique et Historique*, Paris, 1956, s.226-37. Aktaran: Tosinê Reşid, *Êzdiyatî Oleke Hê Jî Nenaskirî*, 1.Baskı, İstanbul: Lîs Yayınları, 2010, s.96

⁴⁴ Gökçen, s.18

⁴⁵ B. Murat Özrtemir, *Yezidiler ve Süryaniler*, Ekin Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1988, s.3.

⁴⁶ Mehrdad R. İzady, *Kürtler-Bir El Kitabı*, 4.Baskı, İstanbul: Doz Yayıncılık, 2013, s.275

Bugün birçok Ezidi aydını tarafından kabul edilen görüş ise Ezidi isminin Milattan Önce var olduğudur. ⁴⁷ Nitekim bir Sümer yazıtında “Ê-zı-di” ismi ‘temiz ruhlar’, ‘dosdoğru yolda yürüyenler’ anlamında kullanılmıştır.⁴⁸

2. Ezidilik İnancının Kökeni

Ezidiliğin kökeni konusunda kesin bir fikir birliği yoktur. İlk araştırmacılar bu dinin antik doğu inançlarının (Zerdüştlük, Manicilik) bir ardılı olduğu fikrindeydiler. Kreyenbroek gibi bazı günümüz araştırmacıları da Ezidilik ve Yaresanilik arasındaki benzerliklerden ve bunların antik İran dinleriyle olan ortak özelliklerinden hareketle kökenlerinin Milattan Önce 2000 kadar gittiğini düşünmekte. Milattan Sonra 12. Yüzyılın başlarında birçok Kürt, Şeyh Adi'nin yolundan giderek bu inancın yeniden güçlenmesini sağladı.⁴⁹ Çoğunlukla Milattan Önceki inançlara kurulmaya çalışılan bağ kesin kanıtlar içermemektedir. Bu ilişki genellikle isim benzerliğinden ve bazı ortak özelliklerden yola çıkılarak kurulmuştur.

Babillerin yılbaşı kutlamaları ve Sümerlerin Ekito dedikleri doğu takvimine göre Nisanın birinde kutladıkları bayram ile Ezidilerin yeni yılı kutladıkları Nisan ayının ilk çarşambası aynı tarihe denk gelmektedir. Bunun yanında Babillerde de tıpkı Ezidilikte olduğu gibi Çarşamba gününün kutsal sayılması ve kast sisteminin varlığı bu görüşü güçlendiren etkenlerdir.⁵⁰

Nau gibi konuyla ilgili başka araştırmacılar da Nasturi belgelerini kullanarak bu tarikatın kökenini Hristiyanlıkta görmekteydi. Ahmed Teymur, Abbas Azawi ve Guidi gibi isimler de bu inancı İslamiyet'in bir mezhebi olarak göstermişlerdir.⁵¹

Guidi'ye göre Şeyh Adi'nin bölgeye gelmesinden önce Emevilerin baskıcı yönetiminden izole bir yaşam sürmek isteyen gruplar bulunmaktaydı. 12. Yüzyılın

---

⁴⁷ Kaplan, s.79

⁴⁸Xelil Cindî Reşo, *Nehve Me'rifetu Hakikati Diyaneti'I-İzidiyye*, İsveç, 1997, s.20. Aktaran: Kaplan, s.79

⁴⁹ Kreyenbroek, (2011), s.14

⁵⁰ Kaplan, s.36

⁵¹ Lescot, s.17

ortalarında Şeyh Adi'nin gelmesiyle bu gruplar Laleş'e çekilmiş ve Şeyh Adi etrafında toplanan bir tarikat halini almıştır.⁵²

Bazı Müslüman ve yabancı araştırmacılar Ezidilerin kökenlerini 650'lerde Muaviye ve Ali arasındaki çekişmeden ortaya çıkan Haricilere dayandırmaktadır.⁵³ Onlara göre Ezidiler, Haricilerin İbadiye kolundan ayrılan Yezid bin Uneyse'nin taraftarlarıdır.⁵⁴ Ancak bu görüş de yapılan görüşmelerde Ezidi toplumu içinde şiddetle reddedildiği saptanmıştır. Almanya'da Dengê Yekîtiya Êzdîyan adlı Ezidi kuruluşu tarafından çıkarılan ve bir Ezidi dergisi olan 'Laliş' adlı dergide de bu görüşün reddedildiği ve politik bir algı operasyonu olduğu ifade edilmektedir.⁵⁵

Ezidi toplumunda genelde kabul edilen ve kutsal kitaplarında da bulunan görüşe göre Ezidiler Âdem ve Havva'nın ilk çocuklarının evlenmesiyle doğan Sultan Ezdi'nin soyundan gelmektedirler.⁵⁶ Onlara göre genellikle Şeyh Adi ile başlatılan Ezidilerin tarihi çok öncelere dayanmaktadır.

<i>Şahda dînê mîn êk Allah</i>	<i>İnancımın şahidi bir Allah'tır</i>
<i>Siltan Şêx Adî padşê mina</i>	<i>Sultan Şeyh Adi padişahımdır</i>
<i>Siltan Êzdî padşê mina</i>	<i>Sultan Ezdi padişahımdır</i>
<i>Tawusî malak şahda û îmaned mina</i> ⁵⁷	<i>Melek Tavus imanımın şahididir.</i>

---

⁵² Guidi, **Origine dei Yazidi e storia religiosa dell' Islam e del dualismo**, 1932, s.270-280. Aktaran: Lescot, s.18.

⁵³ Yalkut, s.12

⁵⁴ Ebu Mansur Abdülkahir el-Bağdadi, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, İstanbul, 1979, s.225. Aktaran; Mehmet Akça, **Yezidiler İnanç Esasları ve Ritüelleri**, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s.10

⁵⁵ **Laliş**, Dengê Yekîtiya Êzdîyan An der Koppel, Almanya/Deutschland, Haziran 1995, Sa:1, s.3

⁵⁶ Mehmet Serafeddin Yaltkaya, **Yezidiler**, Darü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1926, s.2. Aktaran: Akça, s.12

⁵⁷ Garnik, Asatrian, Victoria Arakelova, **Malak-Tawus: The Peacock Angel of Yazidis**, Brill, 2003, s.3

Ezidiliğin kökenlerinde Zerdüştlük, Maniheizm, Mithraizm, Sabiilik, Yahudilik, Şamanizm ve Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi birçok inancın izleri görüldüğü birçok araştırmacı tarafından ileri sürülmüştür.⁵⁸

Ezidiliğin kökenlerini Zerdüştlüğe bağlayan araştırmacıların sayısı az değildir. Bazı Kürt aydın kesimi ve Avrupa’da faaliyet gösteren bazı Ezidi dernekleri Ezidiliği Kürtlerin kadim inançlarından biri olan Zerdüştlüğün bir devamı olarak görmekteler. Yine Laliş dergisinde Ezidiliğin Milattan Önce 4000 yılına kadar dayandığını, Zerdüştlük ve Mitraizm inançları ile ilişkili olduğu savunulmaktadır.⁵⁹ Gökçen’e göre Ezidi tarihini Şeyh Adi öncesi, Şeyh Adi Dönemi ve Şeyh Adi sonrası olarak incelemek gerekmektedir, yine kendi çalışmasında sunduğu sözlü tarih çalışmalarına göre Ezidilerin Şeyh Adi’den önce Zerdüşti bir inanç eksenine bağlı olduklarını iddia etmektedir.⁶⁰ Ancak bunun birçok araştırmacı tarafından reddedildiği de bilinmektedir.⁶¹

Ezidilik diğer inançlarla olduğu gibi Zerdüştlükle de benzer ve farklı özellikler barındırmaktadır. Reenkarnasyon, ölü gömme, oruç tutma, kurban kesme gibi özellikleri bakımından Ezidilik, Zerdüştlük’ten farklı bir yapı göstermektedir. Ezidilikteki reenkarnasyon inancı, ölü gömme, oruç ve kurban kesme ritüelleri Zerdüştlükte yoktur. Aksine Zerdüştlükte et yemek ve kurban kesmek yasaktır. Ayrıca Zerdüştlükte atfettikleri kutsallıktan dolayı ölümlerini toprağa gömmezler ve yüksek kulelerin tepelerine koyarlar. Ancak güneş, ateş, hava, su, toprak gibi unsurların kutsal sayılması ve sınıfsal yapı gösteren toplum yönünden de birbirleriyle benzerlik göstermektedirler. Zerdüştlükte ruhban ya da kraliyet sınıfından olmayan kimselerin eğitim görmeleri rahipler tarafından yasaklanmıştır, bu durum geleneksel Ezidilikte de bir ayrıcalık olarak görülmüş ve ruhban sınıfındakiler dışında olan kimselere pek tanınmamıştır. Aynı durum Yarsaniler’de de görülmektedir.⁶²

---

⁵⁸ Laleş Uslu, **Yezidiler Üzerine Sosyo-Arkeolojik İnceleme**, T.C Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilimdalı Klasik Arkeoloji Bilimdalı Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2010, s.1

⁵⁹ **Laliş**, *Dengê Yekitiya Êzdiyan An der Koppel*, Almanya/Deutschland, Ağustos 1997, Sa:5, s.8

⁶⁰ Gökçen, s.50

⁶¹ Dr. Pîr Memo Othman, Serê Sala Êzidiyan, **Kürt Tarihi Dergisi**, Sayı:15, Ekim-Kasım-Aralık 2014, s.33

⁶² İzady, (2013), s.279

Sahada yapılan gözlemlere göre ve birebir yapılan röportajlarda verilen cevaplara göre hem Ezidiliği ilk din olarak görenler hem de Zerdüştlüğün bir ardılı olarak görenler Ezidiliğin diğer dinlerin karışımı olan senkretik bir din olduğuna karşı çıkmaktalar ve bunun Ezidiliği küçük düşürme çabası olarak görmekteler. Nitekim Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni ile yapılan görüşmede kendisi bu durumu şöyle açıklamıştır; “Ezidilik Zerdüştlük’ten önce varmış, bazı kaynaklar bilmeyerek Ezidilik ve Zerdüştlüğü bir gösteriyorlar. Ancak Ezidi Qewl’lerine (deyiş, beyit) göre Ezidilik İran’ın en eski inancıdır ve Zerdüşt onu kendi görüşlerine göre değiştirmiştir. Zerdüştlükte birinci Tanrı Ahuramazda olsa da Mitra, Anahit, Ahriman, Humo gibi daha birçok tanrı vardır. Ama Ezidilik inancında Tanrı birdir. Aynı zamanda Ezidilikte Zerdüştlükte olduğu gibi Tanrı ve insan arasında peygamber yoktur. Ezidiler doğrudan Tanrı’ya dua ederler ve Güneşi, onun simgesi olarak görmekteler. Zerdüştler ise Ateşe dua ediyorlar. Ezidiler ölüyü toprağa gömerler. Çünkü Ezidilik inancına göre tanrı insanı dört şeyden yaratmıştır bunlar; ateş, hava, su ve topraktır. O yüzden topraktan gelen bedeni tekrar toprağa veriyoruz. Ama Zerdüştler ölüyü toprağa gömmezler. Onların inancına göre ölümler ne yakılır ne de toprağa verilir. Çünkü insan bedeninin toprağı ve ateşi kirlettiğine inanıyorlar.”⁶³

Bununla beraber bazı araştırmacılara göre de Ezidiliği bir din olarak kabul etmek yerine onun diğer dinlerle ortak özelliklerini gerekçe göstererek onu diğer dinlerin bir ardılı, karışımı veya herhangi bir dinin sapkın bir mezhebi olarak göstermek Ezidiliği itibarsızlaştırmaya çalışmaktır.⁶⁴ Aynı kişiler diğer dinlerin birbiriyle olan ortak noktalarını görmezden gelmektedirler. Ortadoğu’daki dinlerin hemen hepsinde ortak ritüellerin, bayramların, yasakların olduğu ve diğer birçok yönden benzerlikler taşıdığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Ezidiliğin diğer dinlerle olan benzerliklerinden dolayı onu bir inanç olarak değerlendirmek yerine başka inançların bozulmuş bir versiyonu olarak göstermek tarafsız bir araştırmacının sonucu olmaktan uzak olacaktır. Bunun yanında günümüze kadar Ezidilik üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla batılı

---

⁶³ 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni ile yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁶⁴ Gökçen, s.22

araştırmacılar tarafından yapılmıştır.⁶⁵ Ezidilerin de kendi inançları hakkında yabancılara bilgi vermekten çekindikleri hatta daha önce belirttiğimiz gibi bunun dinen yasak olduğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla yapılan bu çalışmaların ne kadar nesnel olduğu merak konusudur.

Ezidiliğın diğer inançlarla bu kadar ilişkilendirilmesinin bir sebebi de Ezidiliğın tanımlanma problemidir. Araştırmacılar genellikle Ezidiliği çevredeki bir inanca göre tanımlamaya çalışmaktadır. Ezidilerin kendisi de sorulan sorulara genellikle çevredeki inanca göre cevaplayıp oturtmaya çalışmaktadır. Bu durum Kafkasya Ezidilerinde Hristiyanlıkla, Ortadoğu'daki Ezidiler de Müslümanlıkla karşımıza çıkmaktadır. Çoğu zaman yabancı bir araştırmacı herhangi bir Ezidiye Ezidiliğın inanç ve gelenekleri üzerine bir soru sorduğunda Ezidiler genellikle gelenek ve inançlarını Müslümanların ve Hristiyanların gelenek ve inançlarıyla karşılaştırarak açıklamaya çalışmaktalar.⁶⁶ Bu durumun kendilerini tanıtmaya ve kabul ettirmeye kaygısından kaynaklandığı düşünölmektedir.

Son olarak değinilmesi gereken bir diğer görüş de İzady'ın ortaya attığı görüştür. Ona göre Ezidilik, Yazdanilik inancının günümüze kadar ulaşabilen üç kolundan biridir, bunlar; Ezidilik, Alevilik, Yarsaniliktir.⁶⁷ Yazdanilik aslında kendisinin değişime uğramış kollarından biri olan Ezidiliğın bir diğer adıdır ve kelime anlamı olarak 'melekçiler' anlamına gelmektedir. Hatta Ezidilik ile Zerdüştlüğün birbirleriyle olan benzerlikleri de Yazdanilik ve Zerdüştlüğün aynı dönemlere denk gelmelerinden kaynaklı olarak birbirlerinden etkilenmiş olabilecekleri ihtimali ile açıklanabilir. Zerdüştlük ile Yazdaniliğın pek çok benzer noktası vardır; babadan oğula geçen ruhban sınıfı ile dünyayı yöneten yedi iyi ve yedi kötü meleğın varlığı bunların başlıcalarıdır.⁶⁸ Ayrıca Yazdaniliğın diğer kollarında da olduğu gibi Ezidilikte de tanrı tarafından gönderildiğine inanılan kutsal bir kitap yoktur. Daha önce de değinildiği gibi Ezidilik inancındaki Kitab-

---

⁶⁵ Christine Allison, **Yezidi Sözlü Kültürü**, Fahriye Adsay (çev.)i 1.Baskı, İstanbul: Avesta Yayınları, 2007, s.23

⁶⁶ Tosinê Reşid, **Êzdiyatî Oleke Hê Ji Nenaskirî**, 1.Baskı, İstanbul: Lîs Yayınları, 2010, s.21

⁶⁷ İzady, (2013), s.253

⁶⁸ İzady, (2013), s.256

Cilve'nin Şeyh Adi tarafından, Mishefa Reş'in de Şeyh Adi'nin oğlu Şeyh Hasan'ın ikinci kuşak yeğeni tarafından yazıldığına inanılmaktadır.⁶⁹

3. Ezidilik İnancının Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

Ortadoğu'nun kadim inançlarından biri olan Ezidiliğin ne zaman ortaya çıktığına dair kesin bilgiler olmamakla beraber bu konuda yapılan araştırmalarda ve Ezidiler üzerine yapılan çalışmalarda herhangi bir fikir birliği ile de karşılaşılmamaktadır.

Ezidiliğin tarihini 12.yüzyılda Şeyh Adi ile başlatan araştırmacıların kaynaklarında Şeyh Adi'den önce oradaki halkın inançlarının ne olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır.

Ezidiliğin tarihini çoğunlukla 12. yüzyılda Şeyh Adi ile başlatan İslami kaynakların aksine Ezidiliğin tarihini Milattan Önce Sümerlere kadar gittiğini savunan görüşler de mevcuttur⁷⁰ ve Ezidiler tarafından da savunulan fikirler o yöndedir. İslamiyet'ten en az bin yıl önce ortaya çıktığına inanılmaktadır. Her ne kadar bazı yabancı araştırmacılar Ezidi inancının tarihini Şeyh Adi ile başlatıp onu kurucu olarak gösterebilirler de Ezidilerin büyük bir çoğunluğu bunu kabul etmemekte hatta tüm Kürtlerin İslamiyet'i kabul etmeden önce Zerdüşt değil Ezidi olduklarına inanmaktalar.⁷¹

Lavary Nabu, Ezidi inancının İslamiyet'ten önce 3000 yılına kadar dayandığını ve Kürtlerin en eski mirası olduğunu savunmaktadır. Bunu da Ezidiliğin üç önemli mitolojik karakteri olan Güneş Tanrısı Şeyh Şems, Ay Tanrısı Şeyh Sin ve iyilik tanrısı Şeyh Adiy'in eski uygarlık tarihinde de var olmasına dayandırmaktadır.⁷²

Ezidilerin kendilerine ait belli bir sisteme sahip olmamasının yanında gelenek ve inançlarının da çoğunlukla sözlü kültüre 'özellikle Şeyh Adi'den önce tamamen sözlü kültüre' bağlı olmasından kaynaklı olarak kendi kutsal kitapları dışında 12. yüzyıldan

---

⁶⁹ İzady, (2013), s.276

⁷⁰ Reşo, s.20. Aktaran: Kaplan, s.79

⁷¹ Reşid, s.27

⁷² Reşid, s.89

önceye ait kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bu kutsal kitapların da 12. yüzyıldan sonra yazıldığı gerçeği göz önünde tutulmalıdır.

Bir diğer önemli görüş ise Ezidilik tarihinin Yazdanilik inancına dayandıran görüştür. Daha önce de değinildiği üzere İzady'e göre Ezidilik, Alevilik ve Yarsanilik ile beraber Yazdanilik inancının günümüze kadar ulaşabilen üç kolundan biridir.⁷³ Buna benzer bir fikre göre de güneyde İslamiyet'in Şii mezhebinin etkisinde kalıp değişime uğrayan Ezidiler yeni bir oluşumun içine girip adına Yarsani demişlerdir ve Ehl-i Hak ismiyle de bilinmektedirler, kuzeyde ise benzer sebeplerden dolayı değişime uğrayıp Alevi ismini almışlardır.⁷⁴ Bu inançların Ezidilik ile aynı kökenden geldikleri ya da bir şekilde Ezidilik ile bağlantılı oldukları düşünülmektedir.

3.1. Şeyh Adi ve Adeviyye Tarikatı

Milattan Önceye dayandıran Ezidilik tarihinin yanı sıra günümüz Ezidiliğini anlayabilmek ve geçirdiği değişimleri kavrayabilmek adına Ezidi tarihinde önemli yer tutan şahsiyetlere bakmak gerekmektedir. Bu şahsiyetlerden şüphesiz 12.yüzyılda bölgeye gelerek, burada yaşayan halkın üzerinde önemli etkiler bırakan ve Melek Tavus'un vekili olarak görülen Şeyh Adi'dir.

Şêxadî û Melekê Tawûs û Êzid êk in

Şeyh Adi, Melek Tavus ve Ezid birdirler

Çi m'eniyan jê nekin

Hiç şüphe duymayın

*Ew zû mirazan hasil dikin*⁷⁵

Onlar istekleri çabuk yerine getirirler.

Tam adı Şeyh Adi b. Musafir b. İsmail b. Musa b. Mervan b. Hasan b. Mervan eş-Şami el-Hakkâri olan Şeyh Adi'nin Milattan Sonra 1072 ile 1078⁷⁶ yılları arasında günümüzde Lübnan sınırları içerisinde Şam'ın batısında Bekaa Vadisi'ndeki Baalbek Bölgesi'nin bir köyünde doğduğu düşünülmektedir.⁷⁷ Dönemin Ezidi başkanı Cemil Ağa

---

⁷³ İzady, (2013), s.253

⁷⁴ Reşîd, s.93

⁷⁵ Kaplan, s.296

⁷⁶ Lescot, s.20

⁷⁷ İbnü'l-Mustevfi, a.g.e., s.114 Aktaran; Kaplan, s.51

tarafından Lescot'a verilen belgelerde Şeyh Adi'ye atfedilen soyağacına göre Şeyh Adi I. Mervan soyundan gelmektedir.⁷⁸ 1162'de de Ezidiler için kutsal olan Laleş'te öldüğü düşünülmektedir.⁷⁹ Ancak Ezidi inancında reenkarnasyon inancı vardır dolayısıyla yapılan görüşmelerde de saptanmıştır ki Ezidiler, Şeyh Adi için öldü dememekte ve bunu hoş karşılamamaktalar.⁸⁰

Şeyh Adi'nin hayatının ilk dönemleri Bağdat'ta geçmiştir, burada Gazali ile diğer bazı tasavvufi hocalardan dersler almış ve Abdulkadir Geylani ile de dostluk kurmuştur.⁸¹ Geylani'nin kendisi için söylediği şu sözler Şeyh Adi'ye olan inancını ve güvenini göstermektedir. “Eğer iman açısından hizmet sayesinde peygamberliğe ulaşılabilseydi kuşkusuz Şeyh Adi b. Musafir bu mertebeye ulaşırdı.”⁸² Şeyh Adi 1116 yılında Abdulkadir el-Geylani ile beraber hacı olmak için Mekke'ye gitmesinin dışında neredeyse Laleş'ten hiç çıkmamış ve ömrünün sonuna kadar Laleş vadisinde yaşamıştır.⁸³ Ezidiler arasında Şeyh Adi'nin Laleş'e Şam'dan geldiği düşünülmektedir, eldeki verilere göre onun Bağdat'taki eğitiminden sonra Laleş'e geçtiği tahmin edilmektedir. Daha önce “es-Şami” (Suriyeli) olarak bilinen Şeyh Adi daha sonraları “el-Hakkâri” olarak anılmaya başlamıştır.⁸⁴

“Şêxadî ji Şamê hate

Şeyh Adî Şam'dan geldi

Bi şerqiya kir xebate”⁸⁵

Şarklı insanlarla çalıştı

Laleş, Duhok kentinin 50-60 km doğusunda bir vadi içinde kurulan ve Ezidiler için kutsal olan bir merkezdir. (bkz. Şekil 4) Ezidiliğin Kâbe'si olarak değerlendirilebilecek bu vadiye çoğunlukla kendisini tamamen Ezidi inancına adanmış ve genelde Şeyh ve Pir gibi dini unvanlarla anılan statü sahibi dini önderler yalnız veya

⁷⁸ Lescot, s.20

⁷⁹ Gökçen, s.50

⁸⁰ 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/Irak) S. İ. ile yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁸¹ Lescot, s.20

⁸² Lescot, s.21

⁸³ Erol Sever, **Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni**, 1.Baskı, İstanbul: Berfin Yayınları, 1993, s.10

⁸⁴ John S. Guest, **Yezidilerin Tarihi: Melekê Tawus ve Mishefa Reş'm İzinde**, İbrahim Bingöl (çev.), İstanbul: Avesta Yayınları, 2012, s.44

⁸⁵ Philip G. Kreyenbroek, Xelil Cindî Reşow, **Tanrı ve Şeyh Adi Kusursuzdur: Yezidi Tarihinden Kutsal Şiirler ve Dinsel Anlatılar**, 1.Baskı, İstanbul: Avesta, 2011, s.310

aileleriyle birlikte yaşamaktadır. Bunun dışında kalan Ezidiler yılın belli dönemlerinde ibadetlerini gerçekleştirmek ve mezarlıkları ziyaret etmek için Laleş'e gelmektedir. Kutsal toprak olarak kabul edilen bu bölgede hem Ezidiler hem de yabancı inançlardan olan ziyaretçiler çıplak ayaklarla gezmek zorundadır. 1162'de ölen Şeyh Adi'nin mezarı da burada yer almaktadır. (bkz. Şekil 5, Şekil 6).

Özellikle Şengal bölgesinden her yıl binlerce Ezidinin burayı ziyaret ettiği düşünülmektedir. En çok ziyaretçinin geldiği gün olduğu tahmin edilen ve her yıl Nisan ayının 13'ünden sonraki ilk çarşambasında yılbaşının kutlandığı gün olan 'Çarşema Sor' bayramında binlerce Ezidi burayı ziyaret etmektedir.

Gökçen'in Ezidi toplumunu Şeyh Adi öncesinde Zerdüştî bir topluluk olarak değerlendirdiği daha önce belirtilmişti.⁸⁶ Bu bilgidен hareketle Şeyh Adi'nin bölge toplumunu 'Zerdüştî veya değil' yeni bir kurallar bütünü sistem çerçevesinde örgütleyip bir tarikat kurduğu düşünülmektedir. Yapılan görüşmelerde Ezidi inancında Şeyh Adi'nin Melek Tavus'un vekili olduğu ve öncesinde de var olan Ezidi toplumuna bir elçi olarak gönderildiği inancı hâkimdir.⁸⁷

Ezidi inancının gelenek ve ritüellerinin yok olmak üzere olduğu bir dönemde Şeyh Adi'nin Laleş'e gelerek bu inancı zaten daha önce de var olan bir temel üzerinde yeniden inşa ederek güçlenmesini sağladığı düşünülmektedir. Dolayısıyla Şeyh Adi'yi Ezidiliğin bir kurucusu veya peygamberi olarak değil dini bir lider veya şekillendirici olarak değerlendirmek gerekmektedir. Şeyh Adi ilk gençlik yıllarından sonra ömrünün tamamını Laleş'te geçirmiş ve Ezidiler tarafından kutsal sayılan iki kitaptan biri olan Kitab-ı Cilve'yi burada yazmıştır.⁸⁸

Şeyh Adi'nin bölgeye gelmesiyle daha önce de var olan ve orada yaşayan Ezidilerin inançlarında ve yaşayış tarzlarında değişimler meydana gelmiştir.⁸⁹ Bazı tarihçilere göre Şeyh Adi, Hekari yöresinde yaşayan halkın arasına geldikten ve onları

---

⁸⁶ Gökçen, s.50

⁸⁷ 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/Irak) S. İ. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

⁸⁸ Uslu, s.31

⁸⁹ Reşîd, s.91

değişime uğrattıktan sonra burada yaşayan halkın adı Adevi olmuştur ve 1400'lü yıllara gelindiğinde özellikle Müslüman Kürtler tarafından 'sohbeti' olarak isimlendirilmişlerdir.⁹⁰ Sözü geçen Hekari bölgesi günümüz Hakkâri şehri ile eşdeğerdir ancak geçmişte kuzeyde Van Gölü, güneyde Musul, doğuda Azerbaycan'a, batıda Cizre'ye kadar uzanan geniş dağlık bölgeye verilen isimdi. Dolayısıyla Laleş Vadisi de bu sınırların içerisinde kalmaktadır.

Guest'in Baba Qewal ile yaptığı röportajda Baba Qewal şunları söylüyor; "Yeni bir lider geldiğinde hepsi olmasa da bazı kanunlar değişir. Biz Şeyh Adi'den önce vardık ve bu dağlarda yaşıyorduk. Şeyh Adi Suriye'den geldi coğrafyamızı tanıdı ve dinimizi benimsedi. Kendisini de biz Hekâri halkına kabul ettirdi. Şüphesiz Tanrı ona bir keramet bahşetmişti. O, bizim dinimizi benimsedi biz de onu lider olarak kabul ettik."⁹¹

Şeyh Adi etrafında toplanan ve ona biat eden topluluk zamanla Adeviyye Tarikatı adını almıştır. Bu isim özellikle Şeyh Adi'den sonra kullanılmaya başlanmıştır.

3.2 Şeyh Adi Sonrası ve Adeviyye Tarikatının Kurumsallaşması

Şeyh Adi'nin ölümünden sonra Laleş'te kendisi için yaptırılan türbe zamanla Ezidiler tarafından ibadet için gelinen bir tapınağa dönüşmüş ve Ezidiler buraya hacı olmak için gelmeye başlamışlardır. Şeyh Adi'nin vasiyeti üzerine veliaht olarak belirlediği yeğeni Ebu'l-Berekat b. Saha Şeyh Adi'nin ölümünden sonra Ezidilerin yeni liderleri olmuştur.⁹² Adevi ismi özellikle Şeyh Berekat döneminde kullanılmaya başlanmıştır ancak Şeyh Berekat'ın genç yaşta ölümünden sonra yerine Hakkâri de doğduğu için Kürt Adi olarak da bilinen oğlu Adi bin Ebu el-Berekat geçmiştir.⁹³ Şeyh Adi bin Ebu el-Berekat hakkında çok fazla bilgiye sahip olunmasa da 1221-22 Moğol baskınında öldürüldüğü bilinmektedir.⁹⁴

---

⁹⁰ Philip G. Kreyenbroek, **Yezidism-Its Background Observances and Textual Tradition**, Lewiston: The Edwin Mellen Press, 1995, s.34

⁹¹ John S. Guest, **Survival Among The Kurds: A History of the Yezidis**, London: Kegan Paul International, 1993, s.222 Aktaran: Reşid, s.92

⁹² Guest, s.47

⁹³ Sever, s.12

⁹⁴ Lescot, s.30

Adeviyye Tarikatı için en önemli dönem Şeyh Adi'nin yeğeni olan ve babası Şeyh Adi bin Ebu el-Berekat'ın ölümünden sonra Ezidilerin yeni lideri olan Şeyh Hesen b. Adi dönemidir.⁹⁵ Bu dönemde Adeviyye Tarikatı içinde köklü değişimler meydana gelmiştir. Adevi Tarikatının Ezidiliğe dönüşümünün onun dönemine ve sonrasına denk gelen bir süreç olduğu düşünülmektedir. Ezidiliğin Şeyh Adi'den önce var olduğunu savunan genel görüşe göre de Ezidilik Şeyh Adi döneminde henüz sistemi tam oturamamış belli kuralları olan bir tarikat niteliğindedir. Bu tarikat Şeyh Hesen'in değişimleriyle bir din haline gelebilecek kadar güçlenmiş ve özü olan Ezidiliğe dönüşmüştür. Bu dönemlerde, yani Şeyh Adi'nin bu inancı yeniden şekillendirme sürecinden yaklaşık yüz yıl sonra Adeviyye tarikatı belli bir güce ulaşmış ve Ortadoğu'nun Suriye, Mısır, İran gibi pek çok önemli noktada temsilcilikleri bulunan bir tarikat haline gelmiştir.⁹⁶ Ancak bu temsilciliklerin tarihi süreç içerisinde Laleş'teki Ezidilerle ilişkisi kesilmiş ve farklılaşmış olabileceği düşünülmektedir.

Ezidiliğin en önemli iki kutsal kitaplarından biri olan ve Kara Kitap olarak bilinen Mishefa Reş'in Şeyh Hesen tarafından yazıldığına ya da başka bir anlatıma göre kitap haline getirildiğine inanılmaktadır.⁹⁷ Bu kitapta Âdem ile Havva'nın öyküsü, dünyanın oluşum evreleri, insanın kökeni ve dinen yapılmaması gerekenlerin listesi bulunmaktadır.⁹⁸ Şeyh Adi'den sonra Ezidilik inancında önemli izler bırakan Şeyh Hesen, Ezidi inancına göre Melek Derdayil'in yeryüzündeki temsilcisidir. Kendilerini dinin koruyucusu olarak gören ve Şeyhlerin soyundan geldikleri kabul edilen Adaniler'in soyu da Şeyh Hesen'e dayanmaktadır.⁹⁹ Adaniler Ezidilik inancında önemli bir konuma ve ayrıcalığa sahiptir. Bilindiği üzere yakın tarihe kadar Ezidiler'de Adaniler dışında okumak bir yasak olarak görülmüştür.

Hiçbir miras olmadan bir inancın yeniden inşa edilmesi çok düşük bir ihtimal olduğundan hareketle daha önce var olan bir inancın Şeyh Adi döneminde tekrar

---

⁹⁵ Kaplan, s.62

⁹⁶ Lescot, s.28

⁹⁷ Guest, s.71

⁹⁸ Guest, s.71

⁹⁹ Gökçen, s.52

canlandırılmaya çalışıldığı ve Şeyh Hesen döneminde de bu öze dönüşün veya başka bir tanımla bir dine evirilişin kısmen tamamlandığı tahmin edilmektedir.

Daha önce değinildiği gibi Ezidilik inancında eski İrani dinlerin hatta Sümerlerin ve Babillerin izlerini görmek mümkündür. Bu sebeple Şeyh Adi'nin veya Şeyh Hesen'in yoktan bir inanç ortaya çıkardığını varsaymak nesnellikten uzak bir çıkarım olacaktır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Ezidilik semavi dinlerde düşünüldüğü gibi bir anda ortaya çıkan bir inanç değildir. Nasıl ki Şeyh Adi'den önce var olan bir miras varsa bu miras kısmen Şeyh Adi döneminde şekillenmiş ve Şeyh Hesen döneminde de şekillenmeye devam etmiştir. Dolayısıyla bu bir süreç olduğundan belli bir dönemle sınırlamak mümkün değildir. Ezdiliğin Şeyh Adi ve Şeyh Hesen dönemindeki halinden günümüzdeki duruma nasıl evirildiği konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Batılı yazarlar tarafından yapılan araştırmalarda verilen bilgilerin kesinliği de ayrı bir tartışma konusudur.

1240'lı yıllarda Musul'u elinde bulunduran Bedreddin Lulu, Şeyh Hesen'in siyasi bir lider haline gelmesi ve taraftarlarıyla birlikte güçlenen Selâhaddin Eyyubi'nin desteğini alarak kendisine saldırmalarından endişe ettiği için Ezidilerin Emevi soyundan geldikleri iddiasında bulunarak Laleş'e saldırı düzenlemiş ve orada Şeyh Hesen'i tutuklamış bir süre sonra da Musul'da öldürmüştür.¹⁰⁰ Diğer bir görüşe göre de Bedreddin Lulu'nun Laleş'in coğrafi olarak engebeli olması ve Şeyh Hesen'in taraftarlarının liderlerini ölümü göze alarak savunacaklarından endişe etmesi nedeniyle Laleş'e doğrudan saldırmak yerine Şeyh Hesen'i 1246'da bir şekilde davet ederek Musul'a getirmeyi başarmış ve orada tutuklamıştır. Kürtlerin Musul'a saldıracaklarından endişe ettiği için de kısa süre içinde boğdurarak öldürmüştür.¹⁰¹ Daha sonraki dönemlerde de Musul emirleri ile Şeyhler arasında bu siyasi çekişme ve çatışma devam etmiştir. Bedreddin Lulu'nun Adevvileri tamamen yok etme amacı güttüğü ve bu yüzden defalarca

---

¹⁰⁰ Sever, s.13

¹⁰¹ Kaplan, s.67

saldırı düzenleyip kılıçtan geçirdiği bilinmektedir. Bu olaylar Ezidiler üzerinde hem travmatik sonuçlara yol açmış hem de çeşitli bölgelere göç etmelerine neden olmuştur.

Ezidilerin Moğollarla olan kötü ilişkileri Şeyh Hesên'in oğlu olan Şeyh Şerafettin döneminde de devam etmiştir. Şeyh Şerafettin Moğolların baskınlarına karşı Selçuklulara yardım etmek için Harput'a gitmiştir ancak 1257 yılında Harput'ta Moğollar tarafından öldürülmüştür.¹⁰² Bu ve benzeri vakalar Ezidilerin tecridi olarak Müslümanlardan ve diğer toplumlardan uzaklaşıp izole bir yaşam sürmelerine neden olmuştur. Özellikle Müslümanlar ile yaşanan travmatik olaylar onların Müslümanlarla ortak bir yaşam sürdürmelerini imkânsız hale getirmiştir. Bu da kendi içlerinde birbirlerini savunma ve inançlarını koruma güdüsünü güçlendirmiştir. Yaşadıkları coğrafyanın da dağlık ve engebeli olması onların diğer toplumlardan izole yaşamalarına imkân sağlamıştır. Ayrıca her Ezidinin bağlı olduğu bir Şeyh ve Pir'inin olması da onların kendi içlerinde örgütlenmelerini kolaylaştırmış ve birbirlerini koruyup inançlarını yaşatma güdüsünü güçlendirmiştir.

Şeyh Adî'nin ölümünden sonra onun yerine gelen diğer şeyhlerin dönemlerinde müritlerin nüfusu hızla artmıştır bunun üzerine şeyhler sürekli yeni kurallar koyarak kendi konumlarını korumaya çalışmışlardır, ancak bu durum gitgide daha karmaşık bir hal almaya başlamıştır.¹⁰³ Bu yeni ve evirilen sistemde şeyhlerin önemi gitgide artmış ve sadece dini bir lider değil aynı zamanda bölgede politik birer lider haline gelmişlerdir. Şeyhlerin çevredeki diğer siyasi liderlerce kaçırılması, tehdit edilmesi veya öldürülmesi gibi durumlar bu savı destekler niteliktedir.

4. Ezidiliğin Diğer İnançlarla İlişkisi

Ezidiliğin daha iyi tanımlanması ve anlaşılması için ortaya çıktığı ve yayıldığı coğrafyadaki diğer inançlarla karşılaştırılması ve ortak noktaları ile farklılıklarının açığa çıkarılması gerekmektedir. Bu bağlamda hem tarih öncesi dinlerin bıraktığı miraslar hem de günümüze kadar devam eden inançların incelenmesi gerekmektedir.

---

¹⁰² Kaplan, s.67

¹⁰³ Lescot, s.27

Daha önce de değinildiği gibi Ezidilik ile Sümer ve Babil inançları arasında benzerlikler vardır. Babillerin yılbaşı kutlamaları ve Sümerlerin Ekito dedikleri doğu takvimine göre Nisanın birinde kutladıkları bayram ile Ezidilerin yeni yılı kutladıkları Nisan ayının 13'ünden sonraki ilk çarşambası aynı tarihe denk gelmektedir. Ezidiler Çarşema Sor dedikleri bu bayramda, özellikle ruhban sınıfı toplanır ve Tanrı ile Melek Tavus için dua ederler. İnanişe göre Tanrı bu tarihte melekleri ile görüşür ve daha sonra yeryüzündeki tüm yetkilerini Melek Tavus'a devreder. Aynı şekilde Babillerde de bu tarihte tüm diğer Tanrılar, Tanrıların Tanrısı olan 'Marduk' un etrafında toplanarak ona dua ederler. Marduk'un oğlu Nabu'da babasının söylediklerini daha sonra uygulamak için yazar.¹⁰⁴

Bir diğer benzerlik de evliliklerdir; Babiller de Nisan ayı içinde evlenilmezdi, çünkü Tanrıların bu tarihlerde evlendiği düşünülürdü, aynı özellik Ezidiler'de de görülmektedir; Ezidiler de Nisan ayının Peygamberlerin evlendiği ay olduğu inanişi vardır bu nedenle Nisan ayı içinde evlilik büyük günah olarak görülmektedir.¹⁰⁵ Babillerdeki Nabu ile Ezidilik'teki Melek Tavus benzer özellikler taşımaktalar. Her ikisi de Tanrıların yeryüzündeki temsilcisidir ve bu görevi Nisan ayının ilk çarşambasında almaktalar. Bu tarih Miladi takvime göre Nisan ayının 13'ünden sonraki ilk çarşambaya denk gelmektedir. Ayrıca yılan figürünün de hem Babil hem de Ezidi inancında önemli bir yeri vardır. Ezidiler'de siyah yılanın Hz. Nuh'un Gemisi'ni batmaktan kurtaran hayvan olduğu inanişi vardır bu nedenle Laleş'te bazı duvarların üzerinde yılan motifi görmek mümkündür. Babillerde de neden olduğu bilinmese de Nabu heykelinin elinde yılan olduğu görülmektedir. (bkz. Şekil 7, Şekil 8)

Sümerlerde 'padişah' sözcüğü ya Tanrının isimlerinden bir tanesidir ya da doğrudan doğruya yeryüzünde Tanrıyı simgeleyen bir unsura verilen isimdir. Onların tanımlamalarına göre padişah gökten gelmiştir.¹⁰⁶ Ezidilik inancında da çoğu beyitte Tanrı için 'padşa' sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir.

---

¹⁰⁴ Kaplan, s.36

¹⁰⁵ Reşid, s.98

¹⁰⁶ Helmer Ringgren, **Religion Of The Ancient Near East, Philadelphia:** Westminster John Knox Press, 1973, s.37

“Şahda dîne mîn êk Allah   İncımın şahidi bir Allah’tır
Siltan Şêx Adî padşê mina   Sultan Şeyh Adi padişahımdır
Siltan Êzdî padşê mina   Sultan Ezdi padişahımdır

Tawusî malak şahda û îmaned mina”¹⁰⁷ *Melek Tavus imanımın şahididir.*

Ezidilik inancında güneşin önemli bir yeri vardır ve aynı inancın Şemsiler’de de olduğu bilinmektedir. Bilindiği üzere Şemsiler de Ezidiler gibi güneşe dönerek ibadetlerini yaparlardı. Hatta bazı araştırmacılar Şemsiler ile Ezidilerin ortak yönlerini ele alarak Şemsilerin de Kürt olduklarını ifade etmişlerdir.¹⁰⁸ Ezidilik inancında Güneş Tanrısı için Şeyh Şems ismi kullanıldığı daha önce belirtilmişti. Bu ismin Şemsiler ile olan etkileşimden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Benzer bir ilişki Ezidilik ile Babiller arasında görülmektedir. Babillerde Ay Tanrısı için ‘sin’ sözcüğü kullanılmaktaydılar.¹⁰⁹ Ezidiler de yine Ay için Şeyh Sin (Şêxsîn) isminin kullanıldığı daha önce belirtilmişti.

Güneş figürünün pek çok inançta simge olarak kullanıldığı ve büyük bir önemin atfedildiği bilinmektedir. Babiller, Asurlar, Mısırlılar, Hititler ve İranlılar(Zerdüş) bunların başlıca örnekleridir.¹¹⁰ Yine Ezidiler de Güneş Tanrı’nın sembolüdür ve yüzleri güneşe dönük olacak şekilde günde iki veya üç kere ibadet etmektedirler.¹¹¹ (bkz. Şekil 9, Şekil, 10)

Ezidilerde her yıl ekinoks tarihi olan Eylül ayının 23’ünde Cema Bayramı veya Cuma bayramı dedikleri dini bir ritüelleri vardır. Bunun kökleri eski İrani dinlere dayanan birçok inançta bulunduğu bilinmektedir. Zerdüşlerde bu bayrama ‘Mihrogan’ denilmektedir.¹¹² Günümüzde Mihrican Bayramı olarak bilinmektedir. İran’da Zerdüşlükten önce yeni yıl bayramının bu tarihte kutlandığı ancak daha sonra Babillerle

---

¹⁰⁷ Garnik, Asatrian, Victoria Arakelova, **Malak-Tawus: The Peacock Angel of Yazidis**, Brill, 2003, s.3

¹⁰⁸ Torî, **Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler**, 1.Baskı, İstanbul: Berfin Yayınları, 2000, s.59-60

¹⁰⁹ Leonard William King, **Babylonian Religion and Mithology**, London: K.Paul, Trench, Trübner, 1899-1903, s.18.

¹¹⁰ Ringgren, s.58

¹¹¹ 17.04.2019 tarihinde Laleş’te (Duhok/Irak) S. İ. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

¹¹² Reşid, s.98

etkileşime geçildikten sonra baharda kutlanmaya başlandığı düşünülmektedir. Nevruz Bayramının da bu konuyla ilişkili olması kuvvetle muhtemeldir.

Dr. D. Chwolsohn'a bir araştırmasında Ezidilik ile Sabilik'in eski bir inancın günümüze kalan mirası olduklarını ve bu inancın söylenenlerin aksine Zerdüştlükle bir ilgisi olmadığını savunmaktadır.¹¹³ Ancak Ezidilik, Zerdüştlük ve diğer İrani dinler arasında çok yüksek derecede bir benzerlik bulunmaktadır. Zerdüştlük ile Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlık öncesi resmi dini olan Mitraizm arasındaki benzerliği de göz önünde bulundurduğumuzda Ezidilik ile Mitraizmi de ilişkilendirmek mümkün olmaktadır.

Mitraizm'de de Ezidilikte ve diğer birçok inanç sisteminde bulunan yedi kutsal melek üzerine kurulu bir görev hiyerarşisi bulunmaktadır. Ezidilik inancında bu meleklerin lideri Melek Tavus iken bunun Mitraizm'de Mithra olarak adlandırıldığı görülmektedir.¹¹⁴ Bunun yanında Ateş, Güneş, Su ve Rüzgâr gibi öğelerin Mitraizm'de de kutsal sayılması, Nevruz Bayramının Mitraizm'de de kutlandığına dair bulguların olması, reenkarnasyon inancı vaftiz ve kurban kesme ritüellerinin bulunması bu iki inanç arasındaki alışverişi veya benzerliği kanıtlar niteliktedir.¹¹⁵

“Patşayê min î cebar e

Benim bilge padişahım

Ji durrê farq kirî çar e

Önceden fark etti (ki) dördtür,

Ba ye, ax e, av e û ar e”¹¹⁶

Rüzgârdır, topraktır, sudur ve ateştir.

Yukarıdaki beyitte de görüldüğü üzere Ezidilik inancında doğa unsurlarının büyük bir önemi vardır ve bunların başında da Ateş gelmektedir. Ezidilik inancında ateş üzerine

---

¹¹³ Dr. D. Chwolsohn, **Die Ssabier und der Ssabismus**, 1856, s.112-113. Aktaran; Reşîd, s.95.

¹¹⁴ Mehrdad R. İzady, **The Kurds: A Concise Handbook**, New York: Taylor&Francis, 1992 s.138.

¹¹⁵ Irach J. I. Taraporewala, **Zerdüşť Dini/Zerdüşťün Gataları Üç Unutulmuş Din: Mitraizm, Maniheizm, Mazdakizm**, Nice Damar (çev.),İstanbul: Avesta Yayınları, 2009, s.186

¹¹⁶ Hesên Şêx Keleş, **Rê-Rizma Miletê Êzdî Anegorî Ayîna Dîn**. 1994, s.21. Aktaran; Reşîd, s.105

yemin etme kültürü bulunmaktadır ayrıca her Çarşamba ve bazı özel günlerde Laleş'te yüksek yerler ile yeni ölenlerin mezarlarında ateş yakılmaktadır.¹¹⁷

Çarşamba gününün de bu denli kutsal olması başlı başına ayrı bir konuyu teşkil etmektedir. Daha önce Çarşamba gününün Babil ve Sümer kültürlerindeki yerine değinilmişti. Bunun Zerdüştlükte de ayrı bir yeri olduğu görülmektedir. Zerdüş inancında İyilik Tanrısının insanları Kötülük Tanrısından korumak üzere Çarşamba günü yeryüzüne indiğine inanılmaktadır.¹¹⁸

Günümüzde İran'ın güneyindeki Horasan bölgesinde bulunan ve Kürtçe'nin Gorani lehçesi ile konuşan Yarsanilerin de Ezidilerle paylaştıkları pek çok ortak yönleri vardır.¹¹⁹ Yarsanilikte de Ezidilikte olduğu gibi yedi meleğe inanç bulunmaktadır. Ezidilerde Baba Şeyh, Baba Çavuş gibi isimlerle adlandırdıkları ruhban sınıfının öncü isimleri için kullanılan Baba sözcüğünün kavramsal olarak benzerine Yarsanilikte de karşılaşılmaktadır. Yarsanilikteki Baba Yadgar buna örnektir. Ayrıca Ezidilikte bulunan Ahiret kardeşliği inancı Yarsanilikte'de bulunmaktadır.¹²⁰ Bunlara ek olarak 'Pir' statüsündeki din adamlarının hem Alevilik hem Yarsanilik hem de Ezidilikte büyük öneme sahip olduğunu ve bu kavramın aynı isimle her üç inanç sisteminde de bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Yine bazı dini törenlerin benzer enstrümanlar aracılığı ile müzik eşliğinde yapılması her iki inançta da bulunmaktadır. Bunların yanında orucun üç gün tutulması, bıyık kesmenin günah olduğu, Tanrının bazı durumlarda padişah olarak adlandırılması diğer belli başlı benzerliklerdir. Bu tür bulgular Yarsaniliğin ve Ezidiliğin aynı kökenden geldikleri savını kuvvetlendirmektedir. Ezidilikte görülen güneşe karşı üç kez eğilerek yapılan ibadet türü Alevilik inancında da görülmektedir.¹²¹ Bu ibadet türünün Şemsiler'de de olduğu bilinmektedir.

---

¹¹⁷ Reşid, s.105

¹¹⁸ Reşid, s.105

¹¹⁹ Reşid, s.108

¹²⁰ M. Reza Hemzeh'ee, **The Yaresan: A Sociological Historical and Religo-Historical Study of a Kurdish Community**, Berlin: K.Schwarz, 1990, s.223

¹²¹ Nikitin, s. 225-26. Aktaran: İzady, (2013), s.279

Daha önce İzady'nin Alevilik, Yarsanilik ve Ezidiliğin eski Yazdani inancının kolları olduğu görüşüne ve bu inançlarla ilgili fikirlerine değinilmişti. Kürtlerin İslamiyet'i benimsemelerinden sonra Kuzeyde kalan Alevilik Güneyde kalan Ezidilik ve Doğuda kalan Yarsanilik arasındaki etkileşim zorlaşmıştır dolayısıyla bu inançların tek bir kökenden geldiklerine dair varsayım kabul edildiğinde yaklaşık 1400 yıldır birbirinden farklı coğrafyalarda ve süreç içerisinde farklılaşarak varlıklarını sürdürmüş oldukları çıkarımına ulaşılmaktadır.

Ezidiliğin İslamiyet öncesi 6. Ve 7. Yüzyıllarda İran İmparatorluğunun resmi dini Zerdüştlükle olan ilişkisine önceki başlıklar altında değinilmişti. Zerdüştlüğün Gnostizm, Mandeizm veya Sabilik ve Maniheizm ile olan benzerlikleri göz önünde bulundurulduğunda aslında Ezidiliğin bu inançlarla da bazı temel özellikleri paylaştığı görülmektedir. Ateşin ve güneşin kutsal sayılması yukarıdaki inançların ortak özelliklerinden biridir ve Ezidilerde de bulunmaktadır, bunun yanında özel günlerde kurban kesme ve bazı tabuları bakımından da Sabilik ile daha çok ilişkilendirilmektedir.¹²²

Ayrıca Harraniler'de de Güneşin ve Ayın kutsal sayılması nedeniyle bazı araştırmacılar Ezidiler ve Harraniler arasında da bir ilişki kurmaya çalışmaktalar.¹²³ Daha yakın bir tarih olan 13.yüzyılda Moğolların bölgeyi istila etmesiyle Harraniler Ezidilerin yaşadıkları bölgelere doğru göç etmek zorunda kalmışlardır bu da Ezidiler ile Harranilerin etkileşime geçmelerine neden olmuştur.¹²⁴

Bunun yanında birçok araştırmacı Ezidiliği oruç, sünnet, hac, kurban gibi ritüelleri itibariyle İslamiyet; vaftiz, içki tüketimi, adak gibi özellikleri itibariyle Hristiyanlık ve kast sistemi nedeniyle Hinduizm gibi günümüz bilinen dinleriyle özellikle de semavi dinlerle ilişkilendirmeye çalışmaktadır ancak görüldüğü üzere semavi dinlere benzetilen özelliklerinin temelinde tarih öncesi inançların ve medeniyetlerin izleri bulunmaktadır.

---

¹²² Austen Henry Layard, **Ninova Kalıntıları**, Zafer Avşar (çev.), İstanbul: Avesta Yayınları, 2003, s.209

¹²³ Sever, s.27

¹²⁴ Faik Bulut, **Ortadoğu'nun Solan Renkleri**, İstanbul: Berfin Yayınları, 2004, s.148.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYO EKONOMİK VE SOSYO KÜLTÜREL AÇIDAN EZİDİLİK

Sosyolojik açıdan Ezidileri ele almadan önce Azınlık kavramını açmakta ve bunu Ezidiler açısından değerlendirmekte fayda vardır. Anthony Giddens'a göre Azınlık kavramı toplum içerisinde ikincil konumda olan grupları ifade etmektedir. Genellikle diğer sosyologlar da bu tanımı kullanmaktalar. Bu grupların azınlık konumunda olmaları sayısal olarak azınlıkta oldukları anlamına gelmemektedir. Dünyanın birçok yerinde sayısal olarak üstün olup azınlık veya ikincil diyebileceğimiz konumda yer alan gruplar vardır ki bunun en büyük örneği dünyanın hemen her yerinde sayısal olarak erkeklerle eşit olsalar da ikincil grup konumunda olan kadınlardır. Bu gruplar çoğunluğa veya egemen gruba göre dezavantajlıdır ve bu da onları birbirleriyle dayanışmasına ve aidiyet duygularının güçlenmesine neden olmaktadır. Toplumun çoğunluğundan yalıtılmış olan bu gruplar özellikle toplum içinde uğradıkları ayrımcılık onların birbirleriyle olan bağlılık duygularını güçlendirmektedir. Bu da onların belli çevrelerde yoğunlaşmış bir arada yaşamalarına neden olmaktadır. Toplumun geri kalanından izole yaşayan bu gruplarda genellikle dış evlilikler çok azdır ve endogami teşvik edilen bir tercih konumundadır.¹²⁵

Bu tanımlamalardan özellikle ikincil konumda olma, dezavantajlı olma, endogami ve toplumun geri kalanından yalıtılmış olma gibi özelliklerin Ezidiler için de geçerli olduğu görülmektedir. Aslında farklı coğrafyalara dağılmış Ezidi gruplarını ayrı ayrı değerlendirmek gerekir ancak burada esas olarak anayurttaki Ezidiler baz alınmaktadır. Çevrelerindeki diğer inançlar tarafından hor görülen ve dışlanan Ezidiler kendi içlerinde dayanışma halindedir ve bu durum onların aidiyet duygularını güçlendirmiştir. Ezidiliğin günümüze kadar gelebilmesinin en temel nedenlerinden birisi de budur.

Sayısal olarak da yaşadıkları coğrafyada azınlık durumunda olan Ezidiler tarihin hiçbir döneminde azınlık statüsüne ve hiçbir zaman Ortadoğuda Hristiyanlar ile Yahudiler gibi geniş haklara sahip olamamışlardır.¹²⁶ Ancak 1991 yılında Amerika

---

¹²⁵ Giddens, ss.537-538

¹²⁶ Kreyenbroek, (2011), s.41.

Birleşik Devletlerinin Irak'a girmesiyle Kuzey Irak'ta Kürt Bölgesel Yönetimi kurulmuştur ve Ezidiler tarihlerinde ilk defa belli haklara sahip olmuşlardır.¹²⁷

Ezidiliğin tüm bu dezavantajlara rağmen günümüze kadar nasıl geldiğini ve gelirken yaşadığı sorunları semavi dinler açısından da ele alarak değerlendirmek faydalı olacaktır.

1. Sosyolojik Açıdan Ezidilere Bir Bakış

Ortadoğu'nun en kadim halklarından biri olan Ezidiler sosyolojik yapı itibarıyla aynı coğrafyadaki diğer milletlerle benzeşse de bazı yönleriyle ayrılmaktadır. Tarihin en eski dönemlerinden beri çevredeki diğer inançlar ve milletlerle bir arada yaşayan ama aynı zamanda izole bir yaşam sürdüren Ezidiler geçmişten günümüze kendilerini diğer inançlardan ve milletlerden ayıran bazı farklılıklarını koruyarak gelmişlerdir.

Ezidiler diğer inançların da temelini oluşturan çeşitli ritüeller ve dini hiyerarşiye sahiptir. Ancak onu, diğer inançlardan farklı kılan ve aslında Ezidiliğin özünü oluşturmakla beraber Ezidiliğin bugüne kadar gelmesinde etkili olan en önemli özelliklerden biri kast sistemine dayalı toplumsal yapısının olmasıdır. Bu yapı aynı zamanda bir görev dağılımı ihtiva etmektedir ve bu kültürün sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılmasında rol oynamıştır. Ezidiliğin bugüne ulaşmasında önemli rol oynayan bu hiyerarşiyi ve toplumsal örgütlenmeyi biraz daha açmak faydalı olacaktır.

1.1 Toplumsal Hiyerarşi / Kast Sistemi

Ezidi toplumu bir önceki bölümde de değinildiği üzere kast sistemi üzerine kurulmuş bir toplumdur. Bilindiği üzere kast sistemi bir kişinin toplumdaki yerinin doğarken belli olması ve yaşamı boyunca devam ederek hiçbir şekilde değiştirilememesi durumudur.¹²⁸ Bu tür toplumlarda kastın devamı ve toplumsal yapının korunması için hem kastlar arası hem de diğer toplumlarla evlilik yasaklanmıştır dolayısıyla endogami yaygındır.

---

¹²⁷ Kaplan, s.129.

¹²⁸ Giddens, s.341

Ezidilik inancında Şeyler, Pirlar ve Müridler olmak üzere üç temel kast sınıfı vardır. Ancak bu üç sınıf da çeşitli görev dağılımı ve dini yönelimler sebebiyle bazı alt sınıflara sahiptirler. Dini vecibeleri yerine getirmek ve Ezidiliğin sözlü olarak nesilden nesile aktarmakla görevli olan Şeyhler ve Pirlar Ezidiliğin ruhban sınıfını oluşturmaktadır. On kişiden oluşan Ezidi ruhani meclisi de yine bu iki kasttan oluşmaktadır. Bu meclis Ezidi toplumuna yön veren ve hem dini hem de siyasi konularda karar mercidir.¹²⁹ Hiçbir şekilde değiştirilemeyen ve kan bağıyla nesilden nesile aktarılan bu yapı bireylere doğdukları andan itibaren çeşitli görev ve sorumluluklar yüklemektedir.¹³⁰ Bu dini örgütlenme Ezidi toplumunda tüm yaşamı belirlemektedir.

İki önemli dini kast sınıfı olan Şeyhler ve Pirlar toplam Ezidi nüfusunun % 6 – 7'sini oluşturmakta olup geri kalan % 93 – 94'ü de Müridler'den oluşmaktadır.¹³¹ Müridler dini gruba dahil olmayan halk kitleleridir. Bunlar genellikle aşiretlerden oluşurlar. Daha önce de belirtildiği gibi her müridin tabii olduğu bir şeyhi ve piri vardır. Şeyhlerin ve Pirların Ezidi toplumundaki saygınlıkları çok yüksektir. Soyları Şeyh Adi dönemine kadar dayanan bu iki grup tarihin her döneminde Ezidi toplumuna -özellikle şeyhler- liderlik yapmış ve yön vermiştir. Hatta Pirların Şeyh Adi'den önce de var olduğunu ve Ezidi toplumunda önemli bir yere sahip olduklarını savunan çeşitli görüşler mevcuttur.¹³² Kürtçe bir kelime olup yaşlı anlamına gelen 'Pir', Ezidilerde Şeyhlerden sonra gelen en önemli kasttır. Bilindiği üzere Şeyh Arapça bir kelimedir. Tahminen 200 aileden oluşan Pirlar çoğunlukla dini işlerle yükümlü olup idari işlerde çok fazla yetkileri yoktur.¹³³ Bazı araştırmacılara göre Şeyhlerden daha eski bir tarihe sahip olan Pirlar Şeyhlerden daha önemli bir statüye sahiptirler.¹³⁴ Günümüzde Ezidilerde Aydın kesim olarak adlandırabileceğimiz eğitilmiş kişilerin yetişmesi ve özellikle Avrupa'ya olan göçler

---

¹²⁹ Reşid, s.207

¹³⁰ Gökçen, s.151.

¹³¹ Omerxali, s.35

¹³² Gökçen, s.155.

¹³³ Adnan Zeyan Ferhan, Êzidilik ve Êzîdî Toplumı, *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri*, Şırnak Üniversitesi Yayınları-2, 1.Baskı, İstanbul, 2011, s.299

¹³⁴ Reşid, s.211

neticesinde modern dünya ile tanışılması kast sisteminin sorgulanmasına ve Şeyhler ile Pirlerin otoritelerinin zayıflamasına yol açmıştır.¹³⁵

Ancak bu otorite zayıflığının sahada yapılan görüşmelere dayanarak henüz sadece diasporada görüldüğünü ve anayurtta pek hissedilmediğini söylemek mümkündür. Nitekim kendisi de şeyh soyundan olan Mardin'deki bir Ezidi katılımcı kast sisteminin önemine dair şunları aktarmaktadır; “Ezidiler arasında Sed u Hed olarak adlandırılan kast sisteminde kastlar arası evlilik olmaz ve birbirlerine kardeş gözüyle bakmaktadırlar. Ezidi inancında bu fonksiyon ortadan kalkarsa benim görüşüme göre Ezidiliğin bir anlamı kalmaz, dolayısıyla Ezidilik Sed u Hed ile devam etmelidir. Eğer olmazsa Ezidilik olmaz, Ezidilikteki en önemli özellik budur.”¹³⁶

Kast sisteminin tarihi ile ilgili Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni ise yapılan röportajda şunları aktarmıştır; “Ezidiler eskiden sadece Pirlerden ve Müridlerden meydana gelirdi, Şeyh Adi geldikten sonra bazı Pir liderlerini Şeyh yapmıştır. Şeyhler de üçe ayrılmıştır; Adaniler, Şemsaniler ve Kataniler.”¹³⁷ Tarih kaynaklarında ayrıntılı olarak ulaşılamasa da kast sisteminin Şeyh Adi döneminde Ezidiliğin revize edilmesiyle ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Şeyh kastındaki Adaniler Şeyh Adi soyundan gelmektedir ve Ezidilerde 20.yüzyılın ikinci yarısına kadar eğitim sadece onlara tanınan bir hak olmuştur. Dinde herhangi bir yeri olmamasına rağmen uzun süre eğitimden uzak yaşayan Ezidiler sosyo-ekonomik açıdan dünyanın geri kalanına oranla ilerleme sağlayamamışlardır.¹³⁸ Ezidilerin bu yolla inançlarını korumaya çalıştıkları düşünülmektedir ancak eğitilmiş bir kitlenin oluşmaması da toplumun gelişimine katkı sağlayamamıştır. Ancak diasporada yapılan görüşmelere göre bu algının kırıldığı gözlenmektedir.¹³⁹

---

¹³⁵ Kreyenbroek, (2011), s.254.

¹³⁶ 03.06.2019 tarihinde Mardin'de Ş. H. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

¹³⁷ 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

¹³⁸ Reşid, s.206

¹³⁹ 02.06.2019 tarihinde Rusya'nın Krasnodar Şehrinde Yaşayan N. E. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

Üç temel kast sınıfından biraz daha farklı olarak Ezidiliğin günümüze kadar gelmesinde etkin rol oynayan ve gönüllülük esasına dayanan dini hiyerarşiye ayrı bir başlık açmak gerekir.

1.2. Dini Hiyerarşi

Ezidilikte dini işleyişin devam etmesi için görev dağılımları temelinde bazı dini kastlar oluşturulmuştur. Hemen tamamı Şeyh Adi döneminde ortaya çıkmıştır.¹⁴⁰ Ezidiliğin bugüne ulaşmasında büyük pay sahibi olan ve günümüzde hala önemini koruyan bu görev sisteminin bazı üyelerini küçük başlıklar açarak tanımakta fayda vardır.

1.2.1. Mir: Tüm Ezidilerin hem dini hem de siyasi lideri olmakla beraber birçok yetkiyi elinde bulundurmaktadır ve hemen her konuda son söz ona aittir.¹⁴¹ Mir, Şeyh sınıfından seçilmektedir ve Şeyh Adi'nin ilk müridleri olan aileden seçilmekteydi ancak daha önce Şeyhlerin Şemsaniler kolundan seçilirken sonraki yıllarda bu görev Qatanilere geçmiştir.¹⁴²

1.2.2. Baba Şeyh: Ezidilerin Mir'den sonraki dini lideridir. Dinin en aktif vekilleridir. Şemsani ve Fexreddin ailelerinden seçilmek suretiyle Mir tarafından atanırlar.¹⁴³ Dünyanın her yerindeki Ezidiler tarafından otoritesi kabul edilen Baba Şeyh aynı zamanda bıyık ve sakallarını kesmemektedir.¹⁴⁴ Evlilik ve cenaze gibi dini törenleri yönetmek onun başlıca görevlerindedir. Her zaman beyaz elbise giymekte ve kırk gün yaz mevsiminde kırk gün de kış mevsiminde Şeyh Adi için oruç tutmaktadır.¹⁴⁵

1.2.3. Pêşîmam: Öncü imam ya da baş imam anlamına gelen 'Pêşîmam' dini ritüellerde önemli görevler üstelenmektedir. Pêşîmamlık görevi Şeyhisinan ailesine verilmektedir. Dini ritüel ve bayramlarda herkesin önünde yer alırlar.¹⁴⁶

---

¹⁴⁰ Lescot, s.75

¹⁴¹ Pîr Dîma, *Êzîdyên Serhedê Sedşala XIX – Destpêka Sedşala XX*, 1.Baskı, İstanbul: Do Yayınları, 2011, s.38.

¹⁴² Gökçen, s.162

¹⁴³ Uslu, s.26

¹⁴⁴ Necati Sümer, Ahmet Aktaş, *Yezidilerde Dini Teşkilatlanmanın Sosyal Hayata Yansımaları (Batman Beşiri Örneği)*, Dini Araştırmalar, Ocak- Haziran 2017, Cilt: 20, Sayı: 51, s.121

¹⁴⁵ Reşîd, s.209-210

¹⁴⁶ Dîma, s.39

1.2.4. Baba Gavan: Amadin ailesi Şeyhleri bu görevi yürütürler. Görevleri Ezidilerin dine uygun şekilde yaşayıp yaşamadıklarını tespit etmektir.¹⁴⁷

1.2.5. Baba Çawiş: Kendisini Şeyh Adi'ye ve Laleş tapınağının hizmetine adayan bu kişiler hayatları boyunca evlenmezler. Bu görevi Pirlere yürütmektedir.¹⁴⁸ Laleşte yapılan her işin organizasyonunda bulunmaktadır. Bıyık ve sakallarını kesmezler. (bkz. Şekil 11)

1.2.6. Qewal: Ezberden anlatıcılar olup koro şeklinde ilahi okurlar.¹⁴⁹ Def çalıp siyah beyaz elbiseler giyerler.¹⁵⁰ Ataları Şeyh Adi ile beraber Laleş'e gelmiş olup hala aralarında Suriye Arapçası ile konuşmaktalar.¹⁵¹ Yılda bir kere Ezidilerin sembolü olan Melek Tavusu Ezidiler arasında dolaştırarak beyitler okurlar ve din hakkında bilgiler verirler.¹⁵²

1.2.7. Feqîr: Esas itibarıyla bir tarikattır ve her kasttan Ezidi bu tarikata katılabilmektedir.¹⁵³ Kendilerini dünyevi hayattan soyutlamış mistik kişilerdir.¹⁵⁴ Feqîrat denilen kadınlar ise yine tüm dünyevi hayattan kendilerini soyutlayıp yaşamlarını Laleş tapınağının hizmetine adanmışlardır.¹⁵⁵

1.2.8. Koçek: Tüm maddi varlıklardan vazgeçip kendilerini Laleş tapınağının hizmetine adayan kişilerdir. Bazılarının Melek Tavusla iletişime geçebildiklerini inanılır.¹⁵⁶ İsteyen her Ezidi köçek olabilmektedir.

1.3. Toplumsal Örgütlenme / Aşiret Sistemi

Ezidilerin toplumsal örgütlenmesinde en az kastlar kadar önemli olan bir diğer özellik de aşiret yapısıdır. Aşiretler, büyük ailelerin birleşmesiyle oluşan 'Bınemal veya

---

¹⁴⁷ Dîma, s.39

¹⁴⁸ Kemal Tolun, *Nasandina Kevneşopyên Êzdiyatîyê*, 1.Baskı, İstanbul: Peri Yayınları, 2006, s.183

¹⁴⁹ Uslu, s.27

¹⁵⁰ Layard, s.204

¹⁵¹ Reşid, s.212

¹⁵² Dîma, s.40

¹⁵³ Uslu, s.27

¹⁵⁴ Dîma, s.40

¹⁵⁵ Bulut, s.154

¹⁵⁶ Reşid, s.213-214

Babık' denilen yapıların birleşmesiyle meydana gelmektedir ve aşirete üye aileler farklı coğrafyalarda bulunabilmektedir ve hatta bazı Ezidi aileler Müslüman Kürt aşiretlerinin üyesi olabilmektedir veya iki aşiret aynı federasyon içerisinde bulunabilmektedir.¹⁵⁷ Bunun yanında aşiretler çoğunlukla Mürid sınıfından oluşmaktadır, Şeyh ve Pirlerden oluşan yapılara Mal veya Ocak isimleri verilmektedir.¹⁵⁸

Ezidiler tarihlerinde bağımsız bir devlet kuramamış olsalar da aşiret yapılanmaları içerisinde özerk yaşamlar sürmüşlerdir. Bu aşiretler kendi içlerinde çeşitli rütbelere içermektedir. En tepede Serê Eşîrê (aşiret reisi) denilen lider vardır. Bu liderlik Ezidilerde diğer aşiret düzenlerinin aksine saltanat halinde değildir. Reis öldüğü zaman meclis tarafından en büyük oğlu, kardeşlerinden biri veya başka bir aileden birini seçebilmektedir. Seçilen kişi ölümüne kadar aşireti yönetmektedir ancak bazı durumlarda Ezidilerin Mir'i tarafından görevden alınabilmektedir. Aşiretin düzenini de bir devlet sistemine benzer şekilde aşirete tabii olan halktan çeşitli vergiler alınarak sağlanmaktadır ancak yine de kişinin Reis olabilmesi ve aşiretin giderlerini karşılayabilmesi için belli bir mal varlığına sahip olması gerekmektedir.¹⁵⁹

Aşiret reislerinin altında sülale veya aile reisi denilebilecek Bav (baba) vardır. Aşirete mensup olan köylerde bulunurlar ve genellikle yönettikleri köyler ve aile tek bir soydan gelmektedir. Bu Bav'lar aşiret reisi gibi vergi almaz. Kendisine tabii olan kişiler doğrudan Aşiret reisine vergi vermektedirler. Yine aşiret reisi gibi meclis tarafından seçilmektedir ancak yarı-saltanat sistemi şeklinde ilerlediği saptanmıştır. Bav'ın altında da kardeş anlamına gelen 'bra'lar vardır. Aile reisinin kardeşleridirler ya da yakın akrabasıdır ve kendi ailelerinden sorumludurlar.¹⁶⁰

Hemen her aşirette bilgeliğiyle ün yapmış yargıçlar bulunmaktadır. Taraflar arasında problem yaşandığında başvuru bu kişiler aşiretlerde adaleti sağlamakla yükümlüdürler. Taraflar karar açıklanmadan önce karara uyacaklarına dair yemin

---

¹⁵⁷ Kaplan, s.98

¹⁵⁸ Omerxali, s.37

¹⁵⁹ Lescot, s.153

¹⁶⁰ Lescot, s.154-156

etmektedirler. Eğer her iki taraf da karardan memnun kalmazsa komşu aşiretin yargıcına başvurabilmektedirler.¹⁶¹

1.4. Ezidilerde Kadının Yeri

Ezidi toplumunda kadınlar diğer Ortadoğu toplumlarında ve dünyanın birçok yerinde olduğu gibi erkeğe göre hemen her alanda biraz daha geri plandadır. Anayurtta çoğunlukla ev işleriyle uğraşan kadınlar eğitime de yine erkeklere nazaran da az dahil olmaktadır. Anayurtta çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşan Ezidi ailelerde tıpkı Anadolu kadını gibi Ezidi Kadını da etkin rol oynamaktadır. Laleş'te yapılan görüşmelerde özellikle miras konusundaki sorulara verilen cevaplarda malın tamamının veya büyük payının erkeklere bırakıldığı görülmektedir. Yine bu görüşmelerde dinde yeri olmamasına rağmen bir erkeğin birden fazla kadınla evlenebildiği saptanmıştır.¹⁶²

Ezidi kadınlarının üzerinde durulması gereken bir diğer özelliği de giyimleridir. Genellikle beyaz elbiseler tercih eden kadınlar çeşitli takılar ve baş bağlamalarıyla dikkat çekmektedir.¹⁶³ (bkz. Şekil 12, Şekil 13, Şekil 14)

Sadece kadınların değil erkeklerin de giyim kuşam konusunda Ortadoğu'daki diğer halklardan farklıdırlar. Erkekler yaşanılan coğrafyaya göre değişmekle beraber genelde beyaz renk elbiseler giymektedirler. Daha önce de değinildiği gibi Suriye'de Araplara yakın yaşadıkları ve kendilerini güvensiz hissettikleri bölgelerde Arap elbiselerine benzer elbiseler tercih etmektedirler. Yine diasporada geleneksel elbiseler çok az tercih edilmektedir.¹⁶⁴ Kadınların diasporadaki durumlarına sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

1.5. Ritüeller ve Bazı İnançlar

Ezidilik çoğu İslamcı araştırmacılar tarafından çevresindeki diğer dinlerle benzer ritüellere sahip olduğu için çoğu zaman karma bir din olarak tanımlanmıştır.

---

¹⁶¹ Lescot, ss.161-162

¹⁶² 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/İrak) İ. L. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

¹⁶³ Ezîzê Cewo, **Ber Bi Surên Cihana Kevnar Va Êzdîfî: Divê Mirov Rastîya Wê Li Ku Bigere**, 1.Baskı, İstanbul: J&J Yayınları, 2017, s.160

¹⁶⁴ Beşek ji Me Êzîdî û Ola Êzîdîtiyê, **Kovara Wêjeyî Çandî Hunerî W**, Ocak-Şubat 2009, Sayı:24, s.48

Benzerliklerin var olduğu doğrudur ancak bunların diğer dinlerden Ezidiliğe geçtiğine dair yeterli kanıt bulunamamıştır. Bir önceki bölümde de daha ayrıntılı bir şekilde değinildiği gibi bahsi geçen bu ritüellerin hemen hepsi tarihi Sümer ve Babillere kadar giden bir geçmişe sahiptirler. Ezidiliğin diğer üç semavi dinle etkileşim halinde olduğu muhtemeldir ancak onu doğrudan o dinlerin bir karması olarak ifade etmek yanlış olacaktır.¹⁶⁵

Farklı coğrafyalarda ve tarih boyunca farklı siyasi oluşumlar içinde bulunan Ezidilerin tamamen birbirleriyle ortak bir kültüre ve ritüellere sahip olduklarını söylemek yanlış olacaktır. Dolayısıyla Almanya'daki, Rusya'daki, Türkiye'deki ve Irak'taki Ezidilerin temelde aynı olsa da ritüellerinin birebir aynı olduğunu söylemek doğru değildir. Bu da elbette farklı coğrafyalarda farklı kültürlerin etkisi altında olmakla açıklanabilmektedir. Dolayısıyla Irak'ta Müslüman Arapların, Türkiye'de Müslüman Kürtlerin ve Ermenistan'da Hristiyan Ermenilerin bu ritüelleri etkilediklerini söylemek mümkündür.¹⁶⁶ Başlıca ritüelleri farklı başlıklar altında incelemek faydalı olacaktır.

1.5.1. Vaftiz

Ezidi çocukları doğduktan sonra Laleş'te bulunan Kaniya Spi'de (Beyaz Çeşme / Beyaz Su) vaftiz edilirler. Oraya gidilememesi durumunda da Şeyh Adi türbesinden alınan toprağın normal suya karıştırılmasıyla hazırlanan suyla Şeyh veya Pir tarafından vaftiz edilirler. Ezidilikte bu olaya 'morkirin' adı verilmektedir.¹⁶⁷ Günümüzde dünyanın farklı yerlerine dağılan ve ne Laleş'teki kutsal suya ne de kutsal toprağa kısa sürede ulaşamayan bazı Ezidiler, normalde çocuğun doğumundan sonra ilk bir yıl için yapılması gerek bu işlemi Laleş'ten uzak bölgelerde yaşadıkları için daha geç yapmaktalar.¹⁶⁸

---

¹⁶⁵ 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni ile yapılan görüşmeden alıntıdır.

¹⁶⁶ Gökçen, s.130

¹⁶⁷ Kreyenbroek, Reşow, s.44

¹⁶⁸ Emine Serden Kaya, Ortadoğu'nun Sır İnanç Sistemi: Yezidilik, **II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu**, Kırıkkale Üniversitesi, 2016, s. 12.

1.5.2. Saç Kesme / Bisk Töreni

Bilindiği üzere Ezidi inancında saç, sakal ve bıyık konusunda farklı kurallar vardır ve kesim tarzları dini rütbeye göre değişebilmektedir. Bunun yanında Ezidi çocuklarının doğumdan sonra yaklaşık yedi ay sonra saçları kesilmektedir. Yapılan bu ilk kesim bir Şeyh tarafından gerçekleştirilmelidir ve Şeyh, Bisk Duasını okuyarak kestiği üç bükle saçtan birini Şeyh Adi'ye atfedilmektedir.¹⁶⁹ Her Ezidinin aynı zamanda bir Bisk Şeyhi vardır, ancak kadınlar için böyle bir durum söz konusu değildir ve normalde Ezidi inancına göre kadınlar saçlarını ömür boyu kesmemelidir.¹⁷⁰

1.5.3. Sünnet ve Kirvelik

Ortadoğu uygarlıklarının çoğunda olduğu gibi Ezidilikte de erkek çocukları sünnet edilmektedir. Çocuklar doğumdan sonra en geç bir yıl içinde sünnet edilmektedir.¹⁷¹ Sünnet esnasında çocuğu tutan kişi onun kirvesi olmaktadır ve Ezidilerde kirve seçimi çok önemli bir yer tutmaktadır. Zira Ezidilikte kastlar arası evlilik yasak olduğu gibi kirveler arasında da yedi kuşak boyunca evlilik gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla Ezidiler kirve seçimlerinde genellikle başka kasttan kişileri seçmektedirler. Bazı durumlarda Müslümanlardan da seçtikleri görülmektedir.¹⁷² Bu yolla zaten sınırlı olan evlilik seçimlerini daha da daraltmaktan kaçınmış olmaktadırlar. Ezidilikte önemli bir yeri olan kirvelik bu şekilde diğer inançlardan insanlarla da yakınlaşmayı sağlamaktadır.

1.5.4. Ahiret Kardeşliği

Her Ezidi bireyin seçmek zorunda olduğu bir ahiret kardeşi vardır. Ergenlik döneminde başlayan bu kardeşlik yaşam boyu sürer ve ahirette de devam ettiğine inanılmaktadır. Normalde ahiret kardeşi aynı cinsiyetten seçilmektedir ancak bazı istisnalar görülebilmektedir. Genellikle Şeyh ailesinden seçilmektedir ve ahiret kardeşi

---

¹⁶⁹ Çakar, s.22.

¹⁷⁰ Gökçen, s.143

¹⁷¹ Mehmet Sait Çakar, **Yezidilik Tarih ve Metinler – Kürtçe ve Arapça Nüshalar**, 1.Baskı, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s.157

¹⁷² Kreyenbroek, Reşow, s.36

oldukları kişilerin hayatlarının özel dönemlerinde bazı görevleri yerine getirmek zorundadırlar.¹⁷³

1.5.5. Evlilik

Ezidi inancında daha önce değinildiği gibi sonradan Ezidi olmak gibi bir durum söz konusu değildir. Ezidi olabilmek için hem annenin hem de babanın Ezidi olması ve aynı kasttan olması gerekir.¹⁷⁴ Aynı kasttan olmadıkları halde evlenmişlerse dinden aforoz edilmişlerdir dolayısıyla çocukları da Ezidi olmamaktadır.

Bir Ezidinin başka inançtan biriyle evlenmesi yasak olduğu gibi başka bir Ezidi ile evlenmesi de pek kolay değildir. Evlenebilmeleri için temel ölçüt aynı kasttan olmalarıdır. Endogami Ezidilikte evlilikteki temel özelliktir.¹⁷⁵ Bilindiği üzere Şeyhler, Pirlar ve Müridler olmak üzere üç temel kast sistemi vardır ve her Ezidi kendi kastından biriyle evlenmek durumundadır. Ayrıca özellikle Şeyh ve Pir sınıfından olanlar da kendi içinde çeşitli alt sınıflara ayrılmaktalar ve onlar arasında da bazı durumlarda evliliğin gerçekleşmesi mümkün değildir.¹⁷⁶ Ancak son yıllarda nüfusun da azalma eğilimi göstermesiyle uygulamada pek fazla karşılaşılmaya da başka inançtan birinin Ezidi inancını kabul etmesi şartıyla onunla evlenilmesi mümkün hale gelmiştir. Yine Qewalların da nüfuslarının az olması sebebiyle müridlerle evlenmelerine izin verilmiştir.¹⁷⁷ Dolayısıyla bu sistem Ezidilerin ihtiyaçlarına göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Ezidilerde kastlar arası evliliğin yasak olması tarihten günümüze akraba evliliklerinin çokça görülmesine ve bunun normalleşmesine neden olmaktadır. Genellikle kuzenler arası evlilik çokça tercih edilmektedir. Çocukluklarından beri bu sınırlamayla yetiştirilen bireyler başka bir kasttan biriyle evlenmeyi akıllarından geçirmediklerini ve diğer kasttan kişilere kardeş gözüyle baktıklarını ifade etmektedirler.¹⁷⁸ Günümüzde bu

---

¹⁷³ Kreyenbroek, Reşow, s.35-36

¹⁷⁴ Mahmut Bilge, **Yezidiler: Tarih İbadet Örf ve Adetler**, 1.Baksı, Ankara: Kalan Basım, 2002, s.55

¹⁷⁵ Yalkut, s.55

¹⁷⁶ Gökçen, s.130

¹⁷⁷ Guest, s.76

¹⁷⁸ 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/İrak) S. İ. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

algı anayurtta hala diriliğini korurken sonraki bölümlerde değinilecek olan diasporadaki Ezidiler arasında yavaş yavaş kırıldığı gözlenmektedir. Özellikle diasporada en azından Alevilerle evliliğe izin verilmesi konusunda talepler olduğu görülmektedir.¹⁷⁹

Dini törenlerle yapılan evlilikler hem gelinin hem de damadın aileleri tarafından düzenlenir. Asıl dikkat çekici özellik ise kadınlar için erkeğin ailesi tarafından ödenen başlık paralarıdır. Dinde yeri olmayan bu uygulama Ezidi Miri tarafından yasaklansa da halen bazı ailelerde görülebilmektedir. Evlilik töreni de Şeyh, Pir ve adayların ahiret kardeşlerinin bulunduğu bir ortamda Pêşîmam tarafından gerçekleştirilir. Daha sonra halaylar, ziyafetler ve şerbetler eşliğinde düğün yapılır.¹⁸⁰

Ayrıca geçmişte çok eşliliğe karşı olan Ezidi Meclisi günümüzde nüfuslarının azalması sebebiyle buna göz yummaktadır. Hemen her yerde aynı dini törenlerle yapılan evliliklerde her iki tarafın da boşanma hakkı olmasına rağmen boşanmalar çok az görülmektedir.¹⁸¹

1.5.6. Ölüm Ritüeli ve Mezarlık Uygulamaları

Ezidilerin sosyolojik açıdan incelenmesi gereken özelliklerinden bir tanesi de ölüm ritüelleri ve ölü gömme uygulamalarıdır. Bu antropolojinin de konusu olmakla birlikte sosyolojik açıdan toplumsal bağlarını anlayabilmemiz için önemli bir veri kaynağı olacaktır.

Ezidi inancında önemli bir yer tutan ölüm ritüelleri, Ezidiliğin diğer inançlardan ayırt edilmesinde önemli bir faktördür. Ezidiler dünyanın değişik yerlerinde de ölseler genellikle doğdukları topraklarda gömülmektedirler.¹⁸² Bir ritüel olan ölü yıkama törenlerinde kişinin ahiret kardeşi, Şeyh ve Pir bulunmaktadır. Her birinin ölü yıkama

---

¹⁷⁹ Yalkur, s.90

¹⁸⁰ Guest, s.76

¹⁸¹ Gökçen, s.130

¹⁸² Gökçen, s.130

esnasında çeşitli görevleri vardır.¹⁸³ Yıkama işlemi tamamlandıktan sonra ölü tabuta konulur ve çoğu zaman tabutun ağzı açık bir şekilde mezarlığa taşınır.¹⁸⁴

Ölü mezara konulmadan önce Laleş'ten getirilen toprak ölünün gözlerine, ağzına ve kulaklarına serpilmiştir daha sonra beyaz kefene sarılıp gömülmektedir.¹⁸⁵ Ölülerin başlarının ve ayaklarının altına taşlar konularak yüzleri güneşe dönük şekilde gömülmeleri sağlanır. Burada asıl dikkat çeken faktör mezar şekilleridir. Mezar süslemeleri ve sabaha kadar mezarın yanında ateş yakmak Ezidilikteki önemli geleneklerdendir.¹⁸⁶ Ezidilikte kastlar arası farkların görüldüğü bir diğer alan da mezar şekilleridir. Müridler ile Feqîrlar aynı mezarlıkta gömülmektedir ancak birbirlerinden ayırırlar ve Feqîr mezarları mezarlığın bir köşesinde gösterişten uzak sade bir yapı gösterirken Müridlerin mezarları genellikle Tavus kuşu ve Güneş sembolleriyle süslenmektedir. Son yıllarda mezar taşlarına ölen kişilerin fotoğrafları da eklenmektedir.¹⁸⁷ (bkz. Şekil 15, Şekil 16, Şekil 17)

Daha sonra üç gün boyunca süren taziyede her gün mezarlık ziyaret edilir. Bu ziyaret esnasında saz ve def çalınmaktadır aynı zamanda da ağıt yakılmaktadır. Ezidilikte reenkarnasyon inancı olduğundan özellikle ruhban sınıfından olan kişilerin mezarlarının içine sevdikleri bazı eşyaları konulmaktadır. Ayrıca mezarın üstüne de hem ölünün hem de mezarlığa gelip giden ziyaretçilerin yemesi için çeşitli yiyecekler bırakılır. Bu uygulamanın Antik Yunan inancında da olduğu bilinmektedir. Ölümünden yedi gün sonra ve her yıl ölüm yıl dönümünde yemekler verilir.¹⁸⁸

Esas itibariyle Ezidilikte ruh ölümsüzdür ve sürekli yenilenecek yeni bedenlerde var olur. Bu nedenle Ezidilerde ölüm için elbise veya beden değiştirmek anlamına gelen 'Kiras Guherandin' ismi kullanılmaktadır.¹⁸⁹ Ayrıca Laleş'teki saha çalışmasında bir

---

¹⁸³ Yalkut, s.82

¹⁸⁴ Gökçen, s.136

¹⁸⁵ Guest, s.76

¹⁸⁶ Uslu, s.12

¹⁸⁷ Sümer, Aktaş, s.127

¹⁸⁸ Uslu, s.12

¹⁸⁹ Gökçen, s.143

katılımcının aktardığına göre reenkarnasyon inancından dolayı özellikle Şeyh Adi için ‘öldü’ sözcüğü kullanılmaz hatta yasak bir kelimedir ve hoş karşılanmamaktadır.¹⁹⁰

1.6. Yasaklar ve Tabular

Ezidilik çoğunlukla dini kitaplarında geçmese de çeşitli yasaklarla örölmüş bir inançtır. Tanrıya, meleklerle, kutsal mekânlara ve diğer kutsallık atfedilen unsurlara kötü söz söylemek veya zarar vermek gibi hemen her inançta olan yasaklar konumuzun dışında tutulmaktadır. Ayrıca daha önce değinilen evlilik yasaklarına da burada değinilmeyecektir.

Bilindiği üzere Ezidilikte ateş, su, hava ve toprak gibi elementler kutsaldır. Genellikle yasaklar bu dört elementin kutsallığına dayanmakla beraber Ezidiler ile diğer milletler arasındaki ilişki ile ilintilidir. Daha önce de değinildiği gibi Ezidilikte ateşin önemli bir yeri vardır o nedenle Ezidiler çoğunlukla ateşi söndürmekten kaçınmaktalar.¹⁹¹

Bunun yanı sıra birbirinden farklı coğrafyalarda yaşayan Ezidilerde de bu yasaklar değişiklik göstermektedir. Kutsal kitaplarda yeri olmayan bu yasakların esasen var olan çeşitli inançlardan ve geleneklerden türeyerek dini kural haline geldiği düşünülmektedir. Ayrıca bu yasaklar belli bölgelerle sınırlı olabilmektedir. Örnek verilecek olursa güneşin kölesi olduğuna inanıldığı için Amadin Şeyhleri tarafından yenilmeyen horoz, müridler tarafından yenilebilmektedir.¹⁹²

Tüm Ezidiler tarafından uyulmasa da Ezidilikte balık yemek de pek tercih edilmeyen bir davranıştır. Hemen her yasağın bir hikâyesi olduğu gibi balığın hikâyesi de vardır. Rivayete göre balıkların Sultan Ezdi ve ordusunun bir gölün üzerinde batmalarını önleyerek konaklamalarını sağlamışlardır. Ezidiler bu nedenle bir teşekkür belirtisi olarak balık yemekten kaçınmaktalar.¹⁹³

---

¹⁹⁰ 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/İrak) S. İ. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

¹⁹¹ Kreyenbroek, Reşow, s.45

¹⁹² Gökçen, s.143

¹⁹³ Gökçen, s.143-144

Siyah yılanın da Ezidilikte önemli bir yeri vardır. Bu konuda farklı hikâyeler olsa da Laleş'teki saha çalışmasında anlatılan ve çoğunlukla kabul edilen rivayete göre siyah yılan Hz. Nuh'un gemisinde oluşan deliğe kendisini siper ederek geminin batmasını önlemiştir. Bu nedenle onu öldürmekten kaçınırlar. Laleş'te Şeyh Adi'nin mezarını barındıran yapının giriş kapısında ve diğer bazı yerlerde yılan motifi ile karşılaşmak mümkündür. (bkz. Şekil 7, Şekil 8)

Ezidilikte bilinen en popüler yasaklardan birisi de mavi renk giymektir. Bu hikâyeye göre de Koçeklerden biri rüyasında mavi elbiseli birinin Laleş'e gelerek Baba Şeyh'i öldürdüğünü görür. Bunun üzerine cemaat üyeleri bu kişinin Laleş'e gelince fark edilmesi için mavi giymemeye karar vermişlerdir. Bu karar daha sonraki yıllarda dini bir kural haline gelmiştir.¹⁹⁴

Bilinen bir diğer yasak da marul ve lahanaya gibi içe doğru kapanan sebzelerin yenmesidir. Rivayete göre Musul'daki bir bahçede Şeyh Adi'nin bir oğlu öldürülmektedir, bahçede bulunan lahanaya ve marula onu yapraklarıyla saklayabilecekken bu gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine Şeyh Adi'nin "Musul'un marulu ve lahanası bana haramdır" dediğine inanılmaktadır.¹⁹⁵ Bu nedenle Ezidiler arasında pek tüketilmemektedir.

Bilinen bir diğer popüler yasak Ezidilerin çevrelerine çizilen çemberin dışına çıkmasıdır. Çemberin dışındaki herhangi birinin müdahale etmediği veya çemberi oluşturanlar çemberi bozmadıkları sürece çemberin içindeki Ezidi hareket etmez. Sadece Türkiye Ezidileri arasında görülen bu uygulamanın esas nedenine ulaşamadım. Bazı araştırmacılar bunu Şeyh Adi'nin "Benim takipçilerim dinimin çemberinden dışarı çıkmasın" sözüne dayandırmaktalar.¹⁹⁶

---

¹⁹⁴ Gökçen, s.144

¹⁹⁵ Çelik, s.165

¹⁹⁶ Gökçen, s.144

Genellikle Ezidilikte ‘şeytan’ kelimesini telaffuz etmek de yasaktır hatta ‘ş’ ve ‘t’ harfleri yan yana getirilmez. Tüm bu yasakların yanı sıra Ezidilikte şarap ve alkole dair herhangi bir yasaklama söz konusu değildir.¹⁹⁷

2. Ekonomik Açıdan Ezidilere Bir Bakış

Bu bölümde tartışılması gereken sorulardan biri toplumsal hiyerarşiden sonra Ezidilerin Semavi dinler karşısında tutunabilmelerini sağlayan bir diğer faktörün de kendi kendilerine yetebilen bir ekonomik geçim sisteminin olup olmadığıdır.

Ezidilerin ekonomik anlamda nasıl ayakta kaldıklarını anlayabilmek için yapılan küçük çaplı çalışmalar için kısaca şu söylenebilir; aslında sadece kendi grupları için yeterli olan bu tarz tarım ve hayvancılığa dayalı üretim tarzı feodal ögeler barındırmaktadır. Günümüzde bu durum biraz değişse de geçmişte çoğunlukla bu üretimin sermaye birikimi sağlamaktan uzak olduğu görülmüştür. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan Ezidiler ürünlerini dışarıya satamamışlardır. Çünkü Müslüman komşuları başta olmak üzere diğer kurumsal dini grup üyeleri onların ürünlerini haram olarak nitelendirmişlerdir ve tüketmeyi reddetmişlerdir. Tüm bu dışlanmışlığa karşı Ezidilerin, hala var olma koşullarını nasıl sağladıkları konusundaki soru geniş bir araştırmayı gerektirir. Ancak eldeki verilerle burada ayakta kalabilmelerindeki en önemli koşullardan birinin buldukları coğrafyayla ilgili olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki; coğrafi koşullar hem nüfusu koruyabilmiş hem de tarıma olanak tanımıştır.

Günümüzde Ezidilerin ekonomik uğraşlarında değişiklikler yaşanmışsa da geçmişte çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır.¹⁹⁸ Günümüzde özellikle Şengal (Sincar) bölgesinde halkın bir kısmı Irak ordusunun içinde yer almaya başlamışlardır. Laleş’te Şengal’den gelip Duhok’taki Şeyhan Kasabasının Ezidi kampında yaşayan bir katılımcı ekonomik uğraşlarına dair şunları ifade etmiştir; “Şu an kampta herhangi bir işimiz yok, kampın içinde yapacak herhangi bir iş yok ama yaz mevsiminde Süleymaniye gibi bazı yerlere gidip bostanlarda meyve sebze toplama işi

---

¹⁹⁷ Birgül Açıkyıldız, *The Yezidis: The History of a Community Culture and Religion*, 1. Baskı, London: I.B. Tauris, 2010, s.37

¹⁹⁸ 17.04.2019 tarihinde Laleş’te (Duhok/Irak) E. M. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

yapıyoruz.” ‘Şengal’de ne işle uğraşıyordunuz’ sorusuna da; oradaki halkın çoğunun Irak ordusunda asker olarak çalıştığını ifade etmiştir.¹⁹⁹ Bir diğer katılımcı da yine Şengal halkının genel olarak yoksul olduklarını ve çoğunlukla ziraat, bağ-bahçe, askerlik gibi işler yaptıklarını ifade etmiştir.²⁰⁰ Şeyhan kasabesindeki Ezidilerin de yine bir kısmı Peşmerge olarak Irak Kürt Bölgesel Yönetiminin ordusunda görev yapmaktadır.²⁰¹

Mardin’deki Ezidiler’de ise durum Güneydoğudaki halkın genelinden farklı değildir. Burada çok fazla Ezidi kalmamıştır. Kalan yaşlı nüfus da ya Avrupa’daki çocuklarından yardım almaktadır ya da bir şekilde tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Burada yaşayan bir katılımcı da şunları ifade etmiştir; “Daha önce Avrupa’daydım, çocuklarım hala orada çalışmaktalar, burada maaşım yine Alman devleti tarafından verilmektedir, buraya geldim ve bu parayla bu evi bahçeyi yaptım, Avrupa’daki hayat çok güzeldi ancak biz yine de kendi topraklarımızda yaşamak istedik.”²⁰²

Avrupa ve Rusya’da durum çok daha farklıdır. Ekonomik uğraşların farklılaştığı bu bölgelerde Ezidiler birbirlerinden çok farklı sektörlerde çalışabilmektedir. Nitekim Moskova’da yaşayan Yuri Dasni’ni hem Ezidilerin geçmişine hem de Rusya’daki duruma ilişkin olarak şunları aktarmıştır; “Eskiden, Ezidilerin çoğunun köylerde yaşadığı zamanlar yaptıkları işler genellikle hayvancılık ve tarımdı. Rusya’da herkes farklı farklı alanlarda çalışmaktadır. Bu onların özelliklerine ve eğitim geçmişlerine bağlıdır. Çiftçi, avukat, doktor, iş adamı gibi farklı işlerde çalışmaktalar. Bunun yanında devlet dairelerinde, polis akademisinde, orduda, çalışmaktalar. Ayrıca parlamenter ve bilim insanı da vardır. Kısaca nerde iş bulsalar çalışıyorlar.”²⁰³ Yaşanılan coğrafyanın sosyo-kültürel yapısının değişik sektörlerle yönlendirmesinin en iyi örneklerden birini Ezidiler oluşturmaktadır demek yanlış olmaz.

---

¹⁹⁹ 17.04.2019 tarihinde Laleş’te (Duhok/Irak) İ. L. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁰⁰ 17.04.2019 tarihinde Laleş’te (Duhok/Irak) E. M İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁰¹ 17.04.2019 tarihinde Laleş’te (Duhok/Irak) S. İ. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁰² 27.04.2019 tarihinde Yeni Güven (Qesra Bacinê) Midyat / Mardin’de F. B. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁰³ 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

3. Çevredeki Topulukların Ezidilik Algısı ve Ezidilerle Etkileşimleri

Ezidilerin diğer etnik gruplarla etkileşimlerinin anlaşılabilmesi için gerek Türkiye’de gerek Irak’ta daha ayrıntılı bir çalışmanın yapılması gerekmektedir. Elimizdeki anlatılar bu konuyla ilgili çok yeterli görülmemekle birlikte, Ezidilerin günümüze kadar gelişlerinde diğer grupları etkiledikleri ve diğer grupların da onları etkiledikleri yönündeki gözlemler dikkate değerdir.

Ortadoğu gibi medeniyetler beşiği olan bir coğrafyada asırlar boyu var olmayı başaran Ezidilik bunu öncelikle bireylere daha doğmadan yüklediği görev dağılımı, kapalı bir toplum olma özelliği ve coğrafi yapı itibarıyla korunaklı bir bölgede bulunmaya borçludur. Nitekim alan çalışmasında Ezidiliğin var oluşunu ve Ezidilerin direncine ilişkin olarak bir katılımcı şunları aktarmıştır; “Ezidiler iki faktörden dolayı asimile olmadılar. Birincisi dini bilinçtir. Ezidiliğin her dini kararı insanlar için bir görevdir. Bu görev gelenek göreneklerini ve dinlerini her zorluğa karşı korumalarını sağlamaktadır. İkincisi ise örneğin Rusya’da Ezidiler Hristiyan halklar arasında yaşamaktalar ki bu halklar Müslümanlar gibi Ezidilere zor kullanmıyorlar, ayrımcılık yapmıyorlar ve hatta ayrımcılık karşısında Ezidilerin yanında yer alıyorlar. Ezidiler der ki ‘Dünyadaki her karar ve istek Tanrı’ya aittir. Eğer Tanrı bu dünyada Ezidi olmamızı istemişse bizim Ezidi kalmamız gerekir’ ve onların inancına göre Tanrı’nın izniyle Melek Tavus Ezidileri koruyor.”²⁰⁴ Bu alıntı beraberinde farklı bir tartışmayı da başlatabilir. Rusya’daki halk Hristiyan olduğu için mi yoksa sosyalist bir deneyim yaşadığı için mi değişik kültürlere saygılı olma eğilimindedir? Aksi takdirde, Ortadoğu coğrafyasındaki Hristiyanların tutumu da Ezidiler karşı daha korumacı olabilirdi.

Ezidilerin Türkiye, Irak ve Suriye’de yaşadıkları bölgeler aynı zamanda Müslüman Arapların ve Müslüman Kürtlerin de yaşadıkları bölgelerdir. İzole bir yaşam sürmüş olsalar da Müslümanlarla sürekli etkileşim halinde oldukları düşünülmektedir. Aynı zamanda Mardin’de Süryaniler vasıtasıyla Hristiyanlıkla etkileşim halinde olmuşlardır. 20.yüzyılın başlarında başlayan ve bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak

---

²⁰⁴ 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

değınilecek olan göç serüveni nedeniyle Ermeni ve Gürcülerle daha sonra da Rusya'ya geçerek Ruslarla etkileşim haline geçmişlerdir. En son da özellikle Türkiye'de bulunan Ezidiler Avrupa'ya geçerek oradaki kültürle tanışmışlardır. Dolayısıyla yüzyıllar boyu çeşitli milletlerle bir arada yaşayan ve günümüzde de hala pek çok kültürün etkisi altında olan bu azınlık nüfusun ve inancın günümüze kadar nasıl direndiğine dair merakımız araştırmanın sonuna kadar devam etmiştir. Nitekim Laleş'te Ezidi Piri Baba Çawış'a Ezidiliğın bugüne kadar nasıl direndiğine dair sorduğumuz soruya kendisi "Biz çelik gibiyiz" diyerek verdiği cevap aslında araştırma boyunca yaptığımız çıkarımların bir özeti niteliğindedir. (bkz. Şekil 11)

Hemen her toplumla bir şekilde etkileşime geçmiş olan Ezidiler buna rağmen kültürlerini ve inançlarını koruyarak günümüze kadar gelmişlerdir. Alan çalışmasında farklı bölgelerden farklı inançlardan insanlarla yapılan mülakatlarda aslında bölge halkının Ezidiler hakkında çok az bilgiye sahip olmalarına karşın, çok fazla ön yargıya ve yanlış bilgilere sahip oldukları saptanmıştır. Kendisi de bir Ezidi olan Yuri Dasni Müslümanlarla ve diğer semavi dinlerle olan etkileşimlerini şu sözlerle açıklamıştır; "Bu dünyada Ezidilerin bir tek Müslümanlarla problemi vardır. Bu problem onların zalim siyaseti, düşmanca fikirleri ve asimilasyon politikaları yüzündendir. Hristiyanlar Ezidiler arasında onları değiştirmek için misyonerlik faaliyeti yürütüyorlar ama bunu güç ve kuvvet uygulayarak değil, güzel söz ve fikir yoluyla yapmaktalar. Yahudilik de Ezidilik gibi kapalı bir dindir ve herkesin Yahudi olması mümkün değildir, bu yüzden Ezidiler ve Yahudiler birbirlerine karşı değillerdir ve binlerce yıldır barış içinde yaşamaktalar. Genel olarak Hristiyanlar ve Yahudiler iyi davranmaktalar, Ezidilerin evlerine misafir olarak giderler ve yemeklerini de yerler."²⁰⁵ Bu açıklamadan hareketle aslında sorunun Müslümanların İslamiyet'i yayma amaçları değil seçtikleri yöntem olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. Zira aynı amaçla hareket eden Hristiyanların bunu misyonerlik şeklinde yapması fazla bir sorun teşkil etmemiştir demek eksik ama yanlış olmayan bir yorum olabilir.

---

²⁰⁵ 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

Aynı katılımcı Ezidilerin diğer milletler ve dinlerle olan ilişkilerine dair soruya da şu cevabı vermiştir; “Müslüman milletler ile diğer milletler arasında çok fark vardır. Hristiyanlar, Yahudiler, Hindular ve Budistler sadece Ezidi oldukları için ulu orta insan öldürmüyorlar, kafa kesmiyorlar, genç kızlara ve kadınlara zor kullanmıyorlar. Şüphesiz Müslüman olmayan halkların arasında da radikal insanlar vardır ancak onların düşmanlıkları bu kadar çetin değildir. Müslüman Kürtler ve Ezidi Kürtler aynı kandandır ve tek millettir, bu sadece bir söz değil, Kürt tarihinin gerçeğidir. Ama maalesef çoğu defa Müslüman Kürtler de Arap, Türk ve diğerleriyle beraber Ezidi kardeşlerini öldürmüşlerdir.”²⁰⁶

Rusya’daki Ezidilerin Müslümanlara karşı bu kadar olumsuz konuşmalarının nedeni yaşadıkları travmayla ilgili olduğu düşünülmektedir. Bir sonraki bölümde değinilecek olan göç serüvenlerinin bu duyguları beslemelerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Ezidiler, sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecek olan ve sonuncusu IŞİD saldırıları olan 73 fermanla katliama uğramışlardır. Bu katliamların çoğu da yaklaşık beş yüz yıl süren Osmanlı hâkimiyeti döneminde gerçekleşmiştir.²⁰⁷

Bunun yanı sıra diğer inançlardan milletlerin de Ezidilere bakışına ayrıca değinmekte fayda olacaktır. Bu bağlamda Müslümanların, Hristiyanların ve Ezidilerin bir arada yaşadığı Mardin’de bir Müslüman Kürt kadını ile yapılan görüşmede şunlar aktarılmıştır; “Ezidi kavramını ilk defa küçükken duydum. Ben daha çocukken dayım Viranşehir’de bir Ezidi köyünde mühendisti. Dayım vefat ettiğinde cenazeye geldiler ve büyük kadınları o beyaz elbiseleriyle görünce bende bir merak ve sempati oluştu. O zaman onları çok iyi ve günahsız olarak görüyordum. Ezdiler hiç günah işlemez gibi düşünüyordum. Biz Müslümanlar her türlü kötülüğü yapıyoruz ama onlar yapmıyor gibi geliyordu bana. Neden böyle bir izlenime büründüm ben de bilmiyorum. Azınlık oldukları için herhalde. Zaten azlar ve ne yapabilirler ki diye düşünüyordum. Bizim Müslümanlar konu din oldu mu deliriyorlar ve gözleri başka bir şey görmüyor.

---

²⁰⁶ 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁰⁷ Lescot, ss.111-115.

Demiyorlar ki bu da normal Allaha gelen bir inanış. Onların inanışlarıdır saygı duymak lazım diye.”²⁰⁸

Mardin’deki saha çalışmasında insanlar genel olarak Ezidilerin varlığından dahi habersiz oldukları saptanmıştır. Ezidilerle ilgili bilgilerinin çoğunlukla IŞİD bağlantılı olduğu ve IŞİD saldırılarından sonra bu bölgelere göç eden Ezidilerden ibaret olduğu sonucuna varılmıştır. İnsanlar, özellikle genç kuşak, genel olarak 1990’lı yıllardan önce bu bölgelerde yoğun olarak Ezidilerin yaşadığından habersizdir.

Bunun yanında Duhok’un Zakho kasabasında da çok sayıda Ezidi kampları olduğu gözlemlenmiştir. Bu kamplar dışında da Ezidilerin yoğun olarak yaşadığı Şeyhan kasabası ve Laleş bu kasabaya ortalama seksen kilometre uzaklıktadır. Alan çalışmasında Zakho’dan Laleş’e bir saatlik araba yolculuğu ile varılmıştır. Dolayısıyla burada yaşayan Müslüman Kürtler gerçek anlamda Ezidi Kürtlerle aynı topraklarda yaşamaktalar ve onlar hakkında bilgi sahibidirler. Bu bölgede yapılan mülakatlarda insanların fikirleri farklılık gösterse de hemen her yerde olduğu gibi burada da ayrımcılık ve ötekileştirme politikalarının güdüldüğü sonucuna varılmıştır. Aydın ve okumuş kesimin bakış açısı ile halktan insanların bakış açıları arasında da farklılıklar vardır.

Ezidiler bu bölgede hemen her alanı Müslümanlarla ortak kullanmaktadırlar. Aynı mahallelerde yaşamakta ve aynı okullara gitmektedirler. Zakho Üniversitesinde farklı farklı bölümlerde birçok Ezidi öğrencinin okuduğu gözlemlenmiştir. Buradaki öğrencilerle görüşme yapılmaya çalışılsa da genel olarak uzak durmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Bu da daha önce değindiğimiz, Ezidiliğin kapalı bir din olması ve yabancılara anlatılmasının yasak olması özellikleri ile ilişkilendirilebilir.

Bu bölgede Müslüman bir katılımcıyla yapılan görüşmede şunlar aktarılmıştır; “Buradaki Müslümanların Ezidilere bakışı benim gördüğüme göre iyi değildir. Çünkü Ezidilerin dini ile bizim dinimiz arasında çok fark vardır. Buradaki insanlar Hristiyanları tercih etmektedir. Hristiyanlar Ezidilerden daha güvenilirdir. Bununla ilgili bir söz var

---

²⁰⁸ 27.04.2019 tarihinde Kızıltepe / Mardin’de B. S. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

derler ki; ‘çok mecbur kalırsan Ezidilerin evinde yemeklerini ye ama Hristiyanların evinde uyu’ diye. Yani biz Hristiyanları Ezidilere tercih ediyoruz. Çünkü Ezidiler amelleri itibariyle iyi değiller ve temiz değiller, yemekleri de bizim dinimize göre uygun değildir. Dolayısıyla onlarla aynı ortamda bulunamayız. Kavga da etmiyoruz ama aynı yerde de bulunmuyoruz.”²⁰⁹ Bölgedeki tüm görüşler böyle olmasa özellikle halkın dindar kesiminin bu şekilde düşündüğü saptanmıştır. Ancak Hristiyanlığın tercih edilmesindeki görüşün kişisel olduğu ve halkın genelinde böyle bir izlenime sahip olunmadığını belirtmek gerekir.

---

²⁰⁹ 16.04.2019 tarihinde Zaxo/ Duhok / Irak’ta D. Z. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUTSANAN TOPRAKLARDAN “KİMLİKSİZ” MEKÂNLARA

1. Ezidilerin Coğrafi Dağılışı ve Ezidi Demografisi

Ezidiler tarihte sadece Mezopotamya’da yayılış gösteren bir topluluk iken günümüzde Avrupa, İran, Gürcistan ve Rusya gibi çeşitli bölgelere de dağınık bir şekilde yayılmışlardır. Bunun başlıca sebebi de farklı bir inanca sahip olmalarından dolayı uğradıkları baskılardır. Dünyanın değişik yerlerine dağıldıkları için nüfus sayılarına dair kesin bir bilgi vermek mümkün değildir. Ayrıca yapılan çalışmalarda Ezidilerin toplam nüfusuna dair veriler farklılık göstermektedir. Bunun başlıca nedenlerinden biri hiçbir ülkenin Ezidilerin nüfusunu belirlemeye dair herhangi bir çalışma yürütmemiş olmasıdır ya da böyle bir çalışmaya ulaşamamıştır. Bu olasılık bir yana Ezidilerin nüfusunu az gösterme gibi bir eğilimin de olduğu yönünde izlenimler vardır.

Tahmini bir rakam da olsa dünya genelinde yaklaşık 700.000 – 800.000 Ezidinin yaşadığı düşünülmektedir.²¹⁰ Sahada (Laleş) görüşülen insanlar tarafından verilen rakamlar genellikle bir milyon civarındadır. Bu nüfusun büyük çoğunluğu Irak’ın kuzeyinde Musul yakınlarındaki Şengal ve Şeyhan kasabalarında yaşamaktadır. Burada yaşayan Ezidilerin toplam nüfusu 500.000 – 600.000 gibi rakamlarla ifade edilmektedir.²¹¹ Ancak bu ve bunun gibi rakamlar, bir sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak değineceğimiz 2013 ve 2014 yıllarında yaşanan ve günümüze kadar devam eden olayların öncesine aittir. Dolayısıyla günümüz itibarıyla tahmini de olsa burada yaşayan toplam Ezidi nüfusuna dair bir rakam vermek pek mümkün görünmemektedir.

Musul kentinin batısında yer alan, Ezidilerin Çıyayê Şingalê dedikleri ve bazı kaynaklarda Şengal, bazı kaynaklarda da Sincar olarak geçen dağlık bölgede yoğun bir Ezidi nüfusu bulunuyordu. Bu bölgede doğudan batıya paralel şekilde uzanan bir dağ sırası vardır ve bu sıradağların arasında geniş vadiler bulunmaktadır. Doğal bir sur görevi gören bu dağlar Ezidilerin kitleler halinde göç edip yerleşmeye başladığı tarih olduğu

---

²¹⁰ Omerxali, s.15

²¹¹ Fahriye Adsay, *Yezidi Kadınlar; Kültürel Sınırların Edilgen Taşıyıcıları*, 1.Baskı, İstanbul: Avesta Yayınları, 2014, s.15

düşünülen 17.yüzyıldan günümüze Ezidiler için büyük bir önem arz etmiştir.²¹² Ancak ilk yerleşimlerin önceki bölümlerde değinilen Bedreddin Lulu ile Ezidiler arasında sorunların yaşandığı 13.yüzyılda olduğu düşünülmektedir. Bu dönemde Ezidilerin Lulu'un zulmünden korunmak için o dönemde Musul'dan nispeten bağımsız olan Şengal'e sığınmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. 14.yüzyılda bölgeyi gezen coğrafyacı İbn-i Batuta eserlerinde Şengal bölgesindeki Kürt aşiretlerden bahsetmesi bu savı kanıtlar niteliktedir.²¹³

1975 yılına kadar çoğunlukla Şengal Dağ sıralarının içinde bulunan ve doğu batı yönlü 80 km boyunca uzanan vadinin içindeki köylerde yaşayan Ezidiler bu tarihten sonra yürülüğe konulan köy- kent projesi kapsamında Şengal dağı yakınlarındaki düzlük bölgelere kurulan toplu köylere yerleştirilmişlerdir.²¹⁴ Etrafı çöllerle çevrili bu dağ günümüzde hala coğrafi olarak Ezidiler için büyük önem arz etmektedir. Terör örgütü İŞİD 2014'de Ezidilere saldırdığında Ezidiler yine bu dağlara sığınmışlardı.

Ezidiler, Türkiye ve Suriye'de de bulunmaktadır ancak burada yaşayan Ezidilerin büyük bir çoğunluğu başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir ya da diğer bir tabirle sığınmışlardır. Türkiye'de Batman, Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa gibi illerin bazı köylerinde Ezidiler yoğun olarak yaşamaktaydı ancak bu sayı günümüzde ancak yüzlü sayılarla ifade edilebilmektedir.²¹⁵

Geçmişte Suriye'deki Ezidilerin toplam nüfusu 30.000 civarında olmakla beraber bu sayının büyük çoğunluğu Afrin ve Qamişlo gibi kentlerin çevresinde toplanmıştır.²¹⁶ Ancak 2011 yılında başlayan ve hala devam eden Suriye iç savaşından sonra bu sayının değişmiş olma olasılığı yüksektir.

---

²¹² Lescot, s.127

²¹³ Nelida Fuccaro, **Öteki Kürtler; Sömürge Irak'ında Ezidiler**, Ayşe Günaydın (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Bgst Yayınları, 2010, s.72

²¹⁴ Namık Kemal Dinç, **Êzîdîlerin 73. Fermanı Şengal Soykırımı**, İstanbul: Zan Vakfı Yayınları, 2017, s.37.

²¹⁵ 11.05.2019 tarihinde İnsan Hakları Derneği tarafından düzenlenen Türkiye'de Irkçılık Yaşayanlar Anlatıyor Konferansında Panelist olan Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu Azad Barış'ın konuşmasından alıntıdır.

²¹⁶ Omerxali, s.28

Ermenistan'da da Osmanlı döneminde Van, Kars ve çevre bölgelerden Ermenistan'a göçmek zorunda kalan Ezidiler sebebiyle yoğun bir Ezidi nüfusuyla karşılaşmak mümkündür. Burada Erivan ve Elegez denilen bölgeler Ezidilerin en yoğun olarak bulunduğu bölgelerdir. Buradaki Ezidi nüfusunun 1950'li yıllarda 90.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.²¹⁷ Ancak bu sayı yaşanan süreçte siyasi ve ekonomik nedenler de göz önünde tutulduğunda azalmış olduğu söylenebilir. Gürcistan ve İran'da da az sayıda Ezidi bulunmaktadır.²¹⁸ Gürcistan'da 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar çoğunluğu Tiflis, Batum ve Rustavi gibi şehirlerde yerleşmiş olan toplam 70.000 dolaylarında Ezidi yaşamaktaydı. Ancak bu sayının da günümüzde 40.000'lere kadar indiği düşünülmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu iki ülkedeki Ezidilerin büyük çoğunluğu başta Rusya olmak üzere Ukrayna, Almanya, Fransa ve Belçika gibi ülkelere göç etmiştir.²¹⁹

Sadece Almanya ve Rusya'da 200.000 Ezidi'nin yaşadığı tahmin edilmektedir. Rusya'da Krasnodar ve Moskova gibi şehirlerde yoğunlaşmış olan bu nüfus Almanya'da Berlin, Hannover ve Giessen gibi şehirlerde toplanmıştır.²²⁰ Günümüzde bu iki ülkede yaşayan Ezidiler birçok Sivil Toplum Kuruluşu kurup bu toplumun uluslararası arenada temsilciliğini yapmaktalar.

Türkiye'de yaşayan Ezidilere gelince bu topluluğunun büyük bir bölümü 1960'lı yıllarda ekonomik nedenlerle, 1990'lı yıllarda da güvenlik sorunları nedeniyle başka ülkelere göç etmek durumunda kalmışlardır. Geçmişte yoğun bir Ezidi nüfusunun olduğu düşünülen Türkiye'de günümüzde bu nüfus, birkaç köy ile sınırlanmıştır. 19.yüzyılın başlarında Cumhuriyetin ilanından önce L. Jepious tarafından yapılan çalışmaya göre o dönemde Van'da 5400 Bitlis'te 5000, Diyarbakır'da 4000 civarında Ezidi yaşamaktaydı.²²¹ Bu sayı yaklaşık 10 yıl sonra 1927 Türkiye Nüfus Sayımına göre Mardin'de 11.000, Diyarbakır'da 3.500, Sirt'te 2000 civarında olduğu ve düşme

---

²¹⁷ Omerxali, s.29

²¹⁸ Dinç, s.37.

²¹⁹ Omerxali, s.29

²²⁰ Omerxali, s.15

²²¹ Gabriele Yonan, **Asur Soykırımı; Unutulan Bir Holocaust**, Erol Sever (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Pencere Yayınları, s.270

eğiliminde olup ülke genelinde 20.000 civarında olduğu belirtilmiştir. Bu sayının 1965 yılında 15.000'lere gerilediği tespit edilmiştir.²²² Sürekli azalma eğilimi gösteren bu sayı istisnai olarak 1984'te Sneider tarafından yapılan çalışmada tahmini olarak 20.000 olarak ifade edilmiştir.²²³ Özellikle 1990'lı yıllar itibariyle Türkiye'de yaşanan olaylar nedeniyle bu nüfusun neredeyse tamamı göç etmiştir. Son 20-25 yılda 20.000 Ezidi'nin Türkiye'den göç ettiği tahmin edilmektedir.²²⁴ Sahada (Mardin) yapılan görüşmelere göre de Türkiye'de yaşamaya devam eden Ezidilerin çoğunlukla yaşlı kesim olduğu saptanmıştır.

Günümüzde Türkiye'deki Ezidi nüfusu, tam olarak belirlenememekle beraber, yüzölçümlerle ifade edilmektedir. Nitekim Kreyenbroek 2011'de bu sayıyı 600 kişi olarak ifade etmiştir.²²⁵ Bu az nüfus da Mardin (Midyat, Nusybin), Batman (Beşiri), Şanlıurfa (Viranşehir) ve Diyarbakır'ın bazı köylerinde yaşamaktadır.²²⁶

2. Geçmişten Günümüze Ezidi Göçleri

Daha önce de değinildiği gibi Ezidi tarihiyle ilgili bilgiler daha çok 12.yüzyıldan sonrası ile sınırlıdır. Bu nedenle bu tarihten önceki göçler hakkında kayda değer bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Ezidiler tarihte birçok kez gerek siyasi gerekse ekonomik nedenlerle göç etmiş veya göç ettirilmişlerdir. Geçmişten günümüze yapılan göçlerin hemen hepsinin temelinde inançlarının buldukları coğrafyadaki diğer inançlardan farklı olması yatmaktadır. Bunun yanında kendi aralarındaki politik çekişmelerde küçük çaplı göçlere neden olmuştur. Burada üzerinde durulacak olan konu daha çok Ermenistan, Gürcistan, Rusya ve Avrupa Ülkelerine yaptıkları göçler olacaktır.

---

²²² Fuat Dündar, **Türkiye Nüfus Sayımında Azınlıklar**, 1.Baskı, İstanbul: Doz Yayınları, 1999, s.63

²²³ Muammer Ulutürk, **Etno-Dinsel Bir Topluluk Olan Ezidilerin Batman ve Çevresindeki Son Yerleşim Yeri ve Nüfusları Üzerine**, Turkish Studies-International Periodical For The Languages Literature and Histor of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring 2013, Ankara, s.844

²²⁴ Selman Tür, **Ortaçağ'da Yezidiler**, Manisa: T.C Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih-Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2012, s.55

²²⁵ Kreyenbroek, (2011), s.40

²²⁶ Gökçen, s.185

Tarihte bilinen ilk Ezidi göçü 12.yüzyılda gerçekleşmiştir. 12.yüzyılın sonlarında Şeyh Adi yönetimine başkaldıran bir grup Ezidi, başarısız olunca göç etmek zorunda kalmıştır. Bu grup bugün Afrin olarak adlandırılan bölgeye geçmişlerdir ve Müslümanlardan izole bir şekilde yerleşmişlerdir.²²⁷ Günümüz Suriye Ezidilerinin atalarının 12.yüzyılda bölgeye yerleşen Ezidiler olduğu tahmin edilmektedir. Bugün Suriye’de az sayıda olmalarının sebebi zaman içerisinde dinlerinden uzaklaşıp asimile oldukları gerçeğini yansıtmaktadır. Ayrıca bu bölgedeki Ezidilerin Irak’taki Ezidilere göre bazı değişimler geçirdiklerini söylemek mümkündür. Kimliklerini gizlemek ve kendilerini kabul ettirmek amacıyla olsa gerek ki yöresel Ezidi kıyafetlerini tercih edenlerin sayısı pek azdır, bölgedeki Müslüman Kürtler gibi giyinmekte, bu eğilim gençlerde modern giyim olarak gözlenmektedir. Hatta Ezidilikte kastlarını belli eden sakal kesim tarzları da özellikle gençler arasında ortadan kalkmıştır.²²⁸

Osmanlı yönetimlerinde de Ezidilerin üzerinde sosyal ve siyasi baskılar görülmektedir. Tanzimat sonrası da dâhil olmak üzere, Ezidiler hiçbir zaman Hristiyanların ve Yahudilerin sahip oldukları haklara sahip olamamışlardır ve korunmamışlardır.²²⁹ Diğer bölümlerde değinilmiş olan bu baskıların sonucu olarak Ezidiler çoğu kez yer değiştirmiştir. Özellikle Osmanlı’nın son dönemlerindeki Osmanlı-Rus savaşı sonrası Kars eyaletinin Osmanlı’ya geçmesi,²³⁰ Müslüman Osmanlı yönetimine girmek istemeyen pek çok Ezidinın Gürcistan ve Ermenistan’a göç etmesine neden olmuştur.

Daha yakın tarihteki göçlere değinecek olursak; sanayileşmeyle beraber hemen her toplumda görülen kırdan kentlere olan göçten Ezidiler de paylarını almışlardır. Kırsal bir kültürden gelen Ezidiler şehir hayatıyla farklılaşmışlardır. Diğer kültürlerle doğrudan etkileşime geçmek artık kaçınılmaz olmuştur. Şehir hayatıyla karşılaşan ilk Ezidiler Sovyetler Birliği’nde yaşayanlar olmuştur. Sovyet Ezidileri o dönemde diğer bölge Ezidilerine göre öne çıkmaya başlamışlardır. Şehirleşmenin bir sonucu olarak okula

---

²²⁷ Lescot, s.200-202.

²²⁸ Lescot, s.211.

²²⁹ Kreyenbroek, (2011), s.41.

²³⁰ Enver Ziya Karal, **Büyük Osmanlı Tarihi V.Cilt**, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII.Dizi, -Sa.16, s.14.

gitmeye başlayan Ezidiler kendi dinleri ve kültürleri hakkında da araştırmalar yapmaya başlamışlardır. O dönemlerde Sovyet okullarında öğrenci olan o çocuklar günümüzde Ezidiler hakkında yazılmış pek çok kitabın yazarıdır ve Ezidilerin içinde aydın sınıf diyebileceğimiz kesimini oluşturmaktadır.²³¹

Şehirleşmeyle beraber terk edilen bir diğer önemli özellik tarım ve hayvancılık uğraşları olmuştur. Geçimlerini büyük oranda tarım ve hayvancılık ile yapmakta olan Ezidiler bunu bir türlü ticarete dökememişlerdir. Zira çevredeki Müslümanlar tarafından Ezidilerin ürettiği hiçbir şey tüketilmemektedir. Bunun dinen uygun olmadığı düşünölmektedir.²³² Bu nedenle ihtiyaç fazlası ürünlerini satamayan Ezidiler çareyi başka alanlara yönelmekte bulmuşlardır.

Özellikle 1960'lı yıllarda Avrupa'ya çok yoğun bir Ezidi göçü yaşanmıştır. Ekonomik nedenlerle gerçekteşen bu göçler 1990'larda yerini güvenlik nedenli göçlere bırakmıştır. 1980'li yıllarda başlayıp 1990'lı yıllarda şiddetleşen ve günümüzde hala devam eden Doğu ve Güneydoğu olayları pek çok yurttaşı yerinden ettiği gibi Ezidi yurttaşların da göç etmesine neden olmuştur. Bu yer değiştirmeler 1999 yılına kadar sürmüştür.²³³ Bu göçlerin büyük bir kısmı başta Almanya olmak üzere Avrupa ölkelerine doğru olmuştur. Netice itibariyle 1980'li yıllarda Türkiye'deki Ezidi nüfusu 50.000-60.000 gibi rakamlarla ifade edilirken günümüzde 1000'nin altına düşmüştür.²³⁴ Kalan nüfusun da büyük çoğunluğunu yaşlı nüfus oluşturmaktadır.

Diğer bir yandan Osmanlı'nın son dönemlerinde Ermenistan ve Gürcistan gibi ölkelere göç etmek zorunda kalan Ezidiler, Sovyetlerin Birliğinin de dağılmasıyla tekrar göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu dönemdeki göçler üzerinde hem artan milliyetçilik akımı hem de ekonomik çöküş etkili olmuştur.²³⁵ Bu ölkelerdeki Ezidiler daha çok Rusya

---

²³¹ Kaplan, s.121

²³² Kaplan, s.123

²³³ Kemal Tolun, *Nasandina Kevneřopiyên Êzddiyatiyê*, 1.Baskı, İstanbul: Peri Yayınları, 2006, s.351

²³⁴ Uslu, s.7

²³⁵ Yalkut, s.14

ve Ukrayna gibi ülkelere yerleşmişlerdir. Almanya, Belçika, Hollanda gibi Avrupa ülkelerine buradan da göçler yaşanmıştır.

Ermenistan'daki Ezidiler 1989 Azerbaycan-Ermenistan savaşında tekrar bir göç tehlikesi yaşamışlardır. Bu dönemde Ermenistan hükümeti Müslüman Kürtleri ve Azerileri topraklarından sürmüştür, Ezidilere ise kürtlüklerini reddetme şartıyla kalma izni vermiştir. Ancak Ezidilerin büyük bir kısmı Rusya ve diğer Avrupa ülkelerine göç etmiştir.²³⁶

1960'lı yıllardan başlayıp 1990'ların sonuna kadar devam eden bu göçlerin sonucunda Avrupa'da yeni diyebileceğimiz bir Ezidi toplumu oluşmuştur. Sadece Türkiye'den giden Ezidiler değil, diğer tüm çevre ülkelerden göç eden Ezidiler Avrupa'da toplanmıştır. Hem Avrupa toplumuyla etkileşime geçiş hem de kendi topraklarından ve kültürlerinden kopuş onlar üzerinde büyük değişimler meydana getirmiştir.

3. Ezidi Göçlerinin Sonuçlarından Biri: Diaspora Ezidileri

Günümüzden yaklaşık yüz yıl öncesine kadar hemen hemen tüm nüfusları Osmanlı Devleti sınırlar içerisinde bulunan Ezidiler çeşitli olaylar sonucunda farklı tarihlerde dünyanın farklı yerlerine dağılmak durumunda kalmışlardır.

1877 – 1878 Osmanlı ile Rusya arasındaki savaştan sonra bir kısım Ezidi Rusya sınırına geçmiştir, yine 1915 olaylarında pek çok Ezidi, Ermenilerle beraber Doğu Anadolu'dan günümüzdeki Ermenistan topraklarına geçmiştir. 1920'lere gelindiğinde de Osmanlı'nın yerini Türkiye Cumhuriyetinin alması, Ezidi toplumunun parçalanmış bir topluluk haline gelmesine neden olmuştur.²³⁷ Bu yeni ulus devletler içinde Ezidilerin yaşamlarını sürdürebilmeleri çok zorlaşmıştır. 1960'lı yıllardan sonra başta Türkiye olmak üzere bu parçalanmış coğrafyadaki Ezidiler, Rusya ve Avrupa ülkelerine göç etmeye başlamışlardır. Rusya'ya göç eden Ezidiler daha çok Gürcistan ve Ermenistan'da

---

²³⁶ Yalkut, s.14

²³⁷ Gökçen, s.174

bulunan Ezidiler olmuştur ve bu Ezidiler Türkiye, Irak ve Suriye'deki Ezidiler kadar Avrupa'ya göç etme eğilimde olmamışlardır.

Her bir ülkede bulunan Ezidi nüfusunun oranına göre Avrupa'ya en çok göçün Türkiye'den olduğunu söylemek mümkündür zira ülkedeki Ezidi nüfusunun hemen tamamı Avrupa'ya geçmiştir. Irak ve Suriye'den olan göçler ise henüz tamamlanmış sayılmaz ve bu iki ülkede ciddi anlamda bir göç potansiyelinin olduğunu söylemek gerekir. Özellikle son IŞİD olaylarından sonra bu göçlerin artarak devam ettiği görülmektedir.

1960'lı yıllarda başlayıp dönem dönem artarak günümüze kadar devam ederek Avrupa ülkelerine ve Rusya'ya yapılan yoğun göçlerin sonucu olarak bu bölgelerde Ezidilerden oluşan bir diaspora topluluğu ortaya çıkmıştır. Esasen bu topluluk üzerine daha ayrıntılı ve kapsamlı bir çalışmanın yapılması gerekmektedir ancak burada kısaca değinilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.²³⁸

Bu topluluğun, daha sonra değinilecek olan, genç ve yaşlı kuşak olmak üzere iki farklı başlık üzerinden incelenmesi gerekmektedir. Tamamen olmasa da Anayurttaki Ezidilerden pek çok yönüyle farklılıklar gösteren bu topluluk özellikle genç kuşak olmak üzere Irak Ezidilerine göre büyük değişimler geçirmişlerdir. Bu değişimlere sonraki bölümde daha ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.²³⁹

Avrupa'daki Ezidilerin değişimini yaşlı ve yetişkin kuşak üzerinden ele alacak olursak; bu topluluğun önemli bir kesimini oluşturan yaşlı kuşak, başka topraklarda yaşamının getirdiği bir duygu olsa gerek ki milli duygular açısından çok dirençli ve savunmacı bir yapı göstermektedirler. Ezidi dini ve kültürü üzerine Sivil Toplum Örgütleri kurup araştırmalar yapan bu kesim bir açıdan da Ezidilerin temsilcileri konumuna gelmişlerdir. Ancak yapılan gözlemlere ve incelemelere göre bu milli bilinci genç kuşağa aktarmada başarılı oldukları söylenemez. Özellikle gençler üzerinden

---

²³⁸ Yalkut, s.13-15

²³⁹ Tolan, s.360

değerlendirilecek olan ‘sosyal değişim’ başlığı altında bu konuya daha ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.²⁴⁰

Bu konunun daha anlaşılır olması için Gürcistan ve Ermenistan üzerinden Rusya’ya giden Ezidiler ile başta Türkiye, Irak ve Suriye’den olmak üzere diğer tüm bölgelerden Avrupa’ya doğru göç eden Ezidiler olarak iki ayrı başlık altında incelenmesi gerekmektedir.

3.1. Kafkasya’da Ezidiler ve Göç Serüveni

Kafkasyadaki Ezidiler hakkında bilgilerimiz genellikle 19.yüzyıl sonrası ile sınırlıdır. Ezidilerin 12.yüzyılda da o bölgede görüldüğüne dair çeşitli bilgiler görülmüşse de aslı ispat edilememiştir. Ayrıca tez konusunun esasen 19.yüzyıldan sonra o bölgeye giden Ezidiler olması nedeniyle de pek fazla üzerinde durulmamıştır.

19.yüzyılın ilk yarısında dönemin Hristiyan Rusya’sı, Müslüman Osmanlı’ya göre Ezidilere daha cazip görünen bir devlet olmuştur. O dönemde Osmanlı Devleti dağılma ve parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Ezidilerin bir yandan da güvenlik endişesiyle Rus topraklarına doğru göç ettiği düşünülmektedir. 1828’de Erivan’ın Ruslar tarafından İran’dan alınmasıyla çok sayıda Ezidi bu bölgeye yerleştirilmiştir. Günümüzde hala Erivan’da yaşayan Ezidiler vardır ve bu Ezidilerin o dönemde Erivana yerleşen Ezidilerin torunları olduğu düşünülmektedir.²⁴¹

Bu tarihlerde Osmanlı topraklarında da hala Ezidiler yaşamaktadır. 1837’de bölgeyi gezen Amerikalı misyoner Justin Perkins, Urmiye ve Erzurum kentleri arasındaki Ezidilerden bahsetmektedir.²⁴² Dağınık bir şekilde Kars ve Erzurum bölgelerine yerleşen Ezidilerin 16 köye yerleştikleri ve 1700 civarında nüfusa sahip oldukları tahmin edilmektedir. Ezidiler bu bölgelerde yaklaşık yarım asır yaşadktan sonra 1900’lerin başında 1. Dünya Savaşından kaynaklanan karışıklıktan endişe ederek Ermenistana göç etmek durumunda kalmışlardır. Ermenistan’da yoğun olarak Tiflis, Batum ve Talin gibi

---

²⁴⁰ Kreyenbroek, (2011), s.153-154

²⁴¹ Reşid, s.219

²⁴² John S. Guest, *Survival Among the Kurds, A History of Yezidis*, London & New York, Kegan Paul International, 1993, s.77.

büyük kentlere yerleşmişlerdir. ²⁴³ 1944 yılında devlet emriyle Batum'da yaşayan Ezidilerin bir kısmı Kırgızistana göç ettirilse de bir süre sonra tekrar Gürcistan'a dönmüşlerdir.²⁴⁴

Rus topraklarında yaşayan Ezidilerin sayısı o dönemde 40.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir ancak göçler esnasında çok sayıda Ezidi'nin açlıktan öldüğü veya öldürüldüğü düşünülmektedir. Araştırmada yapılan mülakatlarda anlatılan hikâyelere göre bölgede yaşayan Ezidilerin neredeyse yüzde yetmişi göç esnasında öldürülmüş veya açlıktan ölmüştür.

Bu bölgelerde yaşayan Ezidi nüfusu hakkındaki bilgiler tamamen tahmine dayalıdır. 1926 yılından sonra Sovyetler Birliğinde yapılan tüm nüfus sayımlarında Müslüman Kürtler ve Ezidi Kürtler ayırımı yapılmamış tamamen ırka dayalı bir sayımla her ikisini de sadece Kürt başlığı altında kayıtlara geçmişlerdir ve bu durum 1989 sayımlarında kadar devam etmiştir. ²⁴⁵ Dolayısıyla bu tarihe kadar Ezidi nüfusuna dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Hem Ermenistan'daki hem de Gürcistan'daki Ezidiler için asıl değişim 1917 Ekim Devriminde olmuştur. Bu dönemde açılan Kürtçe okullar, tiyatrolar, radyolar Ezidiler için büyük imkânlar sunmuştur. Gürcistan'da açılan çok sayıda tiyatrodaki Ezidi oyunculara yer verilmiştir. Bu dönemde Ermeni alfabesiyle Ermenistan'da açılan okullarda Kürtçe dersler verilmeye başlanmış ve ders kitapları basılmıştır. Ancak yine de Ezidilerin tamamı çocuklarını okula göndermemiştir. Bu durumun 1960'lı yıllara kadar devam ettiği tahmin edilmektedir. ²⁴⁶

1928'de ilk Kürtçe Roman yazarı Erebe Şemo'nun önerisiyle 8 kadar Ezidi öğrenci dönemin Leningrad'ına (St. Petersburg) eğitim için gönderilmiş ve Kürt Edebiyatında önemli eserler bırakmış olan Qanatê Kurdo bu kişilerden birisidir. Yine bu dönemde Kürt Edebiyatında ve gazeteciliğinde önemli bir yeri olan "*Riya Teze, Dengê*

---

²⁴³ Reşid, s.219

²⁴⁴ Pîr Dîma, *Êzdiyên Serhedê Sedsala XIX.- Destpêka Sedsala XX.*, İstanbul: Do Yayınevi, 2011, s.118

²⁴⁵ Reşid, s.221

²⁴⁶ Reşid, s.221

Êzdiyan” adlı gazeteler yayımlanmaya başlamıştır. En önemlisi de Kürt müziği için önemli bir arşiv kaynağı olan Erivan Radyosu’nun açılmasıdır. Bu dönemde birçok Ezidi Dengbej (ses sanatçısı) bu radyoda şarkılar söylemiştir. 1955’te açılan bu radyo sözlü kültüre dayalı bu müziğin kayıt altına alınmasına ve dolayısıyla günümüzde birçok sanatçının bu arşivden yararlanmasına vesile olmuştur.²⁴⁷ Bu dönemde Ezidi Kürtler tarafından atılan temeller bugüne ışık tutmuştur. Ezidilerin en aydın kesimi Ermenistan’da yetişmeye başlamıştır. Bu tür çalışmalar Ezidi inancının yok olmasını engelleyen en önemli faktörler olmuştur. Qanatê Kurdo bu dönemi şu dizelerle ifade etmiştir;

“Em eşir in ji torina, Biz soylu aşiretleriz
Zor qurbetê vegeyriyan Zor gurbetlerden döndük
Xeberê xweş we ra anîn Size iyi haberler getirdik
Gelê Êzdî, Kurmancan”²⁴⁸ Kurmanc (Kürt) Ezidi halkı.

1930’lu yıllarda hemen her Ezidi köyünde Kürtçe okullar açılmış ve tüm Ezidiler olmasa da bir kısmı çocuklarını okullara göndermiştir. Bu okullar 1937 yılına kadar tamamen Kürtçe kalabilmiş ancak bu tarihten sonra Ermeni okullarına dönüşmüşlerdir ve Kürtçe dersler haftanın belli saatlerinde verilmeye başlanmıştır. Ezidilerin bir kısmının çocuklarını okula göndermeme tavırları 1950’li yıllara kadar sürmüş ve çocukların okula gönderilmesinin günah olduğu algısının ancak 1960’larda kırıldığı tahmin edilmektedir. Bu tarihlerden sonra Ezidi toplumunda gerçek bir değişim dönüşüm dönemi yaşanmıştır. Dönemin neredeyse tüm Ezidi aydınları burada yetişmiştir.²⁴⁹

Yine araştırma esnasında yapılan mülakatlarda elde edilen sonuçlara göre o dönemde Azerbaycan, Ermenistan, Türkmenistan, Gürcistan gibi Kafkas ülkelerinde yaşayan Müslüman Kürtlerin hemen hepsi asimile olmuştur ancak Ermenistan ve

---

²⁴⁷ Reşid, s.222

²⁴⁸ Reşid, s.227

²⁴⁹ Reşid, s.222

Gürcistan’da yaşayan Ezidi Kürtler kendi dinlerini, dillerini ve kültürlerini koruyarak asimilasyona karşı kendilerini korumuşlardır.²⁵⁰

Dönemin kaynaklarına göz atıldığında Ezidilerin tarihinde önemli bir yer tutan bu dönemi 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla kısmen son bulmuştur yorumu akla en yakın yorumlardandır. Bu tarihten sonra ekonomik açıdan zor günler geçirmeye başlayan Ermenistan ve Gürcistan devletlerindeki Ezidiler de bu buhrandan payını almışlardır. 1990’lı yıllarda başlayarak 1999 yılına kadar devam eden süreçte binlerce Ezidi Rusya’ya göçmüştür. Bir kısmı da başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Ezidiler burada biriktirdikleri edebi mirası günümüzde Rusya ve Avrupa’da sürdürmektedirler.²⁵¹

3.2. Avrupa’da Ezidiler ve Uyum Süreçleri

Avrupa’ya doğru gerçekleşen Ezidi göçleri 1960 ve 2000 yılları arasında dönemsel olarak farklı nedenlerden dolayı gerçekleşmiştir. Çoğunlukla Türkiye, Irak ve Suriye’den göç eden Ezidiler, Avrupa’nın gelişmiş ülkelerine yerleşmişlerdir. Bu ülkeler arasında en çok göç veren ülkenin Türkiye olduğu ve Avrupa’da en çok göç alan ülkenin ise Almanya olduğu saptanmıştır.²⁵²

Hem Suriye hem Irak’ta Baas rejiminin baskılarına maruz kalan Ezidiler Avrupa ülkelerine geçmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle Irak’ta yaşanan gelişmeler sadece Ezidi Kürtlerin değil Müslüman Kürtlerin de göç etmesine neden olmuştur. Laleş’te yapılan görüşmelerde edinilen izlenime göre 1980 – 1988 İran Irak savaşının getirdiği ağır travmatik koşullar, insanları köylerinden edip kamplara yerleştirme politikaları, Kürt bölgelerine gerçekleşen saldırılar ve benzeri gelişmeler pek çok insanın göç etmesine sebep olmuştur. 1986 – 1989 Enfal Katliamı da yine bu dönemde gerçekleşmiş ve birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur.²⁵³ Bu tür gelişmeler birçok Ezidi’nin bu

---

²⁵⁰ 02.06.2019 tarihinde Rusya’nın Krasnodar Şhrinde Yaşayan N. E. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁵¹ 23.05.2019 tarihinde Rusya’nın Krasnodar Şhrinde Yaşayan N. E. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁵² Kaplan, s.143

²⁵³ Kreyenbroek, (2011), s.50

dönemlerde Almanya'ya ve diğer Avrupa ülkelerine mülteci olarak yerleşmesine neden olmuştur.

Daha önce değinildiği gibi 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Ermenistan ve Gürcistan'da Ezidi gruplarının çoğunluğu Rusya'ya yerleşse de bir kısmı Almanya ve diğer Avrupa ülkelerine sığınmışlardır.

Türkiye'deki Ezidilerin Avrupa'ya gidişi ise 1960'larda başlayan işçi göçleriyle aynı döneme denk gelmektedir. 1960'larda çoğunlukla ekonomik kaygılarla başlayan bu göçler 1990'lı yılların sonuna kadar devam etmiştir. Ezidiler gittikleri ülkelerde eğitim ve iş olanakları nedeniyle daha çok büyük şehirlerde yerleşmeyi tercih etmişlerdir.²⁵⁴ Mardin'de ve Almanya'dan bazı bölge insanlarıyla yapılan görüşmelere göre bu göçlerin aşamalı olarak sanki birer zincir halkası gibi gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Aynı köyden veya bölgeden başka bir ülkeye göç eden kişiler süreç içerisinde diğer aile üyelerini hatta köy sakinlerini de gittikleri ülkelere çekmişlerdir.²⁵⁵

1973 yılına kadar ekonomik kaygılarla gerçekleşen bu göçler Almanya'nın Türkiye'den işçi kabul etme politikasına son vermesiyle biraz zorlaşmıştır. Bu tarihten sonra göç eden Ezidiler çoğunlukla mülteci statüsünde başvuru yapmışlardır. 1980 yılında ordu tarafından Türkiye'de gerçekleştirilen Askeri darbe nedeniyle de Almanya'nın Ezidilerin sığınma taleplerini kabul etmesi kolaylaşmıştır.²⁵⁶ Yapılan görüşmelerde göç sayısı daha yüksek rakamlarla ifade edilse de bu süreç içerisinde Türkiye'den Almanya'ya geçen Ezidi sayısının 50.000'e yakın olduğu tahmin edilmektedir.²⁵⁷

Görüldüğü gibi 1960'lı yıllarda ekonomik nedenlerle başlayan bu göçler 1980'lerde güvenlik nedeni göçlere dönüşmüştür. Türkiye'de 1980'lerde başlayıp günümüzde hala devam eden şiddet olaylarının yarattığı güvensiz ortam 1990'lı yılların sonuna kadar Güneydoğu'daki diğer etnik ve dini gruplarla birlikte birçok Ezidi ailenin

---

²⁵⁴ Kaplan, s.143

²⁵⁵ 03.06.2019 tarihinde Mardin'de Ş. H. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁵⁶ Kreyenbroek, (2011), s.49

²⁵⁷ 11.05.2019 tarihinde Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu Azad Barış ile yapılan röportajdan alıntıdır.

göç etmesine ve Ezidi köylerinin boşaltılmasına neden olmuştur.²⁵⁸ 1980’li yıllarda başlayıp giderek şiddetleşen PKK ve devlet arasındaki çatışmalardan bölgedeki tüm halklar olumsuz etkilenmiştir.²⁵⁹

Yapılan araştırmalar ve mülakatlar göstermektedir ki 1960’larda iş olanakları için göç eden Ezidiler bir gün geri döneceklerine inanarak bu yeni ülkelerde gerçek anlamda yerleşme ve uyum sağlama gibi kaygıları olmamıştır ancak 1990’lı yıllarda gelen kafilenin geri dönmeye dair umutları o kadar güçlü değildi. Bu nedenle Ezidi kurumları ve cemaatleri ancak 1990’larda açılmaya başlanmıştır. Nitekim Ezidilerin birlik, beraberlik içinde yaşamasını, iletişim haline olmasını ve dağılmasını önlemeyi amaçlayan ‘Mala Ezdiyan’ (Ezidilerin Evi) adlı dernek 1993 yılında açılmıştır.²⁶⁰ Aynı zamanda Ezidi dernek ve kurumlarının federasyonel bir yapı şeklinde aynı zeminde oturtulması ve iletişim halinde olması amaçlanmıştır.

Kendisi de 1976 yılında Batman’ın bir köyünden Almanya’ya göç eden Kemal Tolan’ın kendi kitabında açıkladığı üzere bu tür Ezidi dernek ve kurumlarının açılış amacı; Alman devletinin kanunlarına göre örgütlü bir Ezidi toplumu oluşturmak; bu yeni yaşam tarzı içerisinde diğer Ezidilerle iletişim halinde olup dini gereklere göre yaşamaya çalışmak; dini kitaplar basarak yani nesillerin dinden uzaklaşmasını engellemek; düğün, dernek ve yas gibi faaliyetler için mekân ihtiyacını karşılamak; milli kültürden haberdar olarak özellikle gençlerin anadilde okuma, yazma ve konuşabilmelerini sağlamaktır.²⁶¹ Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni ise Rusya’daki durumu şöyle açıklamaktadır; “Ezidilerin Rusya’nın her yanına dağılmasından dolayı çoğu kez birbirlerini göremezler. Çünkü birbirlerinden uzaktalar ve herkes kendi işiyle uğraşmaktadır. Sadece evlilik törenlerinde, düğünlerde, cenazelerde ya da geleneksel etkinliklerde bir araya geliyorlar.”²⁶²

---

²⁵⁸ Yalkut, s.14

²⁵⁹ Mutay Öztemiz, **II. Abdülhamit’ten Günümüze Süryaniler**, 1.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012, s.73

²⁶⁰ Laliş, Dengê Yekîtiya Êzdiyan An der Koppel, Almanya/Deutschland, Haziran 1995, Sa:1, s.23

²⁶¹ Tolan, ss.358-359

²⁶² 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

Bilindiği üzere Ezidilikte diğer dinlerde olan belirli bir mabet alanı yoktur. O nedenle bu tür kurum ve derneklerin yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu şekilde Ezidilerin bir araya gelerek dini ve toplumsal konular hakkında tartışacağı, çeşitli ritüellerini organize edeceği amaçlanmıştır. Aynı zamanda Ezidiler üzerindeki olumsuz sıfatların kaldırılması ve dinin yabancı insanlara doğru bir şekilde tanıtılması gerekli görülmüştür. Daha önce de değinildiği gibi Ezidilikte dini yaymak söz konusu değildir, o nedenle dinin tanıtılmasındaki amaç sadece yanlış olan imajı düzeltmektir.²⁶³

Rusya’da da yine benzer amaçlarla çeşitli kurumlar açılmıştır. Yuri Dasni Rusya’daki durumu şu şekilde açıklamaktadır; “Rusya’da Ezidilerin yaşadığı her yerde kültürel kurumlar açılmıştır. Özellikle Moskova’da Yekitiya Rêxistinên Êzidî (Ezidi Kurumları Birliği), Kongreya Êzidîyan (Ezidiler Kongresi), Satelayt Lalış TV, Enstîtuya Dîrok û Ola Êzidîyan (Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü) gibi kurumlar vardır. Her kurumun kendi web sitesi vardır.”²⁶⁴

Kapalı ve muhafazakâr bir yapı gösteren Ezidi toplumunun Avrupa toplumuna uyum sağlaması kolay olmamakla beraber uzun ve sancılı bir dönem olmuştur. Avrupa toplumunun da o dönemde Ezidiler hakkında pek fazla bilgiye sahip olmaması bu farklı iki toplum arasında uyumu geciktirmiştir. Bu ve benzeri faktörler Ezidileri bir araya gelme ve çeşitli kurumlar kurarak birbirleriyle sosyalleşme ortamını sağlamalarını mecburi kılmıştır. Avrupa toplumuyla sağlıklı bir iletişim ve uyum ancak yeni ve Avrupai tarzda eğitilmiş gençlerin yetişmesiyle mümkün olduğu düşünülmektedir.²⁶⁵

Modern batı eğitiminden geçen bu gençler Ezidi kültüründeki kast sistemini, tabuları ve diğer bazı ritüelleri anlamakta güçlük çekmişlerdir. Yaşlı kuşakla da anlaşma konusunda problemler yaşayan bu gençlik iki farklı kültür arasında sıkışmıştır. Açılan kurum ve dernekler de tatmin edici bir sonuç vermemiştir ki Almanya’da doğan yeni nesil Ezidilerin çoğu tarihinden ve kültüründen habersiz bir şekilde yaşamaktadır ve

---

²⁶³ Yalkut, s.59

²⁶⁴ 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁶⁵ Allison, s.97

Anadillerini konuşanların sayısı da çok azalmıştır.²⁶⁶ Bu durum Ezidiliğin Batı kültürüne karşı savunmasız olduğunun fark edilmesine ve bazı önlemlerin alınmasına sebebiyet vermiştir. Ezidiler dinlerinin modern anlamda anlaşılabilmesi için yeni formüllerin üretilmesi gerektiği gerçeğiyle karşı karşıya kalmışlardır.²⁶⁷ Kuşaklar arası çatışmayı önlemek ve bu sancılı değişim sürecini en az zararla atlatabilmek için yeni metotların geliştirilmesi elzem olmuştur. Ne var ki tüm bu problemleri çözmek için açılan Mala Ezidiyan gibi kurumlar da zamanla siyasi bir nitelik kazanmış ve asıl amacından uzaklaşmıştır.²⁶⁸

Mezopotamya'da binlerce yıldan beri diğer dinlerle ve milletlerle bir arada yaşayıp varlıklarını koruyan ve dinlerini yaşatan Ezidiler farklı kültürler ve inançlarla bir arada yaşama konusunda tecrübesiz değildir. Ancak Avrupa'ya çoğunlukla mecburi nedenlerle gelen, dünyada ne olup bittiğinden habersiz, şehir hayatı ve kapitalist düzenle tanışmamış bu insanların, bu farklı coğrafyada bir anda kendilerini bambaşka bir kültürün içinde bulmalarının kültür şokuna neden olması şaşırtıcı değildir.

3.3. Diaspora Ezidi Demografisinin Ezidilerin Sosyal Değişimine Etkileri

Ezidiler tarihi süreç içerisinde kapalı bir toplum olmalarından kaynaklı olarak değişime ve dış etkilere karşı kendilerini koruyarak bugüne kadar gelebilmişlerdir. Bu inançtaki görev dağılımı denilebilecek hiyerarşik yapı da toplumsal örgütlenmeyi sağlamış ve inancın yok olmasına engel olmuştur. Ancak tamamen dış etkilerden bağımsız bir şekilde günümüze kadar ulaştığını söylemek mümkün değildir.

Müslümanlar, Hristiyanlar ve diğer inançlara mensup toplumlarla aynı coğrafyada varlığını sürdürmüş olan bu inancın zaman içerisinde coğrafik veya politik nedenlerle değişimler geçirmiş olması muhtemeldir. Ancak bu değişimlerin toplum tarafından fark edilemeyecek kadar uzun süreçler içerisinde gerçekleştiği düşünülmektedir.

---

²⁶⁶ Tolan, s.360

²⁶⁷ Allison, s.97

²⁶⁸ Gökçen, s.211.

Ortadoğu’da diğer inançlara karşı birbirleriyle kenetlenerek inançlarını korumuş olan Ezidilerin yenedünya düzeni ile beraber sosyolojik açıdan çözülmeye ve dağılmaya başladığını söylemek mümkündür. Bu yeni ülkelerdeki değişim, Ezidi toplumu tarafından istenilen değil, dış etkiler tarafından dayatılan bir değişim türüdür. Bilindiği üzere normalde toplumlarda önce toplumun aydın kesimi tarafından fark edilen eksikliklere göre toplum yönlendirilir ve değişim gerçekleşir ancak Ezidilerin diasporadaki durumu bu şekilde değildir çünkü değişim hakkında fikir üretecek veya yönlendirecek konumda değillerdir.²⁶⁹

Ezidiler Avrupa ve Rusya’daki bu yeni ortamlarında kültür şokuna uğrasalar da toplumsal yapılarının sağlam olmasından ve örgütlü toplum bilincinin varlığından dolayı bir anda asimile olup yok olmamışlardır. Bu özellikleri bakımından değişime direnç gösterebilirler de engel olamamışlardır. Yeni yaşam standartlarının getirdiği olanaklarla beraber şehirleşmenin de etkisiyle geleneksel kabuller yerlerini yeni yaşam tarzlarına bırakmıştır.²⁷⁰

Dış dünya ile etkileşime geçmek iç dünyadaki eksiklikler ve yanlışları görmeye neden olmuş ve kopmalar yaşanmaya başlanmıştır. Daha sonra ayrıntılı olarak değinilecek olan genç kuşak eski kuşağa göre farklı tavırlar sergilemeye başlamış ve neticede kuşak çatışmaları ortaya çıkmıştır. Ayrıca toplumsal hiyerarşi de önemini kaybetmeye başlamıştır.²⁷¹

Ezidilikte değişmesi mümkün olan ve hiçbir şekilde değiştirilemez olan özellikler vardır. Değişmez olanlar toplumsal tabakaları belirleyen kastlar ve Melek Tavus inancıdır; Değişmesi olanaklı olanların ise ritüeller ve tabular olduğu söylenebilir. Değişmesi mümkün olan özellikler Ezidilerin yaşadıkları coğrafyanın sosyo-kültürel durumuna göre şekillendiğini görmek mümkündür. Buna örnek olarak Müslümanlara yakın coğrafyalarda yaşanan Ezidiler domuz eti ve içki tüketmezken Hristiyanlara yakın yaşayan Ezidilerin tüketmesi gösterilebilir. Buna ek olarak Türkiye’den örnek verecek

---

²⁶⁹ 03.06.2019 tarihinde Mardin’de Ş. H. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁷⁰ Tolan, s.357

²⁷¹ Tolan, s.360

olursak Siirt ve Şanlıurfa şehirlerinde Müslümanlarla beraber yaşayan Ezidilerde sünnet yaygın bir ritüelken Mardin gibi Hristiyanların ve Süryanilerin de yaşadığı kozmopolit şehirlerde gerekli bir uygulama olarak görülmediği gözlenmektedir.²⁷²

Ancak yine de değiştirilemez denilen özelliklerin kesinlikle değişmeyeceğini düşünmek doğru olmayacaktır. Ezidi aydın sınıfının bu yönde çalışmalarının olduğu bilinmektedir, özellikle kast sisteminin değişmesi gerektiğini düşünen insanların sayısı azımsanamayacak derecelere ulaşmıştır. Henüz pratiğe geçirilemese de bazı Ezidi aydınlarına göre Ezidiliğe dördüncü bir kast sınıfı eklenmeli ve diğer kastlardan birine ait olmak istemeyen kimselerin bu kastta yer alabilmeleri sağlanmalıdır.²⁷³ Ancak bu kastların yakın bir geleceğe kadar değişebileceği veya kaldırılacağı düşünülmemektedir.

Bunun yanında Ezidilikte aslında dini olmayan ama zamanla dini bir ritüel veya kural haline gelen pek çok uygulama vardır. Dini kitaplarda geçmediği halde “Ezidilikte okumak haramdır” diye bir algı vardı. Günümüzde hiçbir etkisi kalmamış olan bu görüş geçmişte halk arasında uygulanmış ve dini bir gereklilik olarak görülmüştür. Bu algı günümüzde nasıl değiştiyse Ezidilikte mantıkla uyuşmayan diğer pek çok özelliğin de zaman içerisinde değişeceği düşünülmektedir. Buna ek olarak özellikle yaşlı kuşağın tüketmekten kaçındığı ve haram olarak kabul ettiği marul, lahana gibi yiyecekler günümüzde Ezidi gençleri tarafından tüketildiği gözlenmiştir.²⁷⁴

Değişimin en görünen sonucu şüphesiz giyim tarzıdır. Anayurttaki Ezidiler, diğer inançlardan olan insanlardan farklı görünmelerini sağlayan bir giyim tarzına sahiplerdir. Günümüzde bu giyim tarzını Avrupa’da veya Rusya’da yaşayan Ezidiler arasında görmek pek mümkün değildir. Avrupa’da modern hayatın etkisiyle bu tür dini giyim tarzlarıyla karşılaşmak pek mümkün görünmemektedir.²⁷⁵

---

²⁷² Yalkut, s.76.

²⁷³ Kaplan, s.154.

²⁷⁴ 11.05.2019 tarihinde Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu Azad Barış ile yapılan röportajdan alıntıdır.

²⁷⁵ Yalkut, s.15.

Giyimde en büyük değişim elbette genç kuşak üzerinde meydana gelmiştir. Avrupa ve Rusya’da yaşayan gençlerin çoğu kullandıkları ürünlerin ünlü markalardan olmasını tercih etmekte. Bu gençler geleneksel Kürt müziğinin yanı sıra rock, jaz ya da hiphop gibi modern müzikler dinlemektedir. Düğünlerde halay çeken Avrupalı Ezidiler yeri geldiğinde diskolarda break dans da yapmaktadır.²⁷⁶ Ayrıca eskiden mavi renk içeren bir şey giymek tabuyken günümüzde Avrupalı Ezidi gençler arasında neredeyse tamamen yok olmuştur. Ezidilikte iç giyimin tamamen beyaz olması gerekirken kadınlar renkli iç çamaşırları giymeye başlamıştır. Bu gençlerin günümüzde Ezidilikle olan tek ilişkileri ve Ezidiliğe olan saygıları kendi anne ve babaları sayesinde. Tamamen olmasa da dini ve kültürel olarak Ezidilikten koştuklarını söylemek mümkündür. Yapılan görüşmelerden de anlaşılmaktadır ki Anayurttaki Ezidilerle Diasporadaki Ezidilerin dine bakış açıları birbirinden farklıdır. Özellikle Avrupadaki genç kuşağın dini vaciplerden uzak oldukları gözlenmektedir. Ayrıca Anayurttaki sosyal ve dini yaşam hakkında çok az şey bilmektedirler. Tüm bu değişimler yaşanan coğrafyanın kültürler üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir.²⁷⁷

Daha önce de değinildiği gibi Ermenistan’dan Rusya’ya göç etmiş olan ve halen Moskova’da yaşamını sürdüren Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni ile yapılan röportajda kendisi Rusya’daki değişimi şu şekilde yorumlamaktadır; “Değişim vardır. Bunu düğün, ritüel, davet ve ölüm törenlerimizde hissediyoruz. Biliyorsunuz ki Ezidiler dünyanın her yerine yayılmışlardır. Onların çoğu evlilik, ölüm gibi ritüellerini, dini geleneklerini korumaya çalışmaktadır. Ezidiler diasporada kendilerini korumanın yöntemini aramaktalar. Çeşitli dini yapılar ve kültür merkezleri (Ezidilerin Evi) açmaktalar. Çoğunlukla Rusya’daki Ezidiler de Avrupa’daki Ezidiler gibi yaşamaya başladılar. Burada her ailenin artık ortalama iki, üç veya çok az olmakla birlikte dört çocuğu vardır. Buradaki tüm aileler çocukların eğitimini ve onların ilerlemesini önemsemektedir.”²⁷⁸ Laleş’te yapılan görüşmelerde ailelerdeki çocuk

---

²⁷⁶ Yalkut, s.15.

²⁷⁷ Kreyenbroek, (2011), s.305.

²⁷⁸ 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

sayısının eskiden 10 – 12 günümüzde ise 4 – 5 civarında olduğu belirtilmişti.²⁷⁹ Ancak bu durumun inançla değil, kırsal veya şehrsel yaşam tarzı ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Daha önce değinildiği gibi Ezidilerde, dinde yeri olmasa da, çocukların okula gönderilmesinin günah olduğu bir algı vardı. Bu algının Ezidi çocuklarının okullarda dışlanması ve hor görülmesinden kaynaklandığı ya da okula giden Ezidi çocuklarının dinden uzaklaşarak kopmaları endişesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim okullarda Ezidi çocuklarına şeytan denmesi ve çevrelerine çember çizilmesi ya da karşılarında yere tükürülmesi gibi olayların yaşandığı bilinmektedir.²⁸⁰ Günümüzde Avrupa ve Rusya'daki modern yaşamın etkisiyle bu korkunun aşıldığı ve algının da değiştiği gözlenmektedir. Yine de Rusya'daki algının Avrupa'daki algıya göre kısmen daha geride kaldığını söylemek mümkündür. Nitekim Rusya'nın Krasnodar şehrinde yaşayan kadın katılımcıyla yapılan görüşmede bu durumu şu şekilde ifade etmiştir; “Çocuklar okula gidiyor, ancak kız çocukları sonuna kadar okumuyor. Sekizinci – dokuzuncu sınıfa geldiklerinde onları kocaya veriyorlar. Kızların üniversiteye gitmesi çok nadir görülen bir olaydır.”²⁸¹ Tüm bunlara bakarak Rusya'da yaşayan Ezidilerin bir arada yaşamalarından dolayı modern hayata daha çok direnç gösterebildikleri sonucuna varılabilir.

Rusya'daki bu durumun Sovyetler Birliğinden kalan mirasın sonucu olduğu düşünülmektedir. Avrupa'da kuşak çatışması nedeniyle çözülmeye başlayan Ezidi toplumu Rusya'da daha dirençli olmuştur. Bunun nedeni de Rusya'da kuşak çatışmasının çok az olmasıdır. Günümüzde Rusya'daki yaşlı kuşağın hemen tamamı Sovyetler Birliği'nde gördükleri eğitimden dolayı hem çok iyi Rusça hem de Kürtçe konuşmaktadırlar. Aynı şekilde genç kuşak da hem Rusça hem de okullarında açılan Kürtçe kurslar sayesinde iyi derecede Kürtçe konuşabilmektedirler. Dolayısıyla kuşaklar arasında iletişimin en temel taşı olan dil sorunu yoktur. Ancak Avrupa'da böyle bir durum söz konusu değildir. Doğru dürüst eğitim hayatından geçememiş yaşlı kuşaktaki Ezidiler

---

²⁷⁹ 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/Irak) S. İ. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁸⁰ Şakire Çelik, Yezidilerin Yaşam Pratikleri ve Kimlik Algısı, **Mukaddime Dergisi**, Sayı:4, 2011, s.168.

²⁸¹ 23.05.2019 tarihinde Rusya'nın Krasnodar Şehrinde Yaşayan N. E. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

Almancayı çok az konuşabilmektedir, genç kuşak ise Kürtçe hakkında çok az şey bilmektedir.²⁸² Dolayısıyla ortada ciddi bir iletişim sorunu vardır.

Diaspora hayatının bir diğer etkisi de evlilik konusunda olmuştur. Anayurttaki Ezidi kültüründe yabancılarla evlilik yapan Ezidi gençlerinin dinden çıkarılmasına hatta öldürülmesine kadar varan sonuçlara yol açtığı görülmektedir.²⁸³ Günümüzde Avrupa ve Rusya'da bu tür cezalandırılmaların ortadan kalktığı hatta yabancılarla evliliğin kısmen de olsa yasak olmaktan çıktığı görülmektedir. Nitekim gençlerin özellikle genç erkeklerin Ezidi olanlar dışında evlilik yapması sık karşılaşılan bir durum haline gelmiştir.²⁸⁴ Rusya'nın Moskova şehrinde yaşayan bir diğer katılımcı bu durumu şu şekilde yorumlamaktadır; "Ezidi inancına göre yabancı milletlerle evlilik yasaktır. Ezidi kanunlarına göre Ezidi erkekler Ezidi kadınlarla evlenmek zorundadır. Eskiden uygulama sertti ve korku vardı ancak günümüzde Rusya'da çoğu kere şahit oluyoruz ki Ezidi erkekleri dini kuralları ayaklar altına alıyor ve yabancı kızlarla evleniyorlar ve bazı kızların da yabancı erkeklerle evlendiklerine şahit oluyoruz. Maalesef gençlerin bu istekleri her geçen gün artıyor."²⁸⁵

Doğmadan önce tüm rollerin ve toplumdaki sınıfın belirlenmiş olduğu Ezidi toplumunda kişinin toplumla ters düşmesi veya karşı çıkması mümkün değildi. Olası bir durumda dinden aforoz edilip toplumdan dışlanan kişinin sığınabileceği herhangi başka bir topluluk yoktu. Bundan dolayı bireyler tüm toplumsal kuralları ve dini gerekleri koşulsuz yerine getirmek mecburiyetindeydi. Ancak günümüzde Avrupa'da ve Rusya'da yaşayan Ezidiler için bu durumun değiştiği gözlenmektedir. Bu bölgelerde Ezidi toplumuyla ters düşen veya farklı düşünen kişiler çeşitli alanlara yönelebilmekte ve farklı ortamlarda sosyalleşebilmektedir. Bu özgürlüğe sahip olan Ezidi bireyler için dine olan

---

²⁸² Kreyenbroek, (2011), ss.153-154

²⁸³ 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/İrak) S. İ. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁸⁴ 02.06.2019 tarihinde Rusya'nın Krasnodar Şehrinde Yaşayan N. E. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁸⁵ 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

mecburiyet ve bağıllık azalmıştır. Bunda dini eğitimin belli bir zümrenin tekelinden çıkıp herkesin okuyabileceği bilgiler haline gelmesi de etkili olmuştur.²⁸⁶

Dinin gerekleri olan bilgilere kolay bir şekilde ulaşılmasıyla Ezidi toplumundan soyutlanmaya başlayan ve dinin dayattığı kurallardan sıyrılan bireyler dini konular hakkında tavır almaya başlamışsa da bu durum, Avrupa’da yaşamının kattığı esneklikten dolayı eskiden olduğu gibi dinden aforoz edilmeye sonuçlanmamaktadır.²⁸⁷ Bireyin Ezidi toplumundan kopmasına neden olan bir diğer etken de Anayurtta yaşayan Ezidilerde hala her yıl kutlanan çeşitli bayramların ve ritüellerin Diasporada önemsiz hale gelmesidir. Bu tür etkinlikler toplum arasındaki iletişimi artırmakta ve kenetlenmeyi sağlamaktadır. Ancak şehirleşmeyle beraber bunların uygulanması zorlaşmış ve yok olmaya yüz tutmuştur.

Eğitimin bir zümrenin tekelinden çıkmasının bir diğer sonucu da Ezidi aydınlarının ortaya çıkması ve din adamlarının etkisinin azalması olmuştur. Geleneksel Ezidilikte Din adamlarının toplum üzerindeki etkileri çok fazlaydı ancak eğitimin Ezidi toplumu içerisinde de yaygınlaşmasıyla bu etki azalmaya başlamıştır. Bilindiği üzere Ezidilikte Şeyhlik ve Pirlilik babadan oğula geçer ve bu kişiler tüm bilgileri Şeyh Adi’den günümüze kadar sözlü olarak çocuklarına aktarırdı. Dolayısıyla Ezidilik hakkında tüm bilgilerin sadece onlarda saklı olması Ezidi toplumu tarafından yüksek derecede saygı duyulmalarına neden olmaktadır. Günümüze yakın tarihlerde Ezidilerin okullara gitmeye başlamasıyla Ezidi aydın sınıfı denilebilecek yeni bir zümre ortaya çıktı. Bu kişiler din hakkında bilgi sahibi olmaya başlayınca din adamlarının da önemi gitgide azalmaya başlamıştır. Avrupa’da kurulan Ezidi Evlerinin fikir sahipleri de yine bu aydınlar olmuştur.²⁸⁸ Eskiden toplumu bilgilendiren din adamlarının yerini artık bu aydın kesim almaya başlamıştır. Din adamları artık sadece Laleş’teki dini törenleri yöneten kimseler

---

²⁸⁶ Kaplan, s.159

²⁸⁷ Yalkut, s.15.

²⁸⁸ Kaplan, s.131.

haline gelmişlerdir. Nitekim Almanya’da yaşayan bir Pir’in aktardığına göre de Şeyhlere ve Pirlere olan saygı da neredeyse ortadan kalkmıştır.²⁸⁹

Tüm bunlar bir şekilde Ezidi inancına olan algıyı da değiştirmiş ve inancın yeni bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Eskiden kendilerini tamamıyla dini kimlikleriyle tanımlayan Ezidilerin, Diasporada küçük bir grup olduklarını fark ederek etnik kimlikleri olan Kürtlük ile kendilerini tanımlamaya başlamışlardır. Müslüman Kürtlerle ortak trajedilere sahip olmaları da birbirleriyle yakınlaşmalarını sağlamıştır. Diasporada ortak amaçlar etrafında birleşen bu iki grup Anayurttaki Kürtleri de etkilemiş olacak ki Irak Kürt Bölgesel Yönetiminde Müslüman Kürtlerin ve Ezidi Kürtlerin bir arada yaşamalarını sağlayabilecek çok sayıda siyasi, dini ve hukuki adımlar atılmıştır.²⁹⁰ Nitekim bu yakınlaşmanın sonucu olarak Avrupa’da yayımlanan Laliş ve benzeri Ezidi dergilerinde çok sayıda siyasi propaganda yazılarıyla karşılaşmak mümkün hale gelmiştir. Yine bu dergide yer alan bir yazı tüm diaspora serüvenini özetle şu şekilde aktarmaktadır; “1960’larda ve 1980’lerde devletler Ezidileri asimile etmek için yabancı topraklara sürdü. Ezidiler uzun süre direndiler ancak günümüzde Avrupa kültürü içinde yok oluyorlar.”²⁹¹

3.4. Diasporada Ezidi Kadını

Diasporadaki Ezidilerde erkeklerden kısmen daha az şanslı diyebileceğimiz kadınlara ayrı başlık altında değinmek daha faydalı olacaktır. Ezidi toplumu her ne kadar Avrupa’da yaşamaya ve modern yaşamı benimsemeye başlasa da halen anayurttaki geleneklerinden ve bazı tabularından tam olarak sıyrılmış değildir. Bunun sancılarını da bazı konularda özellikle kadınlar çekmektedir.

Anayurtta doğup Avrupa’ya ya da Rusya’ya göç eden Ezidi ebeveynler ile diasporada doğup büyüyen çocukları arasında sürekli bir kuşak çatışması yaşanmaktadır. Bu kuşak farklılığı daha önce de belirtildiği gibi Avrupa’da daha belirgindir. Buradaki sorun ebeveynlerin anayurttaki kültürlerini Avrupa toplumu içinde doğup büyümüş ve

---

²⁸⁹ Kreyenbroek, (2011), s.254.

²⁹⁰ Kaplan, ss.166-169.

²⁹¹ Laliş, Dengê Yekîtiya Êzdiyan An der Koppel, Almanya/Deutschland, Ağustos 1997, Sa:5, s.8

Avrupa kültürünü benimsemiş çocuklarına dayatmasından kaynaklanmaktadır. Bu konuda da en büyük sorunu genç kadınlar yaşamaktadır. Anayurta yaşamış olan Ezidilerde namus dedikleri kavram hala çok kuvvetlidir. Avrupa’da yaşayan gençler arasında da batı kültürünün de etkisiyle bu kavramın önemini yitirdiğini söylemek mümkündür. Neticede aileyle ters düşen pek çok Ezidi kadını veya Ezidi gençleri evlerini terk edip ailelerinden uzaklaşabilmektedir.²⁹²

Namus kavramının hala bu denli önemli olması diasporadaki kadınların aileleri tarafından sınırlandırılmalarına neden olabilmektedir. Bir önceki başlık altında adı geçen Rusya’daki katılımcının aktardığına göre; her ailede olmasa bile kadınların önemli bir kısmı okullarını bitirmeden evlendirilmektedir. Ancak Rusya’daki duruma istinaden farklı katılımcılardan farklı görüşlerle de karşılaşılmaktadır. Bir diğer katılımcı Rusya’da ki durumu şu şekilde açıklamıştı; “Rusya’daki Ezidi toplumunda kadınlar daha özgürdür. Kadınların çoğu yüksek eğitime sahipler. Devlet dairelerinde ve şirketlerde çalışıyor ve araba kullanıyorlar. Evlilik zamanları geldiğinde eşlerini seçebiliyorlar. Anne ve baba onlara bu konuda baskı yapamaz. Bazı kadınlar da her zaman evdeki görevlerini yerine getirmekte ve çocuklarına bakmaktalar.”²⁹³ İki görüş arasındaki farklılıktan hareketle bu özgürlüklerin ailenin yapısına göre değişiklik gösterdiği ve geleneksel ailelerde baskıyla daha çok karşılaşıldığı söylenebilir. Nitekim bunda ailenin sosyal yapısının, geçmişinin, eğitim durumunun ve maddi durumunun etkisinden söz etmek mümkündür. Tam bir özgürlük ortamının bulunduğunu söylemek mümkün olmasa da anayurtta yaşayan Ezidi kadınlardan daha iyi bir konumda olduklarını söylemek mümkündür. Anayurttaki Ezidilerde evlilik konusunda hala çok katı kurallar uygulanmaktadır ve yabancı ırktan veya inançtan biriyle evlilik yapan kadınların ölüm gibi sonuçlarla karşılaşabildikleri bilinmektedir.

Rusya’nın Krasnodar şehrinde doğan ve halen orada yaşayan katılımcıya göre; Rusya’daki Ezidiler hala kapalı bir toplum yapısı göstermektedir. Almanya’daki Ezidilere

---

²⁹² İlhan Kızıllıhan, **Ehrenmorde: Der Unmögliche Versuchs Einer Erklarung**, Berlin, 2006, s.43. Aktaran: Kreyenbroek, (2011), s.56.

²⁹³ 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

göre daha az gelişmişlerdir. Bu durumu da Almanya'ya gidenlerin direkt büyük şehirlere yerleşip şehir hayatıyla tanışmalarına bağlamaktadır. Aynı şeyin Rusya'da yaşanmadığını ve Ezidilerin küçük şehirlere ya da köylere yerleştiklerini açıklamaktadır. Rusya'da erkek Ezidilerin kadın Ezidilerden daha özgür olduğunu belirttiği bu konuyu da şöyle açıklamaktadır; “Dış evlilik erkeklerde çok görülmektedir, kadınlarda çok azdır. Annemin bir kuzeni bir Rus erkeğiyle evlendi şu an çocukları var ama annemle babam hala bunu kabul etmemekteler ve benim onunla görüşmemi istemiyorlar.”²⁹⁴

Aynı katılımcı kadınların iş hayatında etkin rol oynadıklarını ve toplum içinde önemli roller üstlendiklerini açıklamıştır. Dolayısıyla Rusya'daki Ezidi kadınlarının durumu görece Almanya'daki Ezidi kadınlara göre geride olsa de anayurttaki Ezidi kadınlardan daha iyi olduğunu söylemek mümkündür. Dış evlilikler kadınlar arasında çok görülmesi de erkekler arasında yaygındır ve çok nadiren ölümle sonuçlanmaktadır. Sadece Krasnodar şehrinde 4 – 5 yıl önce Ezidi bir kadının Hristiyan biriyle evlenmesinden dolayı ailesi tarafından öldürüldüğüne dair bir hikâye bilinmektedir ancak Rusya'nın geri kalan bölgelerinde daha önce böyle bir olayla karşılaşılmamıştır. Genellikle tepkiler toplumdan dışlama ve ilişkiyi kesmekle sınırlıdır.²⁹⁵

Rusya'daki Ezidi kadınların özellikle orada doğup büyüyen genç neslin toplumun bu denli kapalı ve kuralcı olmasından rahatsız oldukları gözlemlenmiştir. Nitekim yine Rusya'dan 20'li yaşlarda başka bir katılımcıyla gerçekleştirilen görüşmede bu durum şöyle yorumlanmaktadır; “Buradaki Ezidiler çok kapalıdır. Ben de burada evlenmek istemem. Çünkü biliyorum ki özgürlüğümü elimden alacak biriyle yaşayamam. Bu benim için zindan olur. Ben Rus biriyle de evlenmek istemem, Rusları sevmediğim için ya da kötü insanlar oldukları için değil, ben biraz nasyonalistim ve Kürtlerin Kürtlerle evlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Ben dini şeylere bağlı değilim. Ama ailem kesinlikle yabancı biriyle evlenmemi istemez. Belki babam biraz ılımlı olabilir ama annem kabul etmez. Ama onlar da artık benim özgürlüğüme düşkün olduğumu ve bunu kabul etmeyeceğimi farkındalar.”²⁹⁶ Aktarılan bu görüşten de anlaşıldığı üzere yeni nesil

---

²⁹⁴ 02.06.2019 tarihinde Rusya'nın Krasnodar Şehrinde Yaşayan N. E. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁹⁵ 02.06.2019 tarihinde Rusya'nın Krasnodar Şehrinde Yaşayan N. E. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

²⁹⁶ 02.06.2019 tarihinde Rusya'nın Krasnodar Şehrinde Yaşayan N. E. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

modern hayatın özgürlüklerini farkına varmış ve ailelerinin dayattıkları dini gereklerden rahatsızdır. Dolayısıyla gelecekte Ezidi toplumunu yönetme yetkisi bu yeni neslin eline geçtiğinde Ezidilikte birçok anlayışın değişeceği ve belki de yok olmayla yüz yüze kalacağı muhtemeldir.

Bir üst başlıkta ayrıntılı olarak değinilen Avrupa'daki durumun kısmen Rusya'dan daha iyi olduğunu söylemek mümkündür. Modern yaşamın, batı romantikliğinin ve feminizmin etkisiyle geleneksel tarzda olan evlilikler hor görülmeye başlanmıştır ve özellikle görücü usulü evlilikler tamamen reddedilmeye başlanmıştır. Batı özgürlüğünü tadan gençler, ailelerin dayattığı dini gereklerden ve kurallardan memnuniyetsizliklerini dile getirebilmekte ve bunları reddedebilmektedirler. Yeni neslin bu yaklaşımları yabancılarla olan evliliklerin artmasına ve din içi evliliklerin de eskisi gibi çok görülen bir durum olma özelliğini yitirmesine neden olmuştur. Ayrıca Ezidilerin kendi arasında yaptıkları evliliklerin giderek azalmasının bir diğer nedeni de halen bazı ailelerde görülen başlık parası olayıdır. Dinde yeri olmayan bu uygulama Ezidi Miri tarafından yasaklansa da halen bazı ailelerde görülebilmektedir. Çok yüksek rakamlara kadar çıkabilen bu başlık paraları ailelerin genç erkek çocuklarının yabancı kadınlarla evlenme isteklerine ılımlı bakmaya başlamalarında etkili olduğu düşünülmektedir.

Rusya'da olduğu gibi Avrupa'daki kadınların da erkeklere oranla yabancı erkeklerle evlilikleri aileler tarafından olumlu karşılanması daha az görülen bir durumdur. Kadın, yabancı bir erkekle evlenmesi durumunda kendisini tamamen toplumdan soyutlamak ve ailesi tarafından dışlanmayı göze almak zorundadır. Ancak erkekler için toplumdan dışlanma daha az görülen bir durumdur.²⁹⁷ Bir toplumun özgürlüğü kadının özgürlüğünden geçiyorsa ortadaki bu eşitsizliğin ileride daha büyük problemlere yol açacağı aşikârdır.

---

²⁹⁷ Kreyenbroek, (2011), s.56.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ ORTADOĞU'SUNDA EZİDİLİK VE EZİDİLER

Günümüzde dünyanın farklı yerlerinde farklı ülkelerin sınırları içinde yayılmış olan Ezidilerin hala daha ısrarla inançlarını ve geleneklerini yaşatma çabası içinde oldukları gözlenmektedir. 20.yüzyılın başlarında modern devletlerin kurulmasıyla geçmişte dini farklılıklardan dolayı yaşadıkları sorunlara bir de azınlık olmalarından kaynaklı sorunlar da eklenmiştir. Buradaki azınlık kavramı da sayıca az olmaları anlamında kullanılmaktadır. Zira Ezidiler tarihlerinin hiçbir döneminde azınlık statüsünde tanımlanmamışlardır.

1. Bir Devlet Politikası Olarak Ezidilik

Azınlık kavramı mutlakiyetçi yönetimlerin ortaya çıkmasıyla belirginleşmeye başlasa da azınlıklık sorunları ve haklarının korunmasına olan gereksinim 1789 Fransız Devriminden sonra Milliyetçilik akımının etkisi ve ulus devletlerin kurulmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır.

Azınlık kavramının sosyolojik olarak bir topluluğun içinde sayıca az olup çoğunluğun geneline göre farklı özelliklere sahip olan grup şeklinde tanımlanmaktadır. Ezidilerin yaşadıkları coğrafyada Osmanlının son dönemlerinde bu sorunlar yaşanmaya başlanmış ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra Lozan Antlaşmasıyla azınlıkların durumuna ilişkin bazı adımlar atılmıştır.²⁹⁸ Bu adımlara karşın Ezidilerin adı herhangi bir maddede geçmemiştir.

1.1. Türkiye Politikaları

Lozan Antlaşmasında Türkiye'deki Gayrimüslimlere bazı haklar tanınmış olsa da bu haklar sadece ülkedeki üç gayrimüslim gruba (Ermeni, Yahudi, Rum) tanınmıştır. Dolayısıyla diğer tüm azınlıklar bu haklardan yararlanamamıştır. Bu tarihten sonra dünyada insan hakları ve azınlık hakları ile ilgili pek çok gelişme yaşansa da Türkiye 1923 Lozan Antlaşmasının kararlarını uygulamaya devam etmiştir. Lozan'ın bile yanlış

---

²⁹⁸ Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar Lozan İç Mevzuat İçtihat Uygulama*, 1.Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları, 2004, s.16

veya eksik yorumlanması sebebiyle günümüze kadar hem bahsi geçen üç azınlık grubu hem de diğer azınlık gruplar inanç, kimliklerinin kabulü ve anadilde eğitim gibi temel haklarının kısıtlanmasına neden olmuştur.²⁹⁹ Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin günümüz anayasasında dahi Lozan'daki kurullarla çelişen maddeler vardır. 1982 anayasasının 2931 sayılı yasasının 2. maddesi ile Lozan Antlaşmasınının 39/4. maddesi buna örnektir.³⁰⁰ Lozan'ın bu maddesi kısmen de olsa azınlık olarak tanınan üç grup dışındakilere bazı haklar tanımıştır.

Ayrıca Anayasanın eğitim ve öğretimle ilgili olan 42. maddesinde “(...)Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez.” İbaresini yer almaktadır. Dolayısıyla bu maddede anlaşılacağı üzere Türkiye’de azınlık olarak tanımlanmayan hiçbir grup kendi anadillerinde eğitim ve öğretim hakkına sahip olamamaktadır.³⁰¹

Neticede Türkiye’de sadece Rumlara, Ermenilere ve Yahudilere çeşitli haklar tanınmıştır. Bu toprakların ilk Hristiyanlarından olan Süryaniler bile bu haklardan mahrum kalmıştır. Nitekim Süryaniler, Nasturiler, Keldaniler ve diğer küçük gruplar Türkiye’de anadillerinin eğitim dili olduğu okullar açma hakkına sahip olamamışlardır ve Süryanice günümüzde yok olmayla karşı karşıya olan bir dil haline gelmiştir.³⁰²

Bu küçük gruplardan biri olan Ezidiler, Osmanlı döneminde uygulanan Müslümanlaştırma politikalarına Cumhuriyet döneminde de maruz kalmaya devam etmişlerdir. Türkiye’de Ezidiliğin resmî bir din olarak kabul edilmemesi ile beraber Ezidilerin nüfus cüzdanlarındaki din bölümüne “X” veya “bilinmeyen din” gibi ibarelerin yazıldığı görülmektedir.³⁰³ Azınlık statüsünün tanınmadığı Ezidiler bu ve buna benzer politikalar nedeniyle ayrıca daha önce bahsedilen ekonomik nedenlerle başka ülkelere göç etmek durumunda kalmışlardır. Yapılan saha çalışmaları da göstermiştir ki

---

²⁹⁹ Oran, s.255

³⁰⁰ Oran, s.70

³⁰¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 07.11.1982, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, (08 Eylül 2019) s.8.

³⁰² Mutay Öztemiz, **II. Abdülhamit'ten Günümüze Süryaniler**, 1.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012, s.56.

³⁰³ Gökçen, s.185

Türkiye’de sayıları giderek azalan Ezidilere ve onların kültürel izlerine ulaşmak çok zor hale gelmiştir.

Cumhuriyet döneminde Ezidileri Türk kültürüne adapte etme çabaları özellikle 1960’lı yıllarda hissedilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Ezidilere karşı önyargılar gittikçe artmaya başlamıştır. Nüfus cüzdanlarında Müslüman olmadıkları da belli olduğu için resmi işlemlerde sorunlar yaşamışlardır. 1970’lerde de artarak devam eden bu gergin ortam 1980’de askeri yönetimle beraber Ezidiler için daha da zorlaşmıştır.³⁰⁴

11.05.2019 tarihinde İnsan Hakları Derneği tarafından düzenlenen “Türkiye’de Irkçılık Yaşayanlar Anlatıyor Konferansı”nda Panelist olarak katılan Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu Azad Barış konferanstaki konuşmasında Ezidilerin Türkiye’de herhangi bir tanımlamanın içinde olmadığını ve kabullerine dair de herhangi bir yasa veya antlaşma olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye’de Ezidilere uygulanan politikaların ayrımcılık temelli değil tamamen dışlamaya yönelik olduğunu aktarmıştır.³⁰⁵

Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu ve aynı zamanda bir sosyolog olan Azad Barış’la tez çalışması kapsamında yapılan röportajda kendisi Türkiye’nin Ezidi politikası ile ilgili görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir; “Ezidilerin hiçbir şekilde bu topraklarda yeri olmadı. Osmanlıdan bugüne kadar da olmadı, Cumhuriyetle birlikte de olmadı. Dolayısıyla Ezidilerin sadece ötekiler olarak değil kabule dair de problemleri vardı. Ezidiler burada kabul görmediklerinden dolayı ötekileştirilmediler de. Ötekileştirmek için önce kabul etmek gerekir. Dolayısıyla mevcut hükümetin Ezidilerle ilgili politikası aslında geçmişin bir izdüşümüdür. Geçmişin bir şekilde aslında tekrarıdır.”³⁰⁶

Tüm bu politikalar ve önceki bölümlerde değinilen nedenlerden dolayı çoğu Ezidi, Türkiye’deki büyük şehirlere göç etmiştir. Bu şehirlerde de Ezidi olmalarından ve Türkçeyi konuşamamalarından dolayı iş bulmakta güçlük çekmişlerdir. Bu şehirlerde de

---

³⁰⁴ Kreyenbroek, (2011), s.41-42

³⁰⁵ 11.05.2019 tarihinde İnsan Hakları Derneği tarafından düzenlenen Türkiye’de Irkçılık Yaşayanlar Anlatıyor Konferansında Panelist olan Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu Azad Barış’ın konuşmasından alıntıdır.

³⁰⁶ 07.06.2019 tarihinde Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu Azad Barış ile yapılan röportajdan alıntıdır.

normal bir yaşam sürme şansı bulamayan Ezidiler ya asimile olmuşlardır ya da Avrupa ülkelerine göç etmek durumunda kalmışlardır.³⁰⁷

Türkiye'nin Ezidilerle olan son münasebeti de son yıllarda IŞİD'den kaçıp gelen mülteciler yoluyla olmuştur. Suriye ve Irak'tan gelen yaklaşık 3 milyon mültecinin içinde Ezidiler de vardır. Bu mülteciler Türkiye'de sığınmacı olarak kayıt olmaları için bile beş yıldan fazla beklemeleri gerekmektedir.³⁰⁸

1.2. Irak Politikaları

Osmanlı'nın 1918 yılında Mondros Antlaşmasıyla 1.Dünya savaşından çekilmesinden sonra Musul'u işgal eden İngilizler 1920'de kendi himayelerinde bir Irak devletinin kurulmasını sağlamışlardır. Bu dönemde etnik ve dini anlamda farklı toplumların yaşadığı bir coğrafya olan Irak'ta halkın büyük bir çoğunluğu Şii Araplardan oluşmaktaydı, buna rağmen İngilizler Suudi Arabistan'dan Emir Faysal'ı getirip Irak Devletinin kralı yapmışlardır. Böylece halkın çoğunluğu Şii olan Irak devletini Sünni bir kral yönetmeye başlamıştır.³⁰⁹

Bu dönemde İngiliz hâkimiyeti süresince İngilizler tarafından Kürtlere, Irak devletine bağlı özerk yönetim gibi çeşitli sözler verilse de yerine getirilmemiştir. Kürtlerin dolayısıyla da Ezidilerin otonomi veya federasyon sistemine dair talepleri sürekli devam etmiştir. Bu talepler tarih içinde çoğu kez Irak hükümetiyle görüşülse de Musul ve Kerkük'teki zengin petrol kaynaklarının hangi tarafta kalacağına bir türlü karar verilememesi nedeniyle bir türlü çözüme kavuşturulamamıştır. Bu bölgelerin de Kürt tarafına geçmemesi için demografik değişimlere başvurulmuş ve bu bölgelerde Arap iskânı başlatılmıştır.³¹⁰

---

³⁰⁷ Tolan, s.344

³⁰⁸ Amnesty International, **Korku ve Tel Örgütler Avrupa'nın Mültecileri Dışarda Tutma Yaklaşımı**, 1.Baskı, Uluslararası Af Örgütü, 2015, s.57

³⁰⁹ Behçet Kemal Yeşilbursa, **Geçmişten Günümüze Irak Meselesi**, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:29, Özel Sayı:2, Temmuz 2009, s.1314-1344

³¹⁰ David Romeo, **Kürt Dirilişi: Olanak, Mobilizasyon ve Kimlik**, Mustafa Topal, Erdoğan Gedik (çev.) 1.Baskı, İstanbul: Vate Yayınları, 2010, s.250.

Ezidiler Irak'ta Osmanlı Devleti döneminde Müslümanlar tarafından çoğu kez katliamlara maruz kalsalar da bir anlamda siyasi olarak bağımsız bir yaşam sürmekteydiler.³¹¹ Ancak Osmanlının dağılmasıyla kurulan Arap devleti döneminde var olan eski düzen tamamen değişmiştir. Bölgede İngiliz mandası hüküm sürerken nispeten iyi durumda olan Ezidiler 1933'te Şengal'in Suriye'ye bağlanması konusunda da yine İngiliz Mandasını tercih etmişlerdi. Kısmen huzurlu geçen bu dönem de Irak'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle son bulmuştur. Bu devletin kurulmasıyla Ezidilerin hayat şartları geçmişle kıyaslanamayacak oranda değişimler geçirmiştir. Bu tarihten sonra Irak hükümeti tarafından ülke bütünlüğü tehdit unsuru olan tüm etnik ve dini grupları asimile etme politikası güdülmüştür. Dolayısıyla Ezidiler için zorlu dönem başlamış bulunmaktaydı.³¹² Bunlar yaşanırken Ezidiler arasında toplumu yönlendirebilecek eğitilmiş kesimin olmayışı veya koruyabilecek silahlı bir gücün olmayışı onları asimilasyon politikaları karşısında savunmasız bırakmıştır. Nitekim 1919'da bir İngiliz Binbaşı anı defterinde Ezidiler hakkında, Kürt davasına sadık kalacaklarını ancak cahil ve geri kalmış bir kitle olduklarını yazmıştır.³¹³

1934 yılında askerlik Irak'ta mecburi bir görev haline gelmiştir. Müslümanların emri altında çalışmaktan hoşlanmayan veya temas haline olmak istemeyen Ezidiler için askerlik her dönemde problem olmuştur. Osmanlı devleti döneminde de pek çok sorunun yaşanmasına neden olan zorunlu askerlik yasası, Irak döneminde de tekrar ortaya çıkınca Ezidiler tarafından hoş karşılanmamış ve tepki çekmiştir. Çözüm odaklı hareket eden aşiret reisleri "En azından Ezidiler için ayrı bir bölük oluşturulsun" talebinde bulunmuşlarsa da bu talep dönemin Irak hükümeti tarafından reddedilmiştir ve olabilecek herhangi bir isyana karşı da daha önce Hristiyan olan Sincar kaymakamı yerine Müslüman bir kaymakam atanmıştır.³¹⁴

Nitekim tüm aşiretler olmasa da bazı aşiretler başkaldırmıştır ancak yeterli desteği alamadıkları için kısa sürede bastırılmışlardır. Bu olaydan sonra sadece başkaldıran

---

³¹¹ Dinç s.44.

³¹² Lescot, ss.185-186

³¹³ Fuccaro, s.166.

³¹⁴ Lescot, ss.186-187

aşiretlere değil sakin kalan aşiretlere de pek çok yaptırım uygulanmıştır.³¹⁵ Irak hükümetinin bu sert tavrı Ezidiler arasında toplu bir isyan fikrini uyandırmış ve nihayetinde Irak hükümeti geri adım atarak Ezidi asker alımlarını iptal etmiştir.³¹⁶ Ancak günümüzde daha önce de ifade edildiği gibi özellikle IŞİD saldırılarından önce Şengal'deki pek çok Ezidi Irak ordusunda ücretli olarak çalışmaktaydı.³¹⁷

Nihayet 1960'lı yıllara gelindiğinde Ezidiler arasında da milliyetçilik akımı yayılmaya başlamıştır. 1958 yılında başlayan Molla Mustafa Barzani hareketi Ezidiler arasında da destek almaya başlamıştır hatta Müslümanlarla aynı ortamda askerlik yapmak istemeyen Ezidilerden bu dönemde sınırlı da olsa KDP^{*318} peşmergelerine katılım olmuştur. 1975 yılına kadar yaşanan çatışmalardan müzakere kararı alınmıştır. Dönemin başkan yardımcısı Saddam Hüseyin ile Molla Mustafa Barzani arasında yapılan görüşmeler neticesinde özerklik antlaşması imzalanca da hiçbir zaman yürürlüğe geçmedi.³¹⁹ Ayrıca bu antlaşma özerkliğin temel ilkelerini ortaya koymakla birlikte yapılan yeni anayasada Kürtlere dolayısıyla Ezidilere bazı temel haklar tanınmıştır.³²⁰

Antlaşmanın yürürlüğe girmemesinin nedeni de özerk bölgenin sınırlarının nüfus sayımıyla belirlenmesi ve Musul, Kerkük gibi petrol zengini kentlerde de Kürtlerin çoğunlukta olmasıydı. Dolayısıyla Irak hükümeti bu iki kenti kaybetmek istememiştir. Bunun üzerine iki taraf arasındaki çatışmalar tekrar başlamıştır.³²¹

Bu dönemde Saddam Hüseyin Irak'ı Araplaştırmaya çalışmıştır. Ezidilerin de aslında Arap olduklarını ve Kürtlerden ayrı olduklarını ifade etse de bu durum Ezidiler tarafından reddedilmiştir ancak bunun üzerine Saddam'ın şiddetli baskılarına maruz

---

³¹⁵ Guest, s.388

³¹⁶ Lescot, s.188

³¹⁷ 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/İrak) İ. L. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

³¹⁸ *Kürdistan Demokrat Partisi

³¹⁹ Dinç, s.62

³²⁰ David McDowall, **Kürtler**, Zeri İnanç (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Avesta Yayınları, 2000, s.87

³²¹ Choman Hardi, **Soykırımın Cinsiyetçi Tecrübeleri Enfal'den Kurtulan Kadınlar**, Hikmet İlhan (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Avesta Yayınları, 2013, s.34. Aktaran; Dinç, s.62

kalmışlardır. Ezidilerin yaşadıkları bölgeler elektrik, su, eğitim ve sağlıktan mahrum bırakılmıştır. Ayrıca birçok Ezidi de yaşadıkları bölgeden göç ettirilmeye zorlanmıştır.³²²

1970’den sonra daha da şiddetlenen çatışmalar ve beraberinde gelen köy boşaltmalarından Ezidiler de nasibini almıştır. Boşaltılan küçük köyler “mucama’at” adı verilen toplu köy yerleşmelerinde toplanmıştır.³²³ Bu dönemde genel olarak Şengal Dağında yaşayan Ezidiler bu köy boşaltmaları nedeniyle dağın eteklerinde kurulan yeni yerleşim alanlarına yerleştirilmişlerdir. Ezidilerin ‘mıcema’ olarak adlandırdıkları bu toplu köyler geçmişte Türkiye’de de uygulanmaya çalışılan köy-kent projesinin bir benzeridir.³²⁴ Sonuç olarak 1975’te yapılan bu uygulamayla Şengal Dağındaki 165 köy boşaltılmıştır ve buradaki Ezidiler 15 micema’ya (toplu köy) yerleştirilmiştir. Bu köylerin nüfusunun 10.000 – 40.000 arasında değiştiği tahmin edilmektedir.³²⁵

1.3. 2003 Sonrası ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi

İran – Irak savaşının 1988 yılında sona ermesiyle Saddam Hüseyin 1990 yılında bu savaşın zararlarını telafi etmek için Kuveyt’i işgal etmiştir. Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri ve beraberindeki koalisyon güçleri 1991 yılında Irak’a girmiştir. Körfez savaşı olarak bilinen bu olay neticesinde Kuveyt Irak’tan geri alınmıştır.³²⁶

Tüm bunlar yaşanırken de Irak’ın güneyinde Şiiler kuzeyinde de Kürtler ayaklanma başlatmıştır. Irak ordusu tarafından çok sert bir şekilde karşılık gören bu ayaklanmalar neticesinde 20.000 Kürt ve Türkmen’in öldürüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca bölgede hakim olan korku ve panik ortamı nedeniyle de 1.5 milyon Kürt Türkiye ve İran’a geçmiştir.³²⁷

Bu katliam havası ABD ve koalisyon güçlerinin harekete geçmesine ve çeşitli kararlar alınmasına neden olmuştur. Alınan karara göre Irak ordusu 36. Kuzey paralelinin

---

³²² Kreyenbroek, (2011), s.42

³²³ Allison, s.64

³²⁴ Joost Jongerdan, **Türkiye’de İskan Sorunu Ve Kürtler: Modernite Savaş ve Mekan Problemleri üzerine Bir Çözümleme**, Mustafa Topal (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Vate Yayınları, 2008, s.159-185. ;Dinç, s.65

³²⁵ Mehmet Özcan, **Güneşin Çocukları Ezidiler**, 1.Baskı, Diyarbakır: Aram Yayınları, 2015, s.225-229. ;Dinç, s.65

³²⁶ Dinç, s.71

³²⁷ David, Mcdowal, **Modern Kürt Tarihi**, Neşenur Domaniç (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Doruk Yayınları, 2004 s.495.

ötesinde herhangi bir kara veya hava harekâtı yapamayacaktır. Irak hükümetinin Kürtlere saldırmamasını engelleyen bu karar, kuzey Irak'ta defacto bir Kürt yapılanmasının oluşmasına olanak tanımıştır.³²⁸ Kuzey Irak'ta Kürt Bölgesel Yönetiminin kurulmasıyla Ezidiler tarihlerinde ilk defa belli haklara sahip olmuşlardır.³²⁹ Ancak bu durum tüm Ezidiler için geçerli değildi zira Şengal bölgesi 36. Kuzey paralelin güneyinde kalmaktadır. Dolayısıyla da Irak hükümetine bağlı kalmıştır. Netice itibariyle birbirlerine yakın olsalar da Şeyhan'daki Ezidiler Kürt Yönetiminde, Şengal'dekiler de Irak yönetiminde kalmıştır.³³⁰

Kürt Bölgesel Yönetiminde kalan Ezidiler pek çok hakka sahip olmuşlardır. En azından kendi dilleri olan Kürtçe ile eğitim almaktadırlar. Ancak Irak hükümetinin yönetiminde olan Şengal'de eğitim dili Arapça olarak devam etmiştir. Bu durum 2003 yılında Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesine kadar devam etmiştir. ABD'nin Irak'a tekrar girmesiyle Saddam rejimi yıkılırken Kürt Bölgesel Yönetiminin de durumu resmileşmiştir. Bu tarihten sonra şekillenmeye başlayan Irak Devletinde yeni bir anayasa hazırlanmıştır ve bu anayasanın 140. Maddesine göre Musul ve Kerkük tartışmalı bölgeler olarak tanımlanmıştır. Bilindiği üzere Şengal de Musul kentine bağlıdır. Bu maddeye göre bu kentlerin durumu ve hangi tarafa bağlanacağı 2007 yılında yapılacak bir referandumla belirlenecekti ama sözü edilen bu referandum günümüze kadar yapılabilmiş değildir.³³¹

2003 yılına kadar Saddam baskıcı bir yönetimle Irak'ı yönetse de halkın can ve mal güvenliğini bir şekilde korumuştur. Bu tarihe kadar çevrelerindeki Müslümanlarla hem sosyal hem ticari ilişkiler içerisinde olan Ezidiler Saddam döneminden sonra daha az güvende hissetmişlerdir ve bu ilişkiler de sekteye uğramıştır. Bu dönemde daha önce bir şekilde bastırılmış, baskıcı rejimin korkusuyla pek dillendirilmemiş olan Ezidilerle ilgili tarihi iftiralar ve önyargılar tekrar gündeme gelmeye başlamıştır. Bunun da Musul ve Kerkük illerinin kaderlerinin belirsiz olmasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Zira

---

³²⁸ Dinç, s.71

³²⁹ Kaplan, s.129.

³³⁰ Fuccaro, s.217

³³¹ Dinç, ss.72-73

referandumun yapılacağı 2007 yılında Musul'a bağlı Ezidi yerleşmelerinde iki bomba patlatılmış ve onlarca insanın ölümüne neden olunmuştur.³³² Bu saldırılarda dört yüz kişinin hayatını kaybettiği söylenmektedir. Ezidiler bu patlamayı 2007 fermanı olarak nitelendirmekteler. Bu saldırılardan sonra merkezi Irak hükümeti yakınlarını kaybeden insanlara herhangi bir yardımda bulunmamıştır. Bunun yerine Kürt Bölgesel Yönetiminin dört yüz aileye tazminat ödediği ve maaş bağladığı bilinmektedir. Bu olaylardan sonra Kürt Yönetiminin Şengal bölgesindeki etkinliği güçlenmiştir.³³³

Bu güvensiz ortamda Kürt Yönetimiyle yakınlaşmak zorunda kalan Şengalli Ezidiler Peşmerge güçleri içinde maaş karşılığı çalışmaya başlamışlardır. Yapılan saha çalışmasında da çoğu Ezidinin günümüzde ya Irak ordusunda ya da Peşmerge güçleri içinde asker olarak çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu durum da sözü edilen güvensiz ortamın sonucu olarak nitelendirilebilir. Ayrıca Saddam sonrası dönemde hem Kürt Parlamentosunda hem de Irak Parlamentosunda Ezidi vekiller yer almaya başlamıştır.³³⁴

1.4. Suriye Politikaları

Suriye'deki Ezidiler, Ezidiler arasında haklarında en az bilgiye sahip olunan topluluktur. Hem Irak'taki gibi kutsal bir mekânın olmaması hem de Türkiye'deki Ezidiler gibi kalabalık bir nüfusa sahip olmamaları bunun başlıca nedenlerindedir.

Suriye'de bulunan Ezidiler diğer devletlerde olduğu Müslümanlaştırma politikalarına maruz kalmaktadırlar. Ayrıca bölgedeki Müslüman Kürtler gibi onlar da Kürt oldukları için Suriye Devleti vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmışlardır.³³⁵ Müslümanların içinde Ezidi oldukları için, Arapların içinde de Kürt oldukları için iki taraflı bir dışlanmaya maruz kalan Ezidiler bu toplumun içindeki en yoksul kesimi temsil etmişlerdir. Bu tür nedenlerden dolayı Ezidilerin büyük bir çoğunluğu, daha Suriye savaşı

---

³³² Dinç, s.76

³³³ Dinç, s.81

³³⁴ 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/Irak) S. İ. İle yapılan görüşmeden alıntıdır.

³³⁵ Kreyenbroek, (2011), s.42

başlamadan Avrupa ülkelerine göç etmişti.³³⁶ Daha öncesinde de özellikle 1980’li ve 1990’lı yıllarda birçok Ezidi Suriye’den başka ülkeler göç etmişlerdir.³³⁷

Bunun dışında Suriye Ezidileri Irak’taki Ezidiler gibi kısımlara maruz kalmamıştır. Ancak burada da Müslümanlaştırma politikaları var olmuştur ve askerlik burada da sorun oluşturmuştur. Bu bölgedeki Ezidiler Irak’takilere göre daha az direnç göstermişlerdir. Suriye’deki Ezidiler arasında evlilik konusu diğer Ezidilerde olduğu gibi keskin sınırlarla çizilmemiştir. Burada kastlar arası evlilik hatta Müslüman ile Ezidi evlilikleri bile görülmektedir. Ancak genellikle Müslüman ile Ezidi evliliklerinde dinini değiştiren taraf Ezidi olmaktadır. Dolayısıyla bu evlilikler pek çok Ezidinin din değiştirmesine neden olmaktadır.³³⁸

Bu İslamlaşma dalgası Suriye’de Fransız Mandasının kurulmasıyla kısmen de olsa yavaşlamıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu dönemde Ezidilerin durumu Osmanlı Devleti dönemindeki durumdan daha iyi olmamıştır. Irak’taki gibi katliamlar yaşanmasa da yüksek bir baskı ortamı mevcuttur. Ezidiler ile Müslümanlar sürekli karşı karşıya gelmekte ve bu gergin ortamda Ezidiler çok nadiren haklı çıkarılmaktadır. Hiçbir güvenlikleri olmayan Ezidiler herhangi bir statüye de sahip değillerdir. Yöresel meclislerde bile herhangi bir temsiliyet hakları bulunmamaktadır. Dolayısıyla da haklarını savunmaktan mahrumdurlar. Tüm bu sorunlar ve baskı ortamı nedeniyle dinlerinden uzaklaşıp hızla İslamlaşmaya devam eden Ezidilerin durumu yine de umutsuz değildir. Terkedildiklerini ve yardım alamayacaklarını düşünerek İslamiyet’e geçmeleri sadece birkaç yıllık bir meseledir.³³⁹

2. Ezidilerin Devletlerden Talepleri

Yapılan görüşmelerde Ezidilerin büyük çoğunluğunun yaşananlardan sonra aslında bölgede var olan devletlerle küskünlük içinde oldukları ve mevcut yönetimlere dair pek umutlu olmadıkları saptanmıştır.

---

³³⁶ Gökçen, s.210

³³⁷ Kreyenbroek, (2011), s.42

³³⁸ Lescot, s.209

³³⁹ Lescot, ss.209-210

Azad Barış'a göre Ezidilerin bölge devletlerinde herhangi bir talebi olduğuna ilişkin bir emare yoktur çünkü bu devletlere olan güvenlerini ve inançlarını kaybetmişlerdir. Zira bu devletler de Ezidileri kabul etmemektedir ve yok saymaktadır. Ona göre günümüze kadar 73 katliam yaşayan Ezidilerin bir daha böyle sorunlar yaşamaması için onları diğer topluluklardan ayıran özel bir yapılanma oluşturulmalıdır.³⁴⁰

2014'te gerçekleşen IŞİD saldırısında Irak'ta var olan iki hükümetin de Ezidileri korumaması hatta bölgede olan hükümete bağlı askerlerin de IŞİD'den kaçması onarılması zor bir güven kırılmasına yol açmıştır. Sahada görüşülen kişilerden genellikle bu güvenin bir kere kırıldığı ve bir daha onarılamayacağı hatta kendilerini bu ülkede güvende hissetmedikleri için ve yeni bir soykırım olacağından endişe ettikleri için Avrupa'ya gitmek istediklerini dile getirmişlerdir.³⁴¹

Sahada yapılan görüşmelerde edinilen çıkarımlara göre genel olarak; Adalet beklentisi, onarım talebi ve yerinden edilmiş kişilerin evine dönme çağrısı vardır. Fakat Şengal'de güvenlik tesis edilmeden ve altyapı da oluşturulmadan dönmek istemediklerini ifade etmişlerdir. Sahadaki bazı katılımcılar; "Biz uluslararası koruma istiyoruz, bir yabancı devlet askeri gelsin veya Birleşmiş Milletler gelsin Şengal'de nöbet tutsun istiyoruz. Başka türlü kendimiz güvende hissetmeyeceğiz" şeklinde açıklamalarda bulundular. Yereldeki hiçbir güce güvenmediklerini ve ısrarla yabancı bir devlet istediklerini dile getirmişlerdir. Somut olarak bir şey ifade etmeyen bu talepler aslında iki hükümetin de Ezidi toplumunun güvenini kaybettiğinin en önemli göstergeleridir.³⁴²

Irak'ın kuzeyindeki Kürt Bölgesel Yönetiminde yaşayan bir katılımcı devletten beklentileriniz nedir sorusuna açıkça cevap vermiştir; "Ezidi kadınlar IŞİD'in elinden kurtarılmalıdır. Şengal halkına karşı suç işleyenler, kötü davrananlar ve haksızlık yapanlar cezalandırılmalıdır. Anayasanın 140/2. maddesi^{*343} yerine getirilmelidir.

---

³⁴⁰ 07.06.2019 tarihinde Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu Azad Barış ile yapılan röportajdan alıntıdır.

³⁴¹ 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/Irak) İ. L. ile yapılan görüşmeden alıntıdır.

³⁴² 10.06.2019 tarihinde L.R ile yapılan röportajdan alıntıdır.

^{343*} Irak Anayasası 140. madde 2. fıkrası: Irak Geçici İdare Yasası'nın 58. maddesinde yer alan ve Geçiş Hükümeti'nin sorumluluğunda uygulanan hususlar, bu anayasaya uygun olarak seçilecek yürütme organı tamamı yerine getirilene değin sürdürülür. Bu çalışmalar, normalleştirme, nüfus sayımı ve sakinlerinin iradesini tespit için Kerkük'te ve diğer anlaşmazlık bölgelerinde en geç 31.12.2007 tarihinde referandum düzenlenmesi tamamlanmalıdır.

Herkesin bir Irak vatandaşı olarak hakları olmalıdır ve Kürt Bölgesel Yönetiminin vatandaşı olan biri ile Iraklı biri arasında fark olmamalıdır. Saygın bir yaşamın koşulları oluşturulmalıdır. Gerekli olan hizmetler gerine getirilmelidir. Şengal'e geri dönüşlerin yolu açılmalıdır ve güvenlik konusunda istikrar sağlanmalıdır. Mutlu ve huzurlu bir yaşam için güvenli yerler oluşturulmalıdır.”³⁴⁴

3. Ortadoğu'nun Yeniden İnşasında IŞİD ve Ezidiler

IŞİD bu tezin çalışma amaçları dışında olsa da Ezidilerin dünya gündeminde yer tutmalarında en önemli unsurlardan biri olması, 73. Ferman olarak bilinen olayda Ezidilerin katledilmesinden sorumlu olması ve Ezidileri yeni bir göç serüvenine mecbur bırakması itibariyle burada da kısa da olsa bu konuya dikkat çekmenin faydalı olacağı düşünülmüştür.

IŞİD neden ortaya çıktı sorusu aslında çok derin ve geriye götürülebilecek bir sorudur. En yakın tarih olarak Saddam Hüseyin'in düşüşünü takip eden süreçte ordu ve tüm güvenlik güçleri de dâhil olmak üzere Baas partisine bağlı her türlü kamu görevlisinin görevinden uzaklaştırılması bazı araştırmacılar tarafından IŞİD'in ortaya çıkmasında önemli bir etken olarak gösterilmektedir. Irak'ın başına ABD tarafından Suudi Arabistanlı Şii bir liderin getirilmesi de Sünnilerin giderek radikalleşmesinde ve dolayısıyla IŞİD'in ortaya çıkmasında etkili olmuştur.³⁴⁵

IŞİD'in ortaya çıkış nedenleri hem siyaset bilimciler hem Ortadoğu analistleri hem de Ortadoğu'yu konu alan birçok interdisipliner çalışma yapan araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Çoğunlukla değinilen temel nokta IŞİD'in ulus devletlerin inşa süreci ile ilgili bir problem olduğudur. Var olan devletler de steril bir zemin üzerinde inşa edilmemişlerdi. Dolayısıyla bölgedeki halklar aslında uzun süredir var olan bir nevi gerilim hattı olarak tanımlayabileceğimiz toplumsal gerginlikler üzerine inşa edilmiş ilişkiler içindeydiler. Ortadaki bu gerilimin de çatışmaya dönüşmesinin beklenen bir olay olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bunlar yaşanırken uluslararası sermaye de

---

³⁴⁴ 09.06.2019 tarihinde Kürt Bölgesel Yönetiminde yaşayan H.B. ile yapılan röportajdan alıntıdır.

³⁴⁵ Behçet Kemal Yeşilbursa, **Geçmişten Günümüze Irak Meselesi**, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:29, Özel Sayı:2, Temmuz 2009, s.1314-1344

Ortadoğu'daki yeni siyasi çıkışlardan haberdar olmuştur. Bu sermaye gruplarının Irak ve Suriye devletlerinin içerden bir güçle devrilmesi için hiç kimsenin kontrol edemeyeceği bir yapının ortaya çıkması gerektiğini düşündükleri tahmin edilmektedir. Bunun ortaya çıkması ve çözüme kavuşturulması da yine uluslararası güçlerin güç birliği ile mümkün olacaktı. Dolayısıyla IŞİD konusunun üzerine gidilerek mevcut devlet yapılarının yüz yıl sonra yeniden şekillendirilmesinin yolu açılacaktı. Yine de bu örgütün ortaya çıkış nedenleri çok derin ve komplikedir. Dolayısıyla esas nedenlerin anlaşılması için muhtemelen birkaç yılın daha geçmesi gerekecektir.³⁴⁶

Yapılan saha çalışmalarında Ezidilerin IŞİD ismini 2013 yılında duymaya başladıkları saptanmıştır. Ancak başlarda sadece Suriye'de olduğu için endişe etmediklerini daha sonra Irak'ta faaliyete geçince korkmaya başladıklarını dile getirmişlerdir. IŞİD'in Irak'ta Sünnilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgede hızla yayıldığı ve Şengal'e yakın yerleri de kontrol altına almaya başladığı bilinmektedir. Çevrelerindeki Arap Müslümanların da IŞİD'i normalleştiren açıklamalarda bulunmaları korkularını daha da körüklemiştir. Şengal'de IŞİD'den kaçıp Zakh'o'daki bir kampta yaşayan bir katılımcı IŞİD'in ortaya çıkışı ve Ezidilere saldırıları ile ilgili şunları aktarmıştır; "IŞİD Sünni bir örgüttür. Saddam Hüseyin'in düşmesiyle güç kaybeden Sünniler IŞİD'i yaratıp gücü tekrar Şiiilerden almak istiyorlardı. IŞİD'in başta Ezidilerden haberi yoktu. Bizim bölgemize geldiklerinde beraber yaşadığımız Arap Müslümanlar bizim Müslüman olmadığımızı onlara söyledi. IŞİD'e göre Müslüman olmayan herkes kâfirdir. Ezidilere Müslüman olmayı dayattılar. Teslim olmayan Ezidilerin bir kısmı direndi bir kısmı da Şengal dağına kaçtı. IŞİD yedi gün bekledi ve Ezidilerin Müslüman olmayı kabul etmeyeceklerini anlayınca da Ezidilere ölüm fermanı çıkardı."³⁴⁷

IŞİD Ezidilere saldırmadan önce bölgedeki en stratejik noktalardan biri olan Musul'u ele geçirmesi Ezidilerin korkularını iyice artırmıştır. Bilindiği üzere IŞİD hiçbir çatışmaya girmeden ve herhangi bir dirençle karşılaşmadan Musul'u 9 Haziran 2014'te ele geçirmişti. Musul'dan hemen sonra Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Telafer

---

³⁴⁶ 07.06.2019 tarihinde Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu Azad Barış ile yapılan röportajdan alıntıdır.

³⁴⁷ 17.04.2019 tarihinde Laleş'te (Duhok/Irak) İ. L. ile yapılan görüşmeden alıntıdır.

kentini de Musul'dan sadece bir hafta sonra ele geçirmiştir. Burada yaşayan Türkmenler, Şii Müslümanlar ve Aleviler Ezidilerin yaşadığı Şengal bölgesine sığınmıştır. Musul'un düşüşünden sonra erzak sıkıntısı yaşamaya başlayan Ezidiler bölgedeki diğer halkların da onlara sığınmasıyla ciddi bir kıtlık sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. IŞİD bu bölgeleri ele geçirerek bölgede büyük bir korku salmıştır. Tarihten günümüze Musul'a hükmeden hemen her Sünni oluşumla bölgedeki Ezidiler, Hristiyanlar, Şiiler, Şebekler ve Kakailer arasında sorunlar yaşanmıştır.³⁴⁸

Ezidilere neden saldırı konusuna gelince de aslında bunun yeni bir şey olmadığını belirtmek gerekir. Bilindiği üzere el-Kaide 2007 yılında iki tane Ezidi köyüne bombalı saldırı düzenlemişti. Bu saldırı dünya tarihindeki en kanlı saldırılardan bir tanesiydi. Bunun yanında geçmişten günümüze var olan “onlar kâfir, onlar şeytana tapıyorlar” gibi çeşitli önyargıların da olduğu bilinmektedir. Akabinde 2014'te gerçekleşen saldırının bir katliam olarak nitelendirilmesinde iki dayanak vardır. Bunlardan birincisi hayatta kalanların beyanları ki bu beyanlar IŞİD'in amacının soykırım olduğunu çok net ortaya koymaktadır. İkincisi de IŞİD'in çeşitli propaganda yayınlarında çok açık bir şekilde Ezidilerin mutlaka dünya üzerinden silinmesi gerektiğinin ve bunların dünya üzerinden silinmenin Müslümanların ahiret gününde hesap vereceği bir görevi olduğunun açıkça yer almasıdır.³⁴⁹

Saha çalışması kapsamında görüşülen ve Ezidi bir sosyolog olan Azad Barış, IŞİD'in Ezidilere saldırı nedenleri olarak şunları aktarmıştır; “Bunlar tabii ki çıkış noktaları her ne kadar yasa koyucu babaları tarafından mevcut ulus devletlerin yapısını değiştirmek de olsa aslında ideolojik bagajları Baasçılıktı yani Arap milliyetçiliği, dinsel anlamda da sefeticilikti. Sefeticiler kendileri dışındaki bütün inançlı grupları ister Ezidiler olsun ister Hristiyan ve diğer unsurlar olsun hatta kendi dışlarındaki İslami mezhepleri de harici olarak görürler dolayısıyla onlar da dâhil olmak üzere dinen katli vacip oldukları için saldırırlar. Ezidilere saldırımlarının sebebi aslında Ezidilerin Müslüman olmamaları gibi görünse de esas mesele kültürel bir çatışmaydı Çünkü Ezidiler

---

³⁴⁸ Dinç, ss.88-89

³⁴⁹ 10.06.2019 tarihinde L.R ile yapılan röportajdan alıntıdır.

Kürtlüğün daha doğrusu Ortadoğu'nun Mezopotamya'nın en kadim kültürel aktarıcıları olarak kabul edilirler. Ezidilerin hedefte olmalarının sebebi sadece Ezidi oldukları için değil her ne kadar harici olarak tanımlasalar da ve Selefist bir ideolojiye dayansa da saldırının esas amacı Kürtlüğün has renklerine bir saldırıydı. Çünkü Ezidileri ortadan kaldırmak Kürtlerin de eski tarihini, kadim dilini, bütün değerlerini ortadan kaldırılmak anlamına geliyor.”³⁵⁰

Görüşülen bir diğer Ezidi aydını ise Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni olmuştur. O da IŞİD'in Ezidilere olan saldırısını şu şekilde açıklamıştır; “Bu Ezidilere yapılan ilk saldırı değildir. Bu saldırı 74. Ferman'dır.”³⁵¹ Tüm bu saldırıların amaçları aynıdır; zorla ve korkuyla Ezidileri Müslüman yapmaktır, mallarına el koyarak kadınlarını kaçırmaktır. Maalesef İslam ideolojisine göre de Ezidi öldüren her Müslüman cennete gidecektir. Çoğu Müslüman da buna inanmaktadır. Tanrı gerçekliğinde ve tüm dünya dinlerinde bir insanı öldürmek işlenebilecek en büyük günahdır ve Tanrı tarafından kabul edilmez.”³⁵²

IŞİD'in 2014'teki Şengal saldırısı 73. Ferman olarak kabul edilse de Bazı Ezidiler ve araştırmacılar 2007 yılında el-Kaide tarafından düzenlenen bombalı saldırıyı da Ferman olarak kabul ederler. Dolayısıyla onlara göre 2014'teki IŞİD saldırısı 74. Ferman olarak adlandırılmalıdır. Hatta fetva ve ferman dışı katliamların sayısı 90'ı bulabilmektedir.³⁵³

Musul saldırısından yaklaşık iki ay sonra 3 Ağustos 2014'te IŞİD Ezidilere saldırmıştır. Saldırı köylerden başlanarak gerçekleştirilmiştir. Komşu köylerin düştüğünü ve Peşmergelerin de IŞİD'e karşı geri çekildiğini duyan Ezidiler çareyi tarihte de olduğu gibi Şengal dağına kaçmakla bulmuşlardır. Ezidiler bu olayı 73. Ferman olarak

---

³⁵⁰ 07.06.2019 tarihinde Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu Azad Barış ile yapılan röportajdan alıntıdır.

³⁵¹ * Bazı Ezidiler 2007 yılındaki bombalı saldırıyı da Ferman olarak değerlendirirler. Dolayısıyla onlara göre IŞİD saldırısı 74. Ferman olarak adlandırılmalıdır.

³⁵² 29.05.2019 tarihinde Moskova Ezidi Tarih ve Din Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Yuri Dasni ile yapılan görüşmeden alıntıdır.

³⁵³ Kadri Yıldırım, Fetvalar Fermanlar ve Katliamlar Kısacasında Êzidiler, **Kürt Tarihi Dergisi**, Sayı:15, Ekim-Kasım-Aralık 2014, s.51

tanımlamaktalar. Ferman Farsça kökenli olup ‘buyruk, emir’ gibi anlamlara gelse de Ezidiler arasında genellikle katliam ile özdeşleşmiştir.³⁵⁴

Bu saldırıların bilançosuna dair istatistiksel olarak kesin bir veriye ulaşılamamıştır. Azad Barış’ın aktardığı rakamlara göre tam olarak bilinmese de bu saldırılardan sonra yaklaşık 10.000 Ezidinin öldürüldüğü, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 6000 kadarının da esir düştüğü tahmin edilmektedir. Ancak son olaylar neticesiyle gerileyen IŞİD’in elinden çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 2800 kadar Ezidi kurtarılmıştır. Diğerlerinin akıbeti ise henüz bilinmemektedir. Bunun dışında 250.000 – 300.000 kadar Ezidinin de yerinden edildiği düşünülmektedir. Bu Ezidilerin çoğu günümüzde 4 – 5 yıl geçmiş olmasına rağmen hala mülteci konumundadırlar ve bu konuda ne bölge devletleri ne de uluslararası güçler herhangi bir çözüm bulmuş değillerdir.³⁵⁵

IŞİD saldırısında esir alınan Ezidi kadınların çoğu tecavüzlere uğramıştır ve bir kısmı da bu tecavüzlerden çocuk sahibi olmuştur. Bilindiği üzere Ezidi toplumu kapalı bir inanç sistemine sahiptir ve anne babası Ezidi olmayan kişilerin Ezidi olması mümkün değildir. Dolayısıyla Ezidi toplumu mağdur olan kadınları kabul edeceğini ifade etse de tecavüzdən doğan çocukların durumu hala tartışmalıdır. Ezidi Ruhani Meclisi çocukların da topluma kabul edilmesi yönünde topluma çağrı yapsa da bu çağrıyı üç gün sonra geri çekmiştir. İptal edilen bu çağrı toplumda da bir cevap bulmuş değildi.³⁵⁶

Bütün bunlara bakıldığında IŞİD her ne kadar emperyalist devletlerin desteğiyle ortaya çıkmış bir örgüt olsa da Ortadoğu’daki pek çok etken Ezidileri bu katliama sürüklemiştir. Mevcut yasaların onları korumaması, ‘şeytana tapanlar, kâfirler’ gibi algıların var olması ve bu algılardan hareketle çıkarılan fetvaların kurandaki bazı maddelerle çok kolay temellendirilebilmesi aslında Ezidilerin bu coğrafyada bu kadar katliamdan geçirilmesinin başlıca sebeplerindendir.

---

³⁵⁴ Dinç, s.97-107

³⁵⁵ 07.06.2019 tarihinde Ezidi Kültür Vakfı Kurucusu Azad Barış ile yapılan röportajdan alıntıdır.

³⁵⁶ Güley Bor, **Iraq’s Reparation Bill for Yazidi Female Survivors: More Progress Needed**, London School of Economics and Political Science, (26 Nisan 2019), <https://blogs.lse.ac.uk/mec/2019/04/26/iraqs-reparation-bill-for-yazidi-female-survivors-more-progress-needed/>, 10.06.2019

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Araştırmanın giriş bölümünde değinildiği üzere Ezidilik inancının ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar gelen süreçte üç büyük semavi dinin tüm baskılarına ve 21. yüzyılda sermaye grupları ile ileri kapitalizmin globalleşme başlığı altında azınlık gruplara uygulamış olduğu standartlaştırma çabalarına rağmen hangi özelliklerinden dolayı yok olmadığı ve Ortadoğu'nun en eski dini gruplarından biri olan Ezidilerin inançlarını sürdürerek günümüze kadar nasıl geldikleri tezin ana hipotezini oluşturmaktaydı.

Bu bağlamda elde edilen bulgulara göre bu inancın günümüze kadar gelmesinde çeşitli faktörlerin etkili olduğu saptanmıştır.

- a) Ezidilik inancının kapalı bir inanç olması nedeniyle diğer inançtan olan insanların dolayısıyla toplumların bu inancı etkilemesini en aza indirmiştir. Bunda evlilik kurallarının kesin hatlarla sınırlandırılması ve başka bir inançtan biriyle evliliğin hiçbir şekilde mümkün olmaması da etkilidir.
- b) Ezidilik inancında 12.yüzyılda Şeyh Adi döneminde ortaya çıktığı tahmin edilen kast sisteminin toplumsal hiyerarşiyi çok keskin sınırlarla belirlemesi ve bireylere daha doğmadan belli görevler yüklemesi bu inancının günümüze kadar gelmesinde etkili olan bir diğer faktördür. Kastlar arası geçişin mümkün olmadığı bu sistemde alan çalışmasında da yapılan mülakatlarda bireylerin küçük yaşlardan beri bu kuralları koruma ve görevleri yerine getirme konusunda bilinçlendirildiği saptanmıştır.
- c) Dini hiyerarşinin de çok net kurallar ve görev dağılımıyla belirlendiği bu inançta hayatını tamamen bu inanca hizmet için aday olan bireylerin, bu inancın kurallarını ve ritüellerini kuşaktan kuşağa aktarmada büyük rol oynadığı saptanmıştır. Dini sınıfa mensup bu bireyler aynı zamanda bu inancın temel özelliklerini korumayı görev edinmişlerdir.
- d) Kast sisteminin yanında toplumsal örgütlenme diyebileceğimiz aşiret sistemi de yine toplumun ortak hedefler çerçevesinde kenetlenmesini sağlamış ve birlikte yaşamın iskeletini oluşturmuştur. Tarihin hiçbir döneminde devlet

kuramamış olan Ezidiler için aşiret sistemi bir nevi federal bir sistem görevi görmüştür.

- e) Ezidilerin çevredeki diğer toplumlar tarafından ‘şeytana tapanlar, kâfirler’ gibi kötü sıfatlarla kötülenip dışlanmaları hatta katliamlara uğramaları, Ezidi toplumunun içe dönük bir toplum haline gelmesine, inanca olan aidiyet duygularının güçlenmesine ve dolayısıyla bireylerin kendi içlerinde birbirleriyle kenetlenerek toplumu ve inancı koruma güdüsüne sahip olmalarına neden olmuştur.
- f) En önemli faktörlerden bir tanesi de yaşadıkları coğrafyanın yapısıdır. Laleş vadisinin ve özellikle Şengal’in dağlık ve engebeli bir bölge olması tarih boyunca Ezidilerin korunmasında etkili olmuştur. Dış saldırılara karşı doğal bir sur görevi gören Şengal dağları geçmişten günümüze Ezidilerin korunmasında büyük bir etken olmuştur. Buna en son örnek de 2014 yılındaki IŞID saldırısında binlerce Ezidinin bu dağlara sığınarak kurtulmaları olmuştur.
- g) Bir diğer faktör de yine yaşadıkları coğrafyanın tarım ve hayvancılık potansiyeli bakımından Ezidilerin kendi kendine yetebilen bir toplum olmasını sağlamasıdır.
- h) Tüm bunlara ek olarak özellikle yakın tarihten örnek verilecek olursa Avrupa ülkelerine ve Rusya’ya giden Ezidilerin inançlarını ve kültürlerini yaşatmak adına açtıkları çeşitli kurumlarla kültürel birikimlerini kuşaktan kuşağa aktarma çalışmaları bu bölgelerde inancın korunmasında önemli bir faktör olmuştur.

Daha da genişletilmesi mümkün olan bu maddeler Ezidiliğin tüm dış baskılara, asimilasyon politikalarına ve globalleşme akımına rağmen yok olmayarak günümüze ulaşmasında etkili olduğu saptanan temel faktörlerdir.

Çalışmanın başlıca amaçlarından biri de genellikle İslam araştırmacıları tarafından Ezidilik inancının gerçek bir din olmayıp diğer inançların, özellikle semavi dinlerin, bir karışımı olduğunu varsayarak ele alan veya Ezidiliği diğer herhangi bir dinin ardılı olarak değerlendiren çalışmaları irdelleyip bunun doğruluğunu veya yanlışlığını ortaya koymaktır.

Semavi dinlerle benzerliklerin var olduğu doğrudur ancak bunların diğer dinlerden Ezidiliğe geçtiğine dair yeterli kanıt bulunamamıştır. Bahsi geçen bu ritüellerin hemen hepsi tarihi Sümer ve Babilere kadar giden bir geçmişe sahiptir. Ezidiliğin diğer üç semavi dinle etkileşim halinde olduğu muhtemeldir ancak onu doğrudan o dinlerin bir karması olarak ifade etmek yanlış olacaktır.

Bu konuda elde edilen bulguları ve sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür;

- a) Birçok araştırmacı Ezidiliği oruç, sünnet, hac, kurban gibi ritüelleri itibarıyla İslamiyet; vaftiz, içki tüketimi, adak gibi özellikleri itibarıyla Hristiyanlık ve kast sistemi nedeniyle Hinduizm gibi günümüz bilinen dinleriyle özellikle de semavi dinlerle ilişkilendirilmeye çalışmaktadır ancak çalışma içinde ayrıntılı olarak incelendiği gibi bahsi geçen bu özelliklerin tarih öncesi dinlerde de görüldüğü saptanmıştır.
- b) Ezidilik inancı ile Sümer ve Babil inançları gibi tarih öncesi inançlar arasında benzerlikler olduğu anlaşılmıştır. Buna örnek verilecek olursa Babillerin yılbaşı kutlamaları ve Sümerlerin Ekito dedikleri doğu takvimine göre Nisanın birinde kutladıkları bayram ile Ezidilerin 'Çarşema Sor' dedikleri Nisan ayının 13'ünden sonraki ilk çarşambası kutlanan yeni yıl bayramı aynı tarihe denk gelmektedir. Bir diğer benzerlik de evliliğdir; Babiller'de Nisan ayı içinde evlenilmezdi, çünkü Tanrıların bu tarihlerde evlendiği düşünülürdü, aynı özellik Ezidiler'de de görülmektedir. Babillerdeki Nabu ile Ezidilikteki Melek Tavus benzer özellikler taşımaktalar. Her ikisi de Tanrıların yeryüzündeki temsilcisi konumundadır ve bu görevi Nisan ayının ilk çarşambasında almışlardır. Ayrıca yılan figürünün de hem Babil hem de Ezidi inancında önemli bir yeri vardır.
- c) Ateşin ve Güneşin Ezidilikteki öneminden hareketle ve Zerdüştlük inancının Kürtlerin İslamiyet öncesi dini olduğunu savunan görüşlerden dolayı Ezidilik inancının Zerdüştlüğün bir devamı olduğu pek çok araştırmada savunulmaktadır. Ezidilik ile Zerdüştlük arasında benzerliklerin olduğu doğrudur. Ancak en çok öne çıkarılan Güneş figürünün pek çok inançta simge

olarak kullanıldığı görülmüştür. Babiller, Asurlar, Mısırlılar, Hititler ve Şemsiler bunların başlıca örnekleridir.

- d) Günümüzde İran'ın güneyindeki Horasan bölgesinde bulunan ve Kürtçe'nin Gorani lehçesi ile konuşan Yarsanilerin de Ezidilerle paylaştıkları pek çok ortak yönleri vardır. Yedi meleğe inanç; Ahiret kardeşliği inancı; Baba Şeyh, Baba Çavuş gibi din adamlarının benzer statülerde ama kısmen farklı isimlerle bulunması başlıca ortak yönlerdir. Bunlara ek olarak 'Pir' statüsündeki din adamlarının hem Alevilik hem Yarsanilik hem de Ezidilikte büyük öneme sahiptir ve üç inanç sisteminde de aynı isimle bulunur. Yine bazı dini törenlerin benzer enstrümanlar aracılığı ile müzik eşliğinde yapılması, orucun üç gün tutulması, bıyık kesmenin günah olması gibi özellikler bakımından da benzerlikler taşırlar. Bu tür bulgular Yarsaniliğin ve Ezidiliğin aynı kökenden geldikleri savını kuvvetlendirmektedir. Ezidilikte görülen güneşe karşı üç kez eğilerek yapılan ibadet türü Alevilik'te de görülmektedir. Araştırmanın içinde İzady'nin Alevilik, Yarsanilik ve Ezidiliğin eski Yazdani inancının kolları olduğu görüşüne ve bu inançlarla ilgili fikirlerine değinilmişti. Araştırma süresince elde edilen bulgulara göre Ezidiliğin kökenine dair öne sürülen en doğru hipotezin bu olduğu sonucuna varılmıştır.

Ezidiler özellikle 20.yüzyılın ilk çeyreği ve ikinci yarısında dönem dönem çeşitli sebeplerle farklı ülkelere göç etmişlerdir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak bu göç serüveni ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Netice itibariyle günümüzde Ermenistan, Rusya ve Almanya gibi farklı ülkelerde, dolayısıyla da farklı kültürler içinde bulunan Ezidilerin dini algılayışları ve yaşam biçimlerinde anayurttaki Ezidilere göre çeşitli değişiklikler olmuştur. Bu değişimlerin başlıcaları ve nedenleri ile sonuçları şunlardır;

- a) Ortadoğu'da diğer inançlara karşı birbirleriyle kenetlenerek inançlarını korumuş olan Ezidilerin bu yeni ülkelerde tanıştıkları yenedünya düzeni ile beraber sosyolojik açıdan çözülmeye ve dağılmaya başladıklarını söylemek mümkündür. Bu yeni ülkelerdeki değişim, Ezidi toplumu tarafından istenilen değil, dış etkiler tarafından dayatılan bir değişim türü olmuştur.

- b) Ezidiler Avrupa ve Rusya'daki bu yeni ortamlarında kültür şokuna uğrasalar da toplumsal yapılarının sağlam olmasından ve örgütlü toplum bilincinin varlığından dolayı bir anda asimile olup yok olmamışlardır. Bu özellikleri bakımından değişime direnç gösterebilirler de engel olamamışlardır. Yeni yaşam standartlarının getirdiği olanaklarla beraber şehirleşmenin de etkisiyle geleneksel kabuller yerlerini yeni yaşam tarzlarına bırakmıştır.
- c) Dış dünya ile etkileşime geçmek iç dünyadaki eksiklikler ve yanlışları görmeye neden olmuş ve kopmalar yaşanmaya başlanmıştır. Genç kuşak eski kuşağa göre farklı tavırlar sergilemeye başlamış ve neticede kuşak çatışmaları ortaya çıkmıştır.
- d) Avrupa'da kuşak çatışması nedeniyle çözülmeye başlayan Ezidi toplumu Rusya'da daha dirençli olmuştur. Bunun temel nedeni çalışma içinde ayrıntılı olarak değinilen kuşaklar arası iletişim sorunudur.
- e) Toplumsal hiyerarşi de önemini kaybetmeye başlamıştır. Kast sistemi henüz ortadan kalmış değildir ancak bu sisteminin değişmesi gerektiğini düşünen insanların sayısı azımsanamayacak derecelere ulaşmıştır. Bunun yanında değişmesi daha kolay olan tabular ve ritüeller önemini kaybetmeye başlamıştır.
- f) Toplum üzerinde söz sahibi olan Şeyh ve Pir gibi din adamlarının saygınlığını kaybetmeye başladığı ve onların yerine aydın sınıfının önem kazandığı görülmektedir.
- g) Giyim ve kuşamda çeşitli değişimler yaşanmıştır. Anayurttaki Ezidiler, diğer toplumlardan farklı görünmelerini sağlayan bir giyim tarzına sahiplerdir. Günümüzde bu giyim şeklini Avrupa'da veya Rusya'da yaşayan Ezidiler arasında görmek pek mümkün değildir.
- h) Bir diğer değişim evlilik konusunda olmuştur. Günümüzde Avrupa ve Rusya'da yabancılarla evliliğin kısmen de olsa yasak olmaktan çıktığı görülmektedir. Nitekim gençlerin özellikle genç erkeklerin Ezidi olmayan insanlarla evlilik yapması sık karşılaşılan bir durum haline gelmiştir.
- i) Anayurtta çoğunlukla dini kimlikle tanınan Ezidiler, Avrupa'da etnik kimlikleri olan Kürtlükle ön plana çıkmaya başlamışlardır.

Daha da uzatılabilecek tüm bu maddeler esasen anayurttaki ve diasporadaki Ezidiler arasındaki uçurumun gitgide büyümesine neden olmaktadır. Öte yandan Ezidiliğin genç

kuşak arasında önemini kaybetmeye başlaması, yakın bir tarihte Avrupa'da Ezidi toplumunun izlerinin silinmesine yol açması muhtemeldir.

Son örneği IŞİD katliamı olmak üzere tarihten günümüze kadar pek çok katliamdan geçmelerine rağmen günümüze kadar ısrarla var olmayı sürdüren Ezidilerin Ortadoğu gibi bir coğrafyada gelecekte de böyle sorunları yaşamayacaklarının hiçbir güvencesi bulunmamaktadır. Bölge devletlerine de güvenleri kalmadığını ifade eden hatta yabancı devletlerin gelip onları korumasını isteyen bu insanlar, günümüzde çareyi başka ülkelere gitmekte aramaya başlamışlardır.

Bölgedeki insanlar tarafından da ifade edildiği üzere güvenlikleri ve gelecekleri yasal bir güvenceye dayandırılmadan veya kendi kaderlerini tayin edebilecekleri bir sistem oluşturulmadan bu insanların gelecekleri tehlikede olmaya devam edecektir.

EK

Şekil 1 Laleş vadisinde sürekli yanan ateş.

Şekil 2 Yeniden doğuşu temsil eden çiçek. Laleş

Şekil 3 Yeniden doğuşu temsil eden çiçek. Laleş

Şekil 4 Laleş

Şekil 5 Şeyh Adi'nin mezarına giden zift ile kaplı koridor. Laleş

Şekil 6 Şeyh Adi'nin Mezarı. Laleş

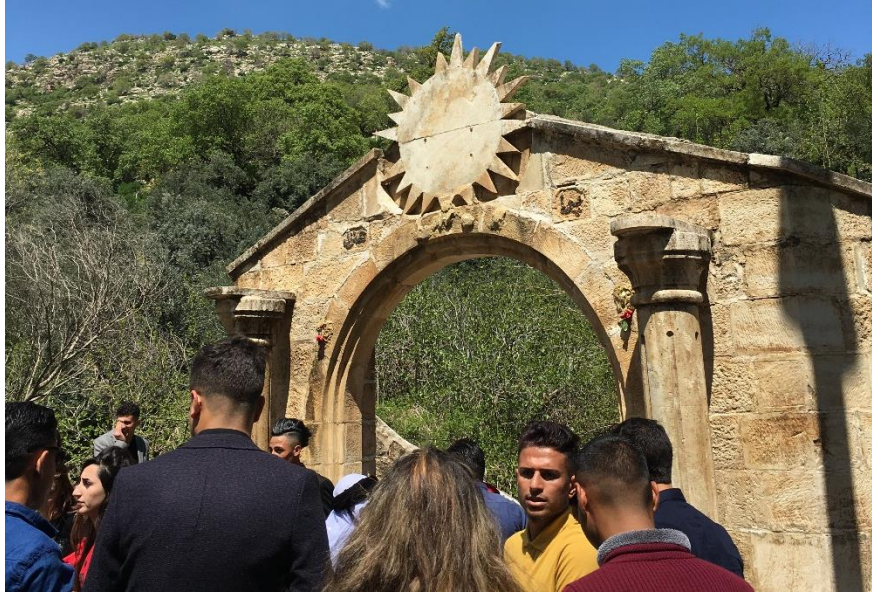

Şekil 7 Şeyh Adı'nın mezarının bulunduğu yapının girişi ve kapının sağındaki siyah yılan motifi. Laleş

Şekil 8 Yılan figürü. Duhok Ezidi Kültür Merkezi

Şekil 9 Güneş figürü. Laleş

Şekil 10 Güneş figürü. Laleş

Şekil 11 Baba Çavuş (sağ baştaki). Laleş

Şekil 12 Ezidi çocukları ve giyimleri. Laleş

Şekil 13 Ezidi kadını. Laleş

Şekil 14 Ezidi kadınları ve giyimleri. Laleş

Şekil 15 Ezidi Mezarları ve Melek Tavus figürü. Yeni Güven Köyü/Midyat/Mardin

Şekil 16 Ezidi Mezarları. Yeni Güven Köyü/Midyat/Mardin

Şekil 17 Ezidi Mezar taşı ve Güneş figürü. Yeni Güven Köyü/Midyat/Mardin

Şekil 18 Çocuklar için hazırlanmış dini kitaplar. Duhok Ezidi Kültür Merkezi

Şekil 19 Dilek tutulup düğüm atılan bezler. Laleş

Şekil 20 Dilek tutulup iki elin birleştirilmeye çalışıldığı sütun. Lales

Şekil 21 Dini liderlerin hayatı hakkında bilgiler veren yazılar. Lales

KAYNAKÇA

- Açıkyıldız, Birgül, **The Yazidis: The History of a Community Culture and Religion**, 1.Baskı, London: I.B. Tauris, 2010.
- Adsay, Fahriye, **Yezidi Kadınlar; Kültürel Sınırların Edilgen Taşıyıcıları**, 1.Baskı, İstanbul: Avesta Yayınları, 2014.
- Akça, Mehmet, **Yezidiler İnanç Esasları ve Ritüelleri**, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- Allison, Christine **Yezidi Sözlü Kültürü**, Fahriye Adsay (çev.)i 1.Baskı, İstanbul: Avesta Yayınları, 2007.
- Amnesty International, **Korku ve Tel Örgüler Avrupa'nın Mültecileri Dışarda Tutma Yaklaşımı**, 1.Baskı, Uluslararası Af Örgütü, 2015.
- Asatrian, Garnik ve Victoria Arakelova, **Malak-Tawus: The Peacock Angel of Yazidis**, Brill, 2003.
- Barth, Fredrik, **Etnik Gruplar Ve Sınırları** Ayhan Kaya, Seda Gürkan (çev.) Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu, 2001.
- Bilge, Mahmut, **Yezidiler: Tarih İbadet Örf ve Adetler**, 1.Baskı, Ankara: Kalan Basım, 2002.
- Bozan, Metin, Yezidilik (Êzîdîlik), *Ortadoğu Analiz*, Mart-Nisan Cilt:7, Sayı:67.
- Bulut, Faik, **Ortadoğu'nun Solan Renkleri**, İstanbul: Berfin Yayınları, 2004.
- Cewo, Ezîzê **Ber Bi Surên Cîhana Kevnar Va Êzdîfî: Divê Mirov Rastîya Wê Li Ku Bigere**, 1.Baskı, İstanbul: J&J Yayınları, 2017.
- Chwolsohn, Dr. D. **Die Ssabier und der Ssabismus**, 1856.
- Çakar, Mehmet Sait, **Yezidilik Tarih ve Metinler – Kürtçe ve Arapça Nüshalar**, 1.Baskı, İstanbul: Vadi Yayınları, 2007.
- Dîma, Pîr, **Êzdfyên Serhedê Sedsala XIX – Destpêka Sedsala XX**, 1.Baskı, İstanbul: Do Yayınları, 2011.

- Dinç, Namık Kemal, **Êzîdîlerin 73. Fermanı Şengal Soykırımı**, İstanbul: Zan Vakfı Yayınları, 2017.
- Dündar, Fuat, **Türkiye Nüfus Sayımında Azınlıklar**, 1.Baskı, İstanbul: Doz Yayınları, 1999.
- el-Bağdadi, Ebu Mansur Abdülkahir, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, İstanbul, 1979.
- Ferhan, Adnan Zeyan, Êzîdîlik ve Êzîdî Toplumunu, **Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu Bildirileri**, Şırnak Üniversitesi Yayınları-2, 1.Baskı, İstanbul, 2011
- Fuccaro, Nelida, **Öteki Kürtler; Sömürge Irak'ında Ezidiler**, Ayşe Günaydın (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Bgst Yayınları, 2010.
- Gökçen, Amed, **Ezidiler: Kara Kitap Kara Talih**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2014.
- Guest, John S., **Survival Among the Kurds, A History of Yezidis**, London & New York, Kegan Paul International, 1993.
- Guest, John S., **Yezidilerin Tarihi: Melekê Tawus ve Mishefa Reş'm İzinde**, İbrahim Bingöl (çev.), İstanbul: Avesta Yayınları, 2012.
- Guidi, **Origine dei Yazidi e storia religiosa dell' Islam e del dualismo**, 1932.
- Habib, George, **el-Yezidiyye Bakaya Dinun Kadim**, Matbaautu'l-Maarif, Bağdad, 1978.
- Hardi, Choman, **Soykırımın Cinsiyetçi Tecrübeleri Enfal'den Kurtulan Kadınlar**, Hikmet İlhan (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Avesta Yayınları, 2013.
- Hemzeh'ee, M. Reza **The Yaresan: A Sociological Historical and Religo-Historical Study of a Kurdish Community**, Berlin: K.Schwarz, 1990.
- İzady, Mehrdad R., **The Kurds: A Concise Handbook**, New York: Taylor&Francis, 1992.
- İzady, Mehrdad R., **Kürtler-Bir El Kitabı**, Cemal Atilla (çev.), 4.Baskı, İstanbul: Doz Yayıncılık, 2013.

- Jongerdan, Joost, **Türkiye’de İskan Sorunu Ve Kürtler: Modernite Savaş ve Mekan Problemleri üzerine Bir Çözümleme**, Mustafa Topal (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Vate Yayınları, 2008.
- Kaplan, Yaşar, **Günümüz Yezidiliği**, Nûbihar, 1.Baskı, İstanbul, 2013.
- Karal, Enver Ziya, **Büyük Osmanlı Tarihi V.Cilt**, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII.Dizi, -Sa.16.
- Kaya, Emine Serden, Ortadoğu’nun Sır İnanç Sistemi: Yezidilik, **II. Uluslararası Ortadoğu Sempozyumu**, Kırıkkale Üniversitesi, 2016.
- Keleş, Hesên Şêx, **Rê-Rizma Miletê Êzdî Anegorî Ayîna Dîn**, Erivan, 1994.
- Kızıllhan, İlhan, **Ehrenmorde: Der Unmögliche Versuchs Einer Erklärung**, Berlin.
- King, Leonard William, **Babylonian Religion and Mithology**, London: K.Paul, Trench, Trübner, 1899-1903,
- Köseihal, Nurettin Şazi, **Sosyoloji Tarihi**, 3.Baskı, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1975.
- Kreyenbroek, Philip G. ve Xelîl Cindî Reşow, **Tanrı ve Şeyh Adi Kusursuzdur: Yezidi Tarihinden Kutsal Şiirler ve Dinsel Anlatılar**, 1.Baskı, İstanbul: Avesta, 2011.
- Kreyenbroek, Philip G., **Avrupa’da Yezidilik**, Hikmet İlhan (çev.),1.Baskı, İstanbul: Avesta, 2011.
- Kreyenbroek, Philip G., **Yezidism-Its Background Observances and Textual Tradition**, Lewiston: The Edwin Mellen Press, 1995.
- Kümbetoğlu, Belkıs, **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, 3. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2012.
- Layard, Austen Henry, **Ninova Kalıntıları**, Zafer Avşar (çev.), İstanbul: Avesta Yayınları, 2003.
- Lescot, Roger, **Yezidiler Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri**, Ayşe Meral (çev.) Avesta, 3. Baskı, İstanbul, 2014.
- Mcdowal, David, **Modern Kürt Tarihi**, Neşenur Domaniç (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Doruk Yayınları, 2004.

- McDowall, David, Kürtler, Zeri İnanç (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Avesta Yayınları, 2000.
- Nikitin, B., **Les Kurdes; Etude Sociologique et Historique**, Paris, 1956.
- Omerxalî, Xanna, **Êzdiyatî Civak Sembol Rîtûel**, 1.Baskı, İstanbul: Avesta, 2007.
- Oran, Baskın, **Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar Lozan İç Mevzuat İctihat Uygulama**, 1.Baskı, İstanbul: Tesev Yayınları, 2004.
- Özcan, Mehmet, **Güneşin Çocukları Ezidiler**, 1.Baskı, Diyarbakır: Aram Yayınları, 2015.
- Öztemir, B. Murat, **Yezidiler ve Süryaniler**, Ekin Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 1988.
- Öztemiz, Mutay **II. Abdülhamit’ten Günümüze Süryaniler**, 1.Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Öztemiz, Mutay, **II. Abdülhamit’ten Günümüze Sosyolojik, Siyasal Ve Hukuki Açından Süryaniler**, T.C. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji Ve Metodoloji Programı, Doktora Tezi, 2007.
- Reşîd, Tosinê, **Êzdiyatî Oleke Hê Jî Nenaskirî**, 1.Baskı, İstanbul: Lîs Yayınları, 2010.
- Reşo, Xelîl Cindî, **Nehve Me”rifetu Hakikati Diyaneti”I-İzidiyye**, İsveç, 1997.
- Ringgren, Helmer, **Religion Of The Ancient Near East, Philadelphia**: Westminster John Knox Press, 1973.
- Romeo, David, **Kürt Dirilişi: Olanak, Mobilizasyon ve Kimlik**, Mustafa Topal, Erdoğan Gedik (çev.) 1.Baskı, İstanbul: Vate Yayınları, 2010.
- Sever, Erol, **Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni**, 1.Baskı, İstanbul: Berfin Yayınları, 1993.
- Söylemez, Mehmet Raif, **Yezidi İnançında Melek-i Tawus**, Avesta, İstanbul, 2015.
- Sümer, Necati ve Ahmet Aktaş, **Yezidilerde Dini Teşkilatlanmanın Sosyal Hayata Yansımaları (Batman Beşiri Örneği)**, Dini Araştırmalar, Ocak- Haziran 2017, Cilt: 20, Sayı:51.

- Taraporewala, Irach J. I., **Zerdüşt Dini/Zerdüşt'ün Gataları Üç Unutulmuş Din: Mitraizm, Maniheizm, Mazdakizm**, Nice Damar (çev.), İstanbul: Avesta Yayınları, 2009.
- Tolan, Kemal, **Nasandina Kevneşopiyên Êzddiyatîyê**, 1.Baskı, İstanbul: Peri Yayınları, 2006.
- Torî, **Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler**, 1.Baskı, İstanbul: Berfin Yayınları, 2000.
- Tür, Selman, **Ortaçağ'da Yezidiler**, Manisa: T.C Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih-Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Ulutürk, Muammer, **Etno-Dinsel Bir Topluluk Olan Ezidilerin Batman ve Çevresindeki Son Yerleşim Yeri ve Nüfusları Üzerine**, Turkish Studies-International Periodical For The Languages Literature and Histor of Turkish or Turkic Volume 8/5 Spring 2013, Ankara.
- Uslu, Laleş **Yezidiler Üzerine Sosyo-Arkeolojik İnceleme**, T.C Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilimdalı Klasik Arkeoloji Bilimdalı Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2010.
- Wahby, Taufiq, **The remnants of Mithraism**, London, 1962.
- Xemgîn, Ethem, **Kürdistan'da Dini İnançlar Ve Etkileri (İslamiyet Öncesi)**, 1.Baskı, İstanbul: Melsa Yayınları, 1992.
- Yalkut, Sabiha Banu, **Melek Tavus'un Halkı Yezidiler**, Siyah Beyaz Metis Güncel, 2001.
- Yaltkaya, Mehmet Serafeddin, **Yezidiler**, Darü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1926.
- Yonan, Gabriele, Asur Soykırımı; **Unutulan Bir Holocaust**, Erol Sever (çev.), 1.Baskı, İstanbul: Pencere Yayınları, 2011.
- Alptekin, M. Yavuz, Sosyoloji'de Coğrafyacı Yaklaşım Ve Trabzon'da Toplumsal Karakterin Ekolojik Yorumu, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Sayı 15, Güz 2013.

Beşek ji Me Êzîdî û Ola Êzîdîtyê, **Kovara Wêjeyî Çandî Hunerî W**, Ocak-Şubat 2009, Sayı:24.

Çelik, Şakire, Yezidilerin Yaşam Pratikleri ve Kimlik Algısı, **Mukaddime Dergisi**, Sayı:4, 2011.

Laliş, Dengê Yekîtiya Êzdiyan An der Koppel, Almanya/Deutschland, Ağustos 1997, Sa:5.

Laliş, Dengê Yekîtiya Êzdiyan An der Koppel, Almanya/Deutschland, Haziran 1995, Sa:1.

Othman, Dr. Pîr Memo, Serê Sala Êzidiyan, **Kürt Tarihi Dergisi**, Sayı:15, Ekim-Kasım-Aralık 2014.

Suvari, Çakır Ceyhan ve Elif Kanca, Ezidi Bayramı “Çarşema Sor”un Toplumsal Geçiş Ritüeli Olarak Analizi, Uluslar **Arası Midyat Sempozyumu** (7-9 Ekim 2011), Sempozyum Bildirileri, 1.Baskı, Mardin, 2012.

Yeşilbursa, Behçet Kemal, **Geçmişten Günümüze Irak Meselesi**, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:29, Özel Sayı:2, Temmuz 2009.

Yıldırım, Kadri, Fetvalar Fermanlar ve Katliamlar Kıskaçında Êzidîler, **Kürt Tarihi Dergisi**, Sayı:15, Ekim-Kasım-Aralık 2014.

Bor, Güley, *Iraq's Reparation Bill for Yazidi Female Survivors: More Progress Needed*, *London School of Economics and Political Science*, (26 Nisan 2019), <https://blogs.lse.ac.uk/mec/2019/04/26/iraqs-reparation-bill-for-yazidi-female-survivors-more-progress-needed/>, 10.06.2019

Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 07.11.1982, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf , (08 Eylül 2019)